8 Maiu 1915
Ion Rusu Abrudeanu

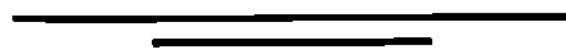
HABSBURGII UNGURII ȘI ROMÂNII

DE

I. RUSU ABRUDEANU
REDACTOR LA „ADEVĂRUL“

ŞI

VASILE STOICA
PROFESOR

BUCUREȘTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE C. SFETEA
62-64, Calea Moşilor, 62-64
1915

INCHINĂM
ACEASTĂ MODESTĂ LUCRARE
TUTULOR ACELORA,
CARI CU SCRISUL, CU VORBA,
CU MUNCA SAU CU ARMA
AU CONTRIBUIT SAU VOR CONTRIBUI
LA DESROBIREA FRAŢILOR NOŞTRI.

PREFAȚĂ

Nu scriem istorie în aceste câteva rânduri. Am căutat numai să facem o reprivire asupra rolului, pe care l-au avut în trecutul Românilor de sub stăpânirea ungurească neamul unguresc şi casa Habsburgilor. Şi aceasta fără pretenţia de a fi rostit părerile cele mai adevărate. Am cetit şi am urmărit o mare parte din ce s'a scris şi s'a vorbit despre situaţia şi desvoltarea Românilor ardeleni şi am ajuns la convingerea că adeseori nu s'au prezentat lucrurile în adevărata lor culoare. Ni s'a părut exagerat mai cu seamă rolul de binefăcători pe care l-am atribuit Habsburgilor şi temenelile ce li le-am făcut cu atâta smerenie.

La alcătuirea acestei lucrări am consultat pe lângă ziarele şi revistele de dincolo şi de aicì (între altele şi buna revistă ardeleană „Tribuna" pornită acum la Bucureşti), scrierile lui A. Bunea, ale d-lui N. Iorga (mai ales frumoasa „Istorie a Românilor din Ardeal"), T. Păcăţianu („Cartea de Aur"), E. Brote („Chestiunea Transilvaniei"), I.

Slavici etc., iar în ce priveşte chestia şcolară, excelenta carte a d-lui G Sima: „Şcoala românească din Transilvania şi Ungaria", apărută deunăzi. Indicarea izvoarelor în josul paginilor credem astfel că nu mai e necesară.

Repetăm încă odată: n'avem pretenţia de a da păreri politice, nici de a aduce deslegarea cea mai justă. Vom fi mulţumiţi dacă se va trezì măcar cel mai mic interes pentru chestia ce înfăţişăm.

Căci, precum s'a spus de atâtea ori: carte bună nu e aceea care pare a da soluţii definitive, ci e cea care face să ne gândim asupra lucrurilor. Socotim astfel că şirele ce urmează nu vor fi tocmai nefolositoare.

Bucureşti, 1 Maiu 1915

Autorii.

HABSBURGII, UNGURII ŞI ROMÂNII

CONFLICTUL DINTRE TREI ELEMENTE

Sbuciumul şi criza inevitabilă, în care a ajuns monarhia austră-ungară în decursul prezentului răsboiu european, a adus în mod deosebit în discuţie importanţa elementului românesc din estul acestei monarhii, importanţă cu atât mai mare pentru Europa întreagă, cu cât la estul monarhiei se întinde liberul Regat românesc, care cu armata sa aproape de un milion de oameni poate fi o forţă hotărîtoare în actuala conflagraţie generală. In aceste momente istorice nu se poate nega că în sânul întregului popor românesc stăpâneşte astăzi o profundă conştiinţă naţională, în suflete e lămurită atitudinea lui faţă de imperiul habsburgic.

Conştiinţa şi atitudinea politică sunt rezultatul unor frământări de veacuri în viaţa unui popor, iar conştiinţa şi atitudinea noastră faţă de Habsburgi sunt urmarea firească a purtării lor faţă de noi şi mai ales faţă de cei de sub oblă-

duirea austro-maghiară. Deaceea credem, că nu e lipsită de interes o reprivire asupra frământărilor prin care a trecut această parte a neamului nostru şi noi toţi cari acum stăm la răspântie cercetând calea ce am urmat şi ce trebuie să urmăm de aci încolo.

Un cercetător, fie chiar superficial al trecutului neamului românesc din Ardeal şi ţinuturile mărginaşe lui, va putea constata cu uşurinţă, că întreg acest trecut e alcătuit din frământări, ciocniri de interese şi lupte necruţătoare între trei elemente. Acestea când se frământau între ele tustrele, cercând să se sugrume reciproc, când se aliau două ca să sugrume pe al treilea.

Elementele acestea, din cari este alcătuit întreg trecutul Ardealului, sunt : *elementul românesc*, *elementul unguresc* şi *casa Habsburgilor*.

1.

Elementul românesc.

Ne place şi astăzi să accentuăm, că noi suntem element de ordine, şi o spunem totdeauna cu oare-care mândrie şi oare-care conştiinţă de superioritate, ca şi când în această însuşire s'ar ascunde o mare parte a vitalităţii noastre. Este adevărat, totdeauna am fost liniştiţi, blânzi, adeseori de o blândeţe vecină cu laşitatea şi tocmai deaceea şi-au putut permite celelalte două elemente duşmane nouă tot felul de prigoniri,

tot felul de schingiuiri împotriva trupului şi sufletului nostru.

Ardealul a fost şi este şi astăzi un fort natural la porţile Orientului. Imprejurările ne-au făcut pe noi stăpâni pe acest fort, cel puţin etniceşte stăpâni. Orientul a ispitit întotdeauna Apusul şi astfel toate luptele pe cari le-a dat acest Apus pentru cucerirea Orientului, trebuia în mod fatal să treacă peste trupul nostru sau să se întâmple pe acest pământ. Cei doi adversari dau continue atacuri pentru cucerirea definitivă a acestui fort, care, apoi cucerit, le deschidea drumul peste Principatele Române la Marea Neagră şi mai departe spre bogăţiile Mesopotamiei şi ale Indiei.

Toate atacurile acestea trebuiau în mod firesc să ne calce, să ne schingiuiască şi să lase urme adânci în conştiinţa trecutului nostru. Că în aceste lupte n'am sucombat, aceasta se datoreşte numai încăpăţânării şi îndărătniciei, cu care ne-am apărat, şi care îşi avea principalul izvor de rezistenţă în unitatea ce există între diferitele părţi ale neamului românesc. Toate luptele noastre, începând cu vremurile cele mai vechi şi până azi, s'au dat astfel, pedeoparte pentru *existenţa* şi pe de altă parte pentru *unitatea* cât se poate de strânsă, care să ne garanteze existenţa aceasta ca popor specific românesc.

Unitatea neamului nostru a existat întotdeauna. Cu cât vremea a înaintat şi cu cât legăturile dintre Principatele Române şi cei de peste

munţi s'au întărit, cu cât conştiinţa noastră de neam a ieşit la iveală mai biruitoare, cu atât această unitate s'a strâns, până a ajuns la acea legătură indisolubilă sufletească, pe care se întemeiază tăria noastră de astăzi şi biruinţa noastră de mâine. Legăturile strânse între neamul românesc de pretutindenea au făcut ca în diferitele lupte valoarea noastră, precum şi caracterul atacurilor ce se dădeau împotriva noastră, să fie în raport direct cu tăria pe care o reprezintau acele părţi ale neamului românesc, cari erau stăpâne pe soartea lor.

Legăturile, înainte de toate, ierarhice între Ardeal şi Principatele Române datează din cele mai vechi timpuri. Din Principate ne venia preoţimea, din Principate ne veniau îndrumările de stăruinţă în datinile străbune, tot de acì nădejdile în vremuri mai bune şi îndemnurile de apărare îndărătnică.

Când reformaţiunea scutură sufletele, nu numai în Ardeal, ci şi în cele două Principate, această unitate a neamului începe a mijì, conştiinţa ei e trezită tot aşa de bine la Iaşi şi la Bucureşti ca şi la Braşov şi Alba-Iulia.

Veacul al 17-lea e acela care ne dovedeşte, că ideea unităţii nu este o idee nouă, artificială ci străbate în toate păturile intelectuale de atunci şi vesteşte oare cum marele act, care are să se întâmple peste două veacuri.

Doar încă la anul 1642 în „*Cartea românească de învăţătură*" a lui Varlaam ni se spune în pre-

fața lui Vasile Vodă Lupu, că această carte e scrisă pentru *întreg norodul românesc, oriunde ar fi el.* La anul 1648 *Biblia* de Alba-Iulia în predoslovia sa scoate în mod deosebit la iveală *unitatea neamului românesc*, accentuiază necesitatea unei limbi unitare și *învinovățește cu amărăciune pe străini, că ei sunt de vină dacă neamul românesc este risipit peste atâtea plaiuri.* Cronicarul *Ureche* o spune lămurit: „cu toții dela *Râm* (adică dela Roma) ne tragem".

Aceeași conștiință o propovăduiesc și adnotatorii lui Ureche, Misail Călugărul, Eustratie Logofătul și Simion Dascălul, cu „basnele" lor.

Miron Costin apoi nu numai că este conștient de unitatea neamului său, dar o dovedește și cu isvoade istorice. Pentru acest scop el scrie „*Cartea pentru descălecatul întâiu*", în care are să înfățișeze „începutul țărilor acestora *și neamul moldovenesc și muntenesc și câți sunt în țările ungurești cu acest nume rumâni*". El vrea să scoată „din ce isvor și seminție sunt locuitorii țării noastre *Moldova și țării muntenești și Rumânilor din țările ungurești*, cum s'a pomenit mai sus, că *tot de un neam și odată descălecați sunt*".

Impăratul Traian doar cu vița poporului „Râmlean" „împlut-a-u *Ardealul tot, Țara Rumânească* și *Moldovenească*". In „Despre Moldova și neamul muntenesc", poemă scrisă de Costin pe seama regelui Poloniei, vorbește despre *Ardeal*, despre *Muntenia* și despre *Moldova*, căci „*în câteși trele*

poporul se făleşte cu numele de Rumâni şi se trage dela Roma".

Cantemir spune şi el, că pe Români „Roma maica dinlăuntrurile sale născându-i, i-au aplecat şi crescut şi evghenisind Dachia le-au dat-o lor", că „*neamul care s'a descălecat şi de atunci până acum necurmat locueşte în Dachia* (*adică în Moldova, Ţara Muntenească şi Ardeal*)". In cartea a doua a *Hronicului* său pe scurt înseamnă „că *Romanii din Dachia, cari astăzi sunt Moldoveni, Munteni şi Ardeleni*, sunt din neamul lor Romani de Italia".

Conştiinţa aceasta a unităţii naţionale, care astfel începe să se împuternicească în secolul 17 şi la începutul secolului al 18-lea, de atunci încoace creşte cu fiecare clipă şi fiecare suferinţă. Prin operile celor trei mari istorici din preajma anului 1800 (Maior, Şincai şi Micu-Clain) e dovedită şi ştiinţificeşte originea şi unitatea noastră.

Luptele pe cari avem să le suportăm noi cei din Ardeal, dela această conştiinţă de unitate îşi primiau tăria de rezistenţă.

Importanţa elementului românesc din Ardeal şi tăria lui nu puteau decât să fie în strânsă legătură cu importanţa şi tăria elementului românesc din cele două Principate. Cu cât valoarea Principatelor creştea, cu atât creştea şi valoarea şi mândria neamului românesc dela Carpaţi la Tisa; cu cât tăria Principatelor scădea cu atât se năpustiau asupra acestui neam de sub Coroana

ungară apăsările şi vexaţiile unei dominaţiuni, care n'a ţinut şi nici nu putea ţine seamă de necazul şi plânsorile noastre. Epoca de decădere a Principatelor române, care începe în secolul al 18-lea, ne face să ne îndreptăm ochii într'acolo, de unde ni se părea că se întinde spre noi o mână mai creştinească: spre Habsburgi. Indată ce însă Principatele se ridică, ajung un singur stat şi apoi regat independent, care creşte mereu în tărie şi vază, ochii noştri ai Ardelenilor se întorc spre Bucureşti, iluziile făcute cu Habsburgii dispar şi mântuire nu mai aşteptăm decât din mâna neamului nostru, ale cărui graniţe vrem să fie acolo unde sunt graniţele limbei româneşti.

II.

Elementul unguresc.

Rasă de stepă, neamul unguresc soseşte cu organizaţia sa specială, cucereşte ţinutul nostru şi îşi păstrează cu îndărătnicie conştiinţa stăpânitorului. Popor mic, dar temerar, cearcă cu orice preţ să-şi asigure existenţa. Popor de şes, se aşează pe stepa dintre Carpaţii ardeleni şi râul Leitha. Se vede însă ameninţat totdeauna şi deaceea caută cu orice preţ să se înstăpânească definitiv pe fortul natural, care ţărmureşte bazinul şesului unguresc şi deschide drum spre Marea neagră

Spre acest scop detaşează din apus o parte a

armatei sale de graniță și o stabilește în răsăritul Ardealului, făcând dintr'însa paznica frontierelor sale răsăritene, dându-i favoruri și alcătuind una din „națiunile" privilegiate de mai târziu ale Ardealului : „*națiunea săcuiască*".

Ungaria se desvoltă, necesitățile ei economice cresc în decursul veacurilor și crește tot așa de mult năzuința de a avea drum spre marea răsăritului. Aici însă elementul românesc îi stă în cale. Trebuia deci înfrânt. Intâiu de toate cel dintre munți, ca apoi să vie rândul celui dela șes. Toate luptele spre răsărit ale regatului ungar au acelaș scop : să contopească cu neamul unguresc, cu „Natio Hungarica", poporul român din Ardeal și apoi să subjuge cele două Principate ș' astfel regatul ungar să-ș' întindă puterea pe întregul bazin dunărean și pe litoralul Mării negre. De aci luptele lui Carol Robert și înfrângerea lui în munții Gorjului de către Alexandru Vodă Basarab. De acì luptele lui Ludovic-cel-Mare al Ungurilor, care în un anumit moment ajunge să-și pună paznici la Orhei, de aci frământările lui Iancu Corvin din Huniedoara și rușinoasa înfrângere a lui Matia de către Ștefan Vodă cel Mare la Baia. De acì toate vexațiunile, cărora e supusă populația românească de sub stăpânirea ungurească și toate amenințările împotriva liberului regat, cari nu vor putea avea sfârșit decât atunci când va fi sdrobită forța ungurească.

Ungurii înțeleg foarte bine că stăpânirea lor pe acest fort al răsăritului numai atunci va fi

definitivă şi astfel existenţa neamului unguresc numai atunci va fi asigurată, când între munţii Apuseni şi munţii Rodnei şi ai Făgăraşului va fi un singur neam stăpânitor : cel unguresc, şi când noi, majoritatea populaţiei şi deci adevăraţii stăpâni ai acestui ţinut, vom fi contopiţi cu totul în aceeaşi conştiinţă cu neamul acesta.

Nu le trebuia lor renunţarea la limba noastră, le trebuia însă totdeauna renunţarea la sufletul nostru. Iar renunţarea la acest suflet în trecutul îndepărtat se putea face prin primirea religiei neamului unguresc, a catolicismului, iar apoi, sub Principatul ardelean, prin primirea calvinismului. Cu cât conştiinţa naţională s'a desvoltat şi la ei, cu atât mai mult au început să fie nemulţumiţi de aceste cereri şi să pretindă nu numai o unitate de conştiinţă cu neamul maghiar, ci alături de unitatea de suflet şi o unitate de limbă. Deaceea începând cu veacul al 19-lea, se deslănţueşte asupra neamului românesc dintre Tisa şi Carpaţi cea mai nesăbuită furie de maghiarizare, contrară oricărui principiu umanitar şi contrară chiar şi legilor fundamentale ale constituţiei ungare. Conştiinţa de stăpânitori îi face să desconsidere orice lege scrisă şi sancţionată de ei şi regele lor şi să sdrobească în picioare tot ce se poate împotrivi năzuinţelor lor spre imperialismul maghiar, al cărui cel mai tipic reprezentant este contele Tisza, actualul prim-ministru al Ungariei.

III.

Dinastia Habsburgică.

Ajunşi stăpâni peste un conglomerat de neamuri, urmaşii contelui Rudolf de Habsburg niciodată şi în vremea din urmă mai puţin decât oricând nu s'au identificat cu sufletul şi aspiraţiile vre-unui neam. Un singur gând i-a stăpânit în totdeauna : interesul lor dinastic. Cu o totală lipsă de scrupule au oscilat în totdeauna, după cum le dicta interesul. In orice ţinut ajunşi, primul lucru era ca acest ţinut să şi-l facă credincios. Că această credinţă cu ce mijloace o scoteau din sufletul bietei populaţii, nu interesa. Habsburgii au fost totdeauna destul de dibaci diplomaţi ca să nu pară tirani. Unde a trebuit ceva distrus, n'au distrus cu pumnul şi cu gălăgie, ci încetul cu încetul şi în tăcere. Supuşi credincioşi, „Treue Untertanen", şi venite erariale : aceste două sunt lucrurile principale pe cari le-au cerut ei la noi ca şi aiurea.

Pretutindeni unde ajung, mai întâiu organizează oficiul fiscal. Ştiu apoi învrăjbi aşa de bine popoarele, încât echilibrul nu se strică niciodată în defavorul dinastiei.

Din această politică de arghirofilism, de învrăjbire şi de echilibristică, e firesc că nu se poate ivi o forţă care să pătrundă sufletul poporului şi să-l facă destoinic de un program mare. De un atare program nu poate fi capabil decât un

popor stăpân pe toate energiile sale naţionalc. In monarhia austriacă Habsburgii au ştiut aşa de bine încurca iţele, încât fiecare popor se consideră stânjenit în mişcările sale de celălalt popor, fiecare doreşte să-şi scuture odată jugul sub care i-se pare că tânjeşte, fiecare urăşte pe vecinul său, nici unul nu vede de unde vine răul şi astfel nici o mână nu se întinde spre mâna vecină, ca împreună să scuture povara ce apasă pe amândouă. Fie-care popor e o sperietoare pentru celălalt şi fiecăruia i-se pare că celălalt e privilegiat.

Că toate neamurile erau şi în trecut nemulţumite, de aceasta nu le păsa Habsburgilor; pe ei îi interesa, că toate se gudurau în jurul tronului şi toate le cerşiau favoruri. De aceea socotim că a fost o greşală, deşi uşor explicabilă, multul dinasticism babsburgic ce am făcut noi în vremea din urmă. Ne-am uitat de purtarea lor din trecut faţă de noi, n'am voit să ascultăm decât de glasul urii faţă de Unguri şi n'am văzut că în realitate Ungurii şi Habsburgii jucau pe aceeaşi coardă. Am uitat mai ales de cuvintele aşa de des repetate ale unui fruntaş ardelean, că drepturile nu se capătă, ci se iau şi că „atunci vom putea fi satisfăcuţi în cererile noastre juste, când vom dovedi că putem fi primejdioşi". In întrunirile noastre şi în gazetăria noastră din vremea din urmă am avut totdeauna aceleaşi temeneli la adresa Vienei. Deacolo ne-a venit par'că tot binele, chiar şi mântuirea sufletelor! Atât am îmblătit ideile acestea, încât de unde la început

poate erau abia declaraţii făcute cu un scop politic sau îşi aveau originea într'o vreme când de fapt de acolo ne aşteptam uşurarea, acum am început să le credem deabinele şi să le răspândim în toate straturile poporului nostru. Şi nu vedeam că în realitate Habsburgii au făcut şi fac cu noi cele mai urîte şi cele mai mizerabile jocuri. Ni se părea că ei au fost totdeauna binevoitori faţă de noi, căci ei totdeauna au făcut să credem lucrul acesta. In dorul nostru de a afla aliaţi în luptele pentru păstrarea caracterului nostru etnic, ameninţat de ungurism, ni se părea, că Habsburgii sunt cei mai fireşti aliaţi ai noştri, de oarece şi ei aveau să lupte împotriva hegemoniei ungureşti, şi ne-am ploconit zeci de ani în faţa lor ca apoi, chiar uitând de demnitatea noastră, să nu vedem, că pe ei puţin îi dor durerile şi desnădejdile noastre. Nu vedeam că acele concesii acordate din când în când din partea lor cari ni se păreau aşa de mari şi pe cari le atribuiam unei deosebite bunăvoinţe faţă de noi, erau stoarse de împrejurări pe seama noastră şi că dacă n'ar fi fost împrejurarea, care să-i silească să arunce şi lui Lazăr dela uşă câte o fărimitură, bietul Lazăr credincios ar fi sărutat şi pe mai departe picioarele şi ar fi stat lihnit de foame acolo unde era. Am putea zice, că bunăvoinţa Habsburgilor n'am avut-o niciodată, decât atunci când le ajungea lumânarea la degete şi aveau nevoie de noi. De când soarta noastră a fost în mâna lor, aceştia ne-au întrebuinţat numai ca sperietori

în faţa Ungurilor, de câteori acest popor neastâmpărat nu voia să se împace cu dispoziţiile imperialismului habsburgic.

Imperiul austro-german avea nevoi economice mari, îi trebuia şi lui drum spre răsărit. Toată năzuinţa imperialismului german, chiar înainte de Habsburgi, apoi a Habsburgilor e să ajungă stăpâni pe Ungaria ca apoi să-şi croiască drum spre Marea Neagră. De aci dorul lor de a pune mâna cu orice preţ pe Ardeal, iar după ce ajung stăpânii Ardealului de a pune mâna şi pe cele două principate. Rivalitatea cu Rusia a făcut ca numai Oltenia şi Bucovina să facă parte câtăva vreme din marele imperiu habsburgic. Acest ,,Drang nach Osten'', de care se vorbeşte aşa de mult în vremea din urmă, nu e o tendinţă a germanismului modern, el a existat de mult şi Habsburgii au încercat în totdeauna să-i dea avânt şi să ajungă stăpânii Orientului. Dela Danzig şi Lipsca drumul comerţului german cu mărfurile sale variate ar fi trecut astfel prin Ardeal şi s'ar fi continuat apoi prin gurile Dunărei, prin Chilia şi Cetatea-Albă peste Marea Neagră în Răsărit. Că noi am căzut în drumul lor, acesta-i nenorocul nostru.

Pe Habsburgi îi interesa drumul ca atare şi nu popoarele cari stau în drum. Pe drumeţi au ştiut totdeauna să-i învrăjbească aşa de bine, ca dumnealor să-şi poată continua neturburaţi călătoria. Când Ungurii îndrăzniau să-şi ridice capul şi să ameninţe că taie împăratului habsburg

drumul liber spre Orient, Habsburgii imediat porniau şurubăriile şi în faţa ungurismului ridicau sperietoare neamul românesc. Indată ce Ungurii se astâmpărau şi se gudurau iarăşi lângă Tron, Habsburgii vedeau că acest neam cu organizaţie e de mai mare folos pentru dânşii decât neorganizatul neam românesc şi ne jertfiau fără cruţare. Aşa s'a întâmplat totdeauna, aşa se întâmplă în ziua de azi şi de sigur aşa se va întâmpla şi mâine dacă Dumnezeu va voi ca soarta neamului românesc din Ardeal să fie tot în mâinile lor.

Intreaga viaţă politică a neamului românesc din Ardeal şi ţinuturile mărginaşe Ardealului e o continuă sbatere pentru *apărarea fiinţei sale etnice* faţă de Unguri, pentru *păstrarea pământului* aceluia care i-a păstrat fiinţa în decursul veacurilor şi a fost leagănul şi adăpostul întregului neam românesc, şi în sfârşit, durere, *pentru satisfacerea ambiţiilor Casei de Habsburg.*

IV.

Intâia furie ungurească: catolicizare şi calvinizare

Stăpân pe pământul Ardealului, neamul românesc veacuri dearândul e expus atacurilor, cari cearcă să-i răpească pământul şi să croiască drum ambiţiilor străine. Până în ziua de azi a fost o minge aruncată dela dreapta la stânga, dela Unguri la Habsburgi şi iarăşi înapoi, ne-

luată în seamă niciodată, decât atunci când i se cereau jertfe de sânge.

Ungurii, ajunşi stăpâni pe Ungaria de azi, începură din cele mai vechi vremi să-şi întărească frontiera de Est. Era în această năzuinţă a lor şi o mişcare instinctivă de apărare. Ciudat, că adeseori popoarele comit inconştient şi instinctiv anumite fapte, cari ar putea fi iscodite numai de minţi diplomatice într'adevăr dibace. Nu putem zice, că Ungurii făceau conştient sforţările spre contopirea noastră în fiinţa lor. Dar simţiseră instinctiv primejdia ce o prezenta pentru statul lor existenţa la graniţele Ungariei a două ţări, cari au sub toiagul regelui ungar un număr mare de fraţi, legaţi strânşi de ele prin legături culturale şi bisericeşti. O înaltă raţiune de stat dicta astfel neamului unguresc ca între fraţii de sub stăpânirea sa şi cei de sub stăpânirea lor proprie din Principatele Româneşti să sape o prăpastie, care eventual să nu mai poată fi trecută niciodată.

Trebuia deci adus neamul românesc într'acolo ca a sa conştiinţă proprie să dispară (oricât de neînsemnată ar fi fost ea) şi să se contopească cu totul în conştiinţa naţiunei ungare, a acelei Natio Hungarica, „dătătoare de drepturi" şi alcătuitoare de stat. Şi cum până la anul 1526, deci până la catastrofa dela Mohacs şi păşirea pe faţă a mişcărilor reformatorice în Ungaria, drumul care ducea spre acest ideal era convertirea religioasă la legea catolică, regii unguri nu

pierd niciodată prilejul de a aduce, când cu vorba, când cu ciomagul, neamul românesc şi mai ales pe fruntaşii lui la această lege. Prigonirile urmate veacuri necontenit silesc pe unii să treacă munţii şi alcătuiesc Principatele, iar pe alţii, marea majoritate, rămasă acasă să se pogoare la tot mai neagră mizerie, să-şi piardă orice independenţă, orice iniţiativă proprie, să li-se nimicească întreaga clasă conducătoare, care se confunda astfel cu neamul maghiar, şi din un neam, care putea deveni o forţă politică importantă, să ajungă abia o noţiune etnografică, desconsiderată de legi şi batjocorită de mândra „Natio Hungarica". Când Werböczy, juristul, codifică în „Tripartitum" legile ungare, deşi e la începutul veacului al 17-lea, despre un popor românesc nici nu putea fi vorba. Acest popor era o simplă haită de venetici aşezaţi ici colo din mila regelui ! Comunităţile lui, cnezatele lui sunt distruse, boierimea lui se lipseşte de ele şi el nu mai merită nici să fie pomenit în legea statului.

Pentru o şi mai straşnică îngenunchiare a noastră şi pentru a ajunge şi mai puternici stăpâni ai pământului nostru, protivnicii nu lasă nici un prilej neîntrebuinţat, de câteori noi dădeam dovezi de viaţă şi iniţiativă.

După răscoala ţărănească dela Bobâlna, la care iau parte numai Români, la 1437, cari sunt apoi înfrânţi şi măcelăriţi fără milă de nobilimea ungurească, neamul unguresc pentru a-şi asigura

pe multă vreme, dacă e cu putinţă pentru totdeauna, stăpânirea asupra acestui popor de ţărani, alcătueşte împreună cu Saşii şi Săcuii acea celebră „*Unio trium nationum*", uniunea acelor trei naţiuni, cari aveau apoi să ne ţină sub genunchi până la 1848 prin privilegiile ei şi neputincioşia noastră.

Ne-am pierdut astfel întreaga pătură care ne putea conduce; duşmanii noştri s'au întărit, s'au aliat între dânşii şi în rânduri strânse şi bine organizate s'au năpustit veacuri întregi asupra noastră, celor vitreg trataţi, lipsiţi de organizaţie, lipsiţi de călăuză şi mai ales lipsiţi de nădejde într'un viitor mai bun.

Dela anul 1526 încoace, părţile estice ale Ungariei, deci Ardealul cu ţinuturile lui mărginaşe, cari şi până acum aveau oarecare independenţă faţă de regatul ungar, se deslipesc şi în decurs de câteva decenii formează Principatul ardelean, independent de restul Ungarei, ajunsă parte sub Turci, parte sub Habsburgi.

Expus atacurilor Habsburgilor, cari voiau să-şi croiască drum spre Orient, neamul unguresc voia să-şi stabilească o neclintită domnie în acest ţinut, şi astfel continuă acum aceeaşi politică faţă de noi, pe care o urmase până la 1526, năzuindu-se să ne catolicizeze sau mai bine zis să ne papistăşească.

Decât în această epocă, dela desfacerea Ardealului de Ungaria, deci dela anul 1526 şi până la ajungerea lui iarăşi sub stăpânirea Habsbur-

gilor la anul 1691, forţa care ne putea topi în aceeaşi căldare cu dânşii nu mai era catolicismul, ci curentul nou al reformatorului dela Geneva, — calvinismul.

Astfel începând cu anii 1540 şi isprăvind cu trecerea Ardealului sub stăpânirea Habsburgilor, puterea administrativă a Ardealului se năpusteşte cu adevărată furie asupra neamului românesc, căutând cu orice preţ să-l desfacă de fraţii săi de peste munţi, din cele două Principate. Sprijinită de celebra „unio trium nationum", această politică aduce asupra capului nostru un şir întreg de torturi, dar totodată trezeşte ici şi colo şi conştiinţa, care începe să vadă că soarta ne e nemeritată, că ar trebui să fim altfel trataţi şi care astfel croieşte cele dintâiu cărări ale cărţii şi culturii româneşti. In întreg acest interval de aproape 200 ani cât neamul românesc, grupat în jurul bisericii sale, păstrătoare de suflete şi datini, avea să îndure atacurile calvino-maghiare, numai o singură dată simţi uşurându-i-se sarcina : atunci când acel arhanghel al răsboaielor, Mihai-Vodă Viteazul, străbate munţii ca să vină să arvunească pentru totdeauna pământul Ardealului.

Scopul Ungurilor era, dacă nu maghiarizarea completă a elementului românesc, în orice caz *apropierea mentalităţii lui de mentalitatea ungurească, crearea unei legături sufleteşti cât se poate de strânse între el şi Unguri*, ca astfel între marginile acestei ţărişoare, care era Ardealul, să fie *o sin-*

gură conştiinţă, bazată pe o singură lege, pe care conştiinţă apoi să se întemeieze în viitor stăpânirea definitiv ungurească.

Poate, că în veacul al 16-lea scopul acestei politici nu era aşà de mult accentuat ca în veacul următor, poate că în amândouă veacurile mişcarea calvină pornea din convingeri reale şi avea un caracter religios. Dedesubtul politic ale tuturor acestor mişcări însă e acelaşi : *contopirea sufletului românesc*, îndărătnic şi nesupus, *cu sufletul unguresc şi săcuiesc* şi astfel *crearea acestei prăpastii între Românii din Ardeal şi Românii din Principate.*

Incă la anul 1566, într'un sinod de preoţi români, se aduc cele dintâiu hotărîri conform dorinţei principelui Ioan Sigismund şi dorinţei legii calvine. La anul 1567 se şi stabilesc şase puncte, pe cari sinodul le primeşte şi cari alcătuiesc întâia ruptură în sânul Românilor de biserica străbună.

Toată mişcarea calvină însă pornită de principele Ioan Sigismund şi urmărită de dânsul cu atâta zel se nimiceşte, îndată ce apăsarea de sus este mai slabă ; dovadă clară, că această mişcare impusă, care avea menirea să transforme ceva din sufletul nostru specific românesc, n'a putut pătrunde în adâncul conştiinţelor. Au fost destul câteva zile de stăpânire românească în Ardeal, ca de calvinismul românesc să nu mai fie vorbă decât doar la Haţeg şi Lugoş, unde privilegiile oraşului erau bazate pe acesta.

In fața mişcărilor reformatorice susținute cu tărie de principe, modestele episcopii româneşti dela Gioagiu şi dela Vad ajung tot mai mult un fel de jucării. Duhul tradiției întemeietorilor lor, Radu dela Adfumați, Ștefan Vodă cel Mare, stă ascuns, ca focul sub spuză, preoțimea păstrătoare a legii şi datinii vechi este la buna discreție a boierilor unguri, a boiernaşilor săcui şi a jupânilor saşi, iar poporul, care nu se supuse principiului „cuius regio, eius religio", ajunge să nu mai fie considerat nici măcar ca ființă cu suflet.

Legile „Approbatae Constitutiones" accentuiază că poporul român e pe pământul acesta numai *până când binevoitorul principe îl rabdă* acolo unde este, „usque ad beneplacitum principis". Până la ce stare de mizerie şi desconsiderare ajunse astfel norodul român întreg, o dovedesc în deajuns diferitele hotărîri ale comitatelor, dietelor şi ale oraşelor. Doar chiar şi Saşii, cei cari relativ s'au purtat mai uman cu poporul nostru, aduc într'un rând relativ la Românii din jurul Sibiului, mai ales din Poplaca, hotărîre, că *„dacă se va afla că un Român a tăiat măcar şi numai coaja unui copac din pădure, el va fi dus acolo şi spânzurat de creanga copacului"*.

Că importanța bisericei străvechi încă scăzuse între astfel de împrejurări, nu e de mirare Legăturile ierarhice cu Principatele erau mai anevoioase, necazurile interne tot mai grele. A fost o adevărată înviere când Mihai Vodă Viteazul

puse baze statornice mitropoliei de Alba-Iulia, care până aci tânjise. Se deschidea drum viitorimei către mângâiere şi educaţie românească.

Mihai e însă un meteor, luminează o clipă, fascinează minţile cu strălucirea lui şi apoi se stinge deodată, poate tocmai deaceea aşa de repede, ca amintirea lui cu atâta să fie mai durabilă. *Stăpânirea lui întăreşte stăpânirea noastră în Ardeal, dar totodată arată şi duşmanilor primejdia care îi poate ameninţa într'o bună zi şi care nu va mai putea fi înlăturată, cu ucigaşi pe câmpia Turdei.*

Indată după moartea lui, la cea dintâiu dietă (Leczfalva) „uniunea celor trei naţiuni” aduce cele mai drastice hotărîri împotriva neamului românesc şi după reţeta urmată şi până atunci interzice orice contact între Românii din Principatul ardelean şi cei din Principatele româneşti (1601): „De oarece tot răul, care a venit cu Mihai în Ardeal, l-au adus popii şi călugării, nici un popă sau călugăr din Ţările Româneşti să nu mai fie lăsat să treacă graniţa şi să turbure pacea”.

Tendinţa este evidentă. Văzuseră acum de aproape primejdia şi se încearcă să continue tradiţia care o înlătura. Urmează deci cu săparea acelei prăpastii, care să despartă în două neamul românesc.

Principii următori sunt credincioşi acum acestei linii de conduită. La dânşii partea politică ia o formă tot mai hotărîtă. Pe ei nu-i mai inte-

iesează numai propaganda calvină, care interesa pe unii până acum.

Gabriel Bethlen, cel mai glorios şi cel mai vrednic dintre Principii ardeleni, nutreşte chiar un plan mare : de a stăpânì nu numai Ardealul, ci şi cele două Principate Româneşti, de a întemeia astfel o Dacie, a cărei conştiinţă să fie una şi puternică : conştiinţa calvinească. Deci are aceeaşi năzuinţă, pe care o avuseră regii Ungariei : de a stăpâni Moldova şi Muntenia, de a stăpâni gurile Dunărei, Chilia şi Cetatea-Albă şi a avea drum spre Răsărit. Aceeaşi năzuinţă pe care au avut-o Habsburgii dela 1400 şi până în zilele noastre.

Gabriel Bethlen simte cu pătrunderea sa politică importanţa unei astfel de ţări acì în Orient, în al cărei centru s'ar afla fortul Ardealului şi de unde puterile s'ar scurge apoi dealungul râurilor spre răsărit.

El se adresează chiar şi patriarhului *Chiril Lucaris*, care se părea că ar înclina spre calvinism, îi împărtăşeşte planul său şi îi cere sprijinul la calvinizarea Românilor din Ardeal, ca astfel apoi el mai uşor să-şi realizeze marele său plan de stăpânire a Orientului.

Chiril Lucaris îi răspunde în 2 Sept. 1629 şi nu numai că nu-i ascultă cererea, dar îl ceartă şi pentru îndrăsneala ce o are şi îi aminteşte un lucru mare, la care poate puţini se vor fi gândit şi la noi până în vremea din urmă : că *scopul său nu şi-l va putea ajunge atâta vreme*

până când nu se vor rupe toate legăturile de sânge și sentiment între Românii din Principate și cei din Ardeal.

Așa dar Chiril Lucaris, acest grec din Constantinopol vedea încă atunci la anul 1629 lămurit planurile lui Bethlen și ale ungurimii și totodată piedeca ce au să întâmpine aceste planuri. Vedea clar, că năzuința lor e să ne despartă în două ca să ne aservească mai ușor, că rezistența noastră cu atât va fi mai trainică și mai neînfrântă cu cât unitatea între cei din Ardeal și Principate va fi mai strânsă.

Politica de asuprire a neamului românesc grupat în jurul bisericei sale o continuă apoi în aceeași direcție sub cei doi Rákoczy și urmașii lor până la ultimul principe al Ardealului, Mihail Apaffi, nu numai pătura conducătoare de stat din jurul curții principelui, ci întreaga „uniune a celor trei națiuni". Doar Sașii s'au arătat nepăsători față de credința noastră; dar și ei numai pentrucă își vedeau primejduite interesele în cazul când noi am fi primit una din religiile recepte și am fi intrat în rândul națiunilor alcătuitoare de stat.

Principele începe o întreagă serie de prigoniri împotriva păstorilor bisericești, le pune condiții și îi supune întru toate bisericei calvine, căutând să introducă în sânul bisericei noastre spiritul acelei biserici, care era totodată și spiritul neamului unguresc. Cu câtă ușurință era aruncat vlădica românesc din scaunul său ne dovedește

în destul cazul lui Ilie Joreste şi apoi tragica poveste a lui Sava Brancovici. Principii ştiau totdeauna aranja aşa de bine lucrurile, încât episcopul să fie judecat prin glasul comun al preoţilor adunaţi în sinod şi apoi „să fie desbrăcat de popie şi să fie dat magistratului civil pentru a-i croi pedeapsa cuvenită lui".

Totdeauna i-se cerea nou alesului vlădică nu numai să propovăduiască cuvântul lui Dumnezeu în limba sa naţională, ceeace constituia o deosebire între ardeleni şi cei din Principate, ci că va primi catechismul calvinesc, că întru toate va consulta, ca în orice sinod calvin, „pe protopopii săi şi pe *Reverendissimul domn episcop ortodox calvin unguresc*" şi va primi cenzura şi consentimentul şi învoirea acestuia; că orice caz de disciplină îl va face cunoscut şi îl va pedepsi numai cu învoirea amintitului „domn episcop ortodox maghiar" şi că astfel va rupe orice legături cu biserica de peste munţi de unde până atunci venia suflul unei vieţi româneşti. Aceleaşi condiţii se impun rând pe rând episcopilor şi Sava Brancovici trebui să cadă jertfă caracterului său de ortodox şi apărător îndârjit al bisericii române.

Intreaga propagandă calvină urmărea un singur scop: convertirea Românilor la legea cea nouă ungurească, *apropierea lor de mentalitatea acestui neam, contopirea lor în conştiinţa poporului maghiar* şi astfel *săparea prăpastiei între ei şi fraţii de peste munţi.*

Cu toate mijloacele s'a încercat întreruperea legăturilor dintre cei de dincolo şi cei de dincoace. Şi a trebuit o luptă dârză, cu atât mai dârză cu cât îşi afla sprijinitorii săi în masele poporului, pentru păstrarea datinilor şi bisericei rămase din strămoşi şi totodată pentru păstrarea legăturilor ierarhice cu Principatele Româneşti. Episcopii ardeleni rămân supuşi Mitropoliei Ungro-Vlahiei, îşi primesc la Bucureşti sfinţirea lor de episcopi şi se năzuiesc să păstreze în totdeauna relaţiunile cu acest centru.

Aceste legături ierarhice strânse sunt, în această vreme de ameninţare, arterele prin cari, deşi slab, totuşi circulă necontenit fiorul unităţii de neam.

Apăsările ungureşti slăbesc, calvinismul la noi rămâne fără rezultat mai important, de scopul mare politic nu se apropie ungurismul nici cu un pas.

In astfel de vremuri ajunge Ardealul — în 1691 — definitiv în mâinile Habsburgilor. Mingea românească trece din mâinile ungureşti în mâinile mult mai încercate şi deci mai primejdioase ale Casei de Austria.

V.

Habsburgii în Ardeal.

E o mare greşală să ceri dela oameni să fie ceeace nu pot fi şi să facă ceeace nu pot face.

Habsburgii, ajunşi stăpâni în Ardeal, ca ori unde, nu puteau fi altceva decât Habsburgi : Oameni, cari îşi vedeau de interesul lor, cari îşi aveau planul lor de stăpânire bine definit şi cari nu se puteau lăsa încurcaţi în planurile lor de glasuri sentimentale.

Habsburgilor, cari, stăpâni şi pe Ungaria, aveau cel mai mare imperiu al vremii în Europa, le trebuia drum spre Răsărit.

După cucerirea Ungariei şi după lovitura dată Turcilor, în anii cari urmară asediului Vienei, trebuia acum să se apropie şi mai mult de Marea Neagră şi gurile Dunărei. Acest plan l-au urmărit în întreg veacul al 16-lea şi al 17-lea şi nu puteau fi acum decât consecvenţi. Luptele din Ardeal, la cari adeseori angajau şi pe voivozii noştri, când le puteau fi utili, dovedesc pe lângă iscusinţa lor politică şi năzuinţa lor statornică de a fi stăpâni definitivi pe acest fort. L-au încurcat şi pe Mihai-Viteazul. Şi când li s'a părut că acest om, care ar fi creat o nouă viaţă pentru neamul românesc, putea deveni primejdios pentru hegemonia lor în aceste ţinuturi, ba î-ar putea arunca mai departe de visul lor decât ori când, n'au şovăit o clipă, ci cu mijlocul cel mai brutal, cu armă ucigaşă, l-au îndepărtat din cale. *Uciderea lui Mihai Vodă Viteazul nu e o simplă întâmplare, ci o urmare firească a mentalităţii şi planurilor* dela curtea habsburgică şi din jurul acestei curţi, care ştia ce vrea.

La anul 1691 planul habsburgic e realizat şi Ardealul trece sub stăpânirea lor. Era firesc dar ca noi să nu ne aşteptăm la nici un bine. Habsburgii consecvenţi nu puteau să sprijinească un element desorganizat, „tolerat” până acum în ţară, un element *care avea numai voie, nu drept de a trăi*, faţă de puternica organizaţie a acelor trei naţiuni întărite şi mai mult prin „uniunea religiunilor recepte”. Impăratul *Leopold* nu putea decât să ţină cu cel *tare*, căci acesta îi asigura domnia.

Astfel împăratul, la 4 Decembrie anul 1691, luând în stăpânirea sa Ardealul, dă celebra „*Diplomă Leopoldină*”, în care întăreşte din nou toate privilegiile şi toate drepturile pe cari le aveau Ungurii, Săcuii şi Saşii până atunci, iar de noi nici măcar nu pomeneşte. Declară astfel, că în afacerile religiunii nu se va schimba nimic; că „Aprobatele şi Compilatele” şi „Tripartit”-ul lui Werböczy, deci întreaga colecţie de legi care ne statoreşte situaţiunea noastră umilită şi ne pune la buna discreţie a boierimei ungureşti, au să rămână în intactă vigoare; că indigeni transilvăneni vor fi consideraţi numai Maghiarii, Săcuii şi Saşii; că i-se va lăsa provinciei şi pe mai departe Dieta anuală, etc.

De noi deci nu se făcea pomeneală. Şi n'avea nici un rost să se facă. *Nu puteam fi utili*, prin urmare împăratul n'avea de ce ne scoate la lumină deocamdată.

Viena însă a fost totdeauna cuminte. Dacă

pe cei din Ardeal îi putea lăsa la o parte, nu-şi uita însă că la Estul Ardealului şi Sudul lui erau două ţărişoare, cu ai căror voivozi nu odată a stat în strânse legături, ba dela cari pe vremea lui Petru Rareş a primit chiar şi ajutoare băneşti.

Cazul lui Mihai-Viteazul îi aducea aminte, că într'o bună zi poate avea neplăceri cu neamul acesta resfirat în trei ţărişoare. Se gândia, că povestea lui Mihai Vodă Viteazul se putea repeta şi vedea că în ciuda tuturor necazurilor acest neam se strânge ca într'o bună zi unitatea lui să fie indisolubilă.

Şi e destul de cuminte Viena ca să înţeleagă, că acest popor ortodox în întregime trebuie adus în cât mai strânsă legătură cu dânsa.

Mai era o primejdie. La Răsărit se ivea *Rusia* lui Petru cel Mare, care-şi creia tot mai biruitor drumul spre Apus şi Sud şi începea să aibă strânse legături şi influenţă în cele două Principate Româneşti. Rusia era ortodoxă, Principatele Române amândouă ortodoxe, în fruntea lor oameni de seamă, fruntaşi ai Răsăritului ortodox, în Ardeal asemenea români ortodoxi. Habsburgii îşi vedeau paralizate planurile lor de extindere spre Marea Neagră şi chiar stăpânirea în Ardeal. Căci deşi întăriseră ei privilegiile celor trei naţiuni în această ţară, totuşi nu puteau închide ochii în faţa faptului, că marea majoritate a populaţiei din Ardeal şi din părţile anexate lui o alcătueşte neamul românesc, acelaşi

ca cel din Moldova şi Muntenia. Unitatea aceasta a neamului românesc, ortodoxismul lui, se părea că într'o bună zi va putea atrage mâna Rusiei, care astfel să primejduiască rodul unei politici de sute de ani. *Deci Habsburgii se gândesc să spargă înainte de toate unitatea românească, să sfarme legăturile dintre Principate şi Ardeal* şi deocamdată să ajungă definitiv stăpâni aci.

Trebuia ca populaţia din Ardeal să fie adusă într'o strânsă dependinţă sufletească de Viena. Planul era încercat. O familie, care, sute de ani, a avut în Ungaria cea mai iscusită diplomaţie, găsia în arsenalul său diplomatic arme pentru orice împrejurare şi pentru orice neam. Inaintea ei era desigur exemplul sârbo-croaţilor cu urmările lui splendide pentru Unguri şi Habsburgi şi dureroase pentru acest popor nefericit. Doar neamul acesta vorbeşte aceeaşi limbă, duce acelaşi fel de viaţă, are aceleaşi moravuri. Şi totuşi catolicizarea unei părţi dintr'însul, privilegiarea când a unei părţi, când a celeilalte l'au adus acolo, încât dela o vreme are două trecuturi şi între cele două fracţii, cea catolică-croată şi cea ortodoxă-sârbă, dăinueşte până în zilele mai nouă cea mai neîmpăcată ură. Astefel Habsburgii au putut fi în dragă voie stăpânii acestui neam, aplicând vechiul lor principiu : „Divide et impera".

Scopul era acelaşi şi cu noi. Şi aci se părea mai uşor realizabil, întrucât, în urma atacurilor calvine, puterea de rezistenţă a noastră în Ardeal

slăbise, iar cele două Principate supuse ambiţiilor turceşti nu puteau da un ajutor efectiv Ardealului românesc.

VI

Unirea.

Habsburgii încep deci propaganda pentru aducerea noastră la biserica Romei. Se gândesc la aceasta îndată ce ajung în Ardeal. Planul, după cum mărturiseşte mitropolitul Teofil în sinodul din Alba-Iulia la anul 1697, e al însuşi împăratului Leopold. După ce în anii din urmă ai principatului, ortodoxismul fusese prigonit, după Mihail Apaffi, Habsburgii ni se arată binevoitori cu bine cunoscuta şiretenie austriacă. Incetează persecutarea bisericei române în cea mai mare parte, ca îndată apoi să vină trimisul Vienei şi al cardinalul Colonici, iezuitul Baranyai, cu propunerea unirii. Necazurile pe cari le aveau de întâmpinat ai noştrii, mizeriile materiale în cari zăcuserăm până atunci, trezise în sufletul tuturor dorul de zile mai bune. Acum, când împăratul se apropia cu aparenţa buneivoinţe, se părea că a sosit un prilej pentru realizarea acestui dor. Făgăduinţele erau ademenitoare, situaţiunea de până atunci insuportabilă. După tratative şi intervenţii continuate sub doi mitropoliţi, în sfârşit unirea cu Biserica Romei e făcută la anul 1700.

Se primesc cele 4 puncte de deosebire dogmatică, atâta tot. Se accentuiază însă în sinodul ţinut încă la 1697, că în afară de cele 4 puncte, cari conţin unirea, *„la mai mult să nu fie constrânsă sub nici un pretext biserica românească"*.

Astefel deşi neexperţi în ale politicei, cei de atunci, mitropolitul Teofil şi urmaşul său Atanasie, cam bănuiesc sau presimt ce se ascunde în dosul unirii şi se tem de o contopire cu biserica romano-catolică; accentuiază anume că biserica noastră unită acum cu Roma vrea să-şi păstreze ritul său oriental şi nu vrea să fie constrânsă şi la primirea hotărîrilor diferitelor concilii catolice, între cari cel dela Florenţa şi Trident. Deci conştient sau inconştient, cei cari fac unirea se feresc de a rupe legăturile cu biserica mare românească şi astfel unitatea neamului românesc încă nu este ştirbită prin actul lor.

In schimbul celor câteva concesii bisericeşti, ei cer lucruri, cari n'au nimic de a face cu convingerea religioasă; ceeace dovedeşte încăodată, că nu din motive de credinţă au primit ei unirea, ci numai şi numai în nădejdea că ni se va deschide un viitor mai bun.

Ei cer ca:

1. Slujbaşii bisericei româneşti să aibă aceleaşi drepturi ca şi ai celei catolice, sau celelalte religii recepte.

2. Să se ajute biserica română, să se dea ajutor şcoalelor, să se clădească şcoli noui.

3. Ţăranii uniţi să nu mai fie consideraţi ca

tolerați, ci ca *indigeni* români. Mirenii uniți cu biserica romano-catolică să fie primiți și înaintați la toate dregătoriile ca și cei de celelalte religiuni recepte din patrie, iar fiii lor să fie primiți în școlile latine catolice și la fundațiunile școlare fără nici o deosebire.

Era lucru mare ce se cerea. Dintr'un popor *tolerat*, neamul românesc cerea să se transforme deodată într'un popor cu drepturi cetățenești, *în factor politic*, și aceasta într'un stat unde unirea celor trei națiuni, ungurească, secuiască și săsească îi înăbușise orice manifestare.

Impăratul primi cererile acestea și în anul 1701 în a doua „diplomă leopoldină" stabilește din nou condițiile unirii, conform dorințelor expuse de sinod. Introduce însă între altele și două condiții, cari dovedesc îndeajuns caracterul politic al năzuințelor de convertire.

Una din acestea e, că pe lângă episcop să fie și *un teolog canonist*, dela biserica romano-catolică, deci *un fel de agent habsburgic*, care să aplice varga pe spatele episcopului, de câteori acesta voește să se miște altfel de cum vrea Viena. Se dădea însă acest auditor pe lângă episcop „ca să nu se întâmple erori în chestii de drept canonic" !

O a doua condiție, la care e și mai evidentă șurubăria habsburgică și întregul plan habsburgic, de a tăia legăturile dintre noi și frații noștri nu are nici o legătură cu biserica : „*Pentru a abate dela sine orice prepus, episcopul să nu*

întreţie nici o corespondenţă cu Principele Valahiei.... în afaceri naţionale şi religioase. Numai în afaceri particulare poate purta corespondenţă, dar scrisoarea s'o vadă mai întâiu teologul."

Pe acest Principe al Valahiei îl cunoşteau foarte bine Habsburgii, precum tot atât de bine îi cunoşteau planurile lui de independenţă politică pentru păstrarea ţărişoarei sale. Era Constantin-Vodă Brâncoveanu, a cărui pomenire s'a făcut mai astă vară. Viena ştia foarte bine, că legăturile cu acest principe nu vor fi niciodată favorabile unirii. Ii cunoştea faptele şi cunoştea legăturile lui cu Rusia, şi din toate acestea se convingea că socotelile ei uşor s'ar putea răsturna. Doar la anul 1698 Constantin-Vodă Brâncoveanu, văzând că biserica ortodoxă din Ardeal „ se învăluiaşte ca o corabie în mijlocul valurilor", dăruieşte mitropoliei de Alba-Iulia câte 6000 de bani pe an, ca să o păstreze în credinţa veche. Iar văzând intenţiile şi planurile de catolicizare ale Habsburgilor, în anul 1700 dăruieşte aceleiaşi eparhii moşia dela Merişani, din judeţul Argeş. Acestea erau mijloace materiale. Dar unde punem marea influenţă sufletească pe care o puteau avea voivozii români asupra Românilor din Ardeal, mai ales când în planul de conservare al ortodoxismului puteau fi sprijiniţi uşor şi de Rusia ortodoxă, a cărei putere creştea pe ficare zi?

Aşa dar Habsburgii vor să taie legăturile cu

acest principe şi îşi dau pe faţă astfel adevăratul scop al catolicizării.

Totodată pentru o propagare mai eficace a catolicismului, „Impăratul provoacă şi obligă nu numai autorităţile civile din Ardeal, ci şi pe generali şi întreg corpul ofiţeresc că oricând ar reclama uniţii, ca să li se considere drepturile, totdeauna să le stea într'ajutor şi să-i apere". Ceeace nu însemna altceva decât că de aci înainte catolicizarea între români are să se facă şi cu forţa brutală. Acolo unde vorba bună nu ajută, va veni pumnul şi va veni arma ca să răspândească minte !

Faţă de astfel de mijloace, zelul lui Constantin Vodă Brâncoveanu n'a putut avea mare izbândă, unirea s'a realizat şi ortodoxismul a început să fie prigonit. A fost un singur noroc doar : că episcopii şi fruntaşii de atunci nu s'au învoit la schimbarea ritului bisericesc, iar poporul, care vedea religia în semnul acesta extern, n'a înţeles prăpastia care i se pregătia, a rămas şi pe mai departe în sufletul său cu convingerea veche şi cu conştiinţa „că el aparţine unei religii, care e religia românească".

Unirea, cu urmările ei bune şi rele, e un act de mare însemnătate politică pentru noi. *E un act politic şi nu religios.* Un fel de contract social între noi şi dinastia habsburgică, un scris de alianţă, nu de contopire într'o altă lege. Era dictat actul acesta poate şi de interese de clasă, dar adevăratele motive care-l înfăptuiseră erau

de ordin politic şi naţional. Preoţii noştri „vedeau ce e popa ungur calvinesc, ce e popa săsesc luteran. Aceştia aveau pământ, aveau venituri garantate de stat, prin urmare alături de credincioşi mai bogaţi, decât erau credincioşii români, era şi o favorizare manifestată prin venituri din partea statului". Dar mai erau şi alte motive. Şi cel mai tare între ele era „tendinţa instinctivă a unui popor, ale cărui puteri au crescut în toate domeniile, şi în domeniul cultural şi întru câtva în unele părţi şi în cel economic, tendinţele fireşti ale acestui popor de a se manifesta şi în chip politic". Trebuia îmbunătăţită situaţia materială şi politică a neamului nostru, iar aceasta nu se putea face în împrejurările date decât prin alipirea la una din bisericile priveligiate, şi anume, sub Habsburgi, la cea mai favorizată, care stătea sub nemijlocita ocrotire a casei domnitoare: la biserica Romei.

Unitatea însă n'o sparg conducătorii de atunci; nu vor ca biserica lor să le fie contopită cu biserica romano-catolică. Bănuiesc că această contopire ar fi desmembrarea neamului şi stăruiesc cu atâta încăpăţânare în separatismul bisericei lor, încât mai târziu papa este silit să statornicească prin bulă, că membrii bisericei grecounite nu pot fi primiţi în biserica romano-catolică.

Din cunoaşterea mizeriei în care ne aflam, din dorinţa de a îndulci, pe cât va fi cu putinţă, soarta

nenorocită a neamului, se iviră deci primele noastre aspiraţii naţionale conştiente. Dela această dată acestea iau formă tot mai concretă, iar purtarea Habsburgilor faţă de noi devine tot mai puţin potrivită cu nădejdile pe cari le pusesem noi într'înşii. Unirea s'a făcut, armata era la îndemână, urma deci ca întreg neamul românesc să fie strâns în staulul catolic, cu binele, cu pumnul, indiferent. *Austria făcuse încă un pas întru realizarea planului său politic.* Şi Austria era bucuroasă de unire. „Preoţimea unită putea să aibă legături cu catolicismul maghiar cum a şi avut şi din nenorocire are şi acum, de multe ori prea puternice, căci azi e vorba ca preoţimea noastră să participe la congresele catolice. Dacă însă se forma o biserică română-ortodoxă, ea avea legături nu cu lumea catolică maghiară, nu cu lumea austriacă, cu Tyrnau, cu Buda şi Viena, ci cu Principatele româneşti. Şi erau prea mulţumiţi cârmuitorii austriaci ai Ardealului de faptul că vechile legături între biserica ardeleană şi biserica Ţării româneşti şi a Moldovei fuseseră rupte, că vlădicii nu se mai sfinţeau la Bucureşti, că nu mai veniau de aici cărţi de slujbă şi învăţătură dogmatică, că orice pas ce s'ar fi făcut dincoace de Carpaţi ar fi putut să fie interpretat din acest punct de vedere ca un act de trădare...".

Am ajuns deci în *legături contractuale* cu curtea de Viena. Ea ne-a făcut făgăduinţe şi noi de aci încolo avem dreptul să ne prezentăm şi să cerem împlinirea lor. Ne-am şi prezentat zeci de ani

de-arândul. Căci Viena niciodată nu s'a gândit serios la înfăptuirea celor legate în contract. Pe ea puţin o interesa soarta noastră şi necazurile noastre, pe ea o interesau numai şi numai scopurile ei. Incă dela cei dintâi paşi ai bisericei unite, ea se gândeşte numai ca să şi-o aserve şi mai tare acestor scopuri ale sale.

Ritul ortodox şi limba română în biserică i se părea Vienei, că e ceva care desparte pe românii uniţi acum de restul catolicilor de sub stăpânirea lor şi în aceeaşi vreme îi apropie de cei de peste munţi. Deci se gândeşte la o latinizare complectă a bisericei. Biserica greco-catolică *cu rit oriental e considerată numai ca o stare de tranziţie.* Adevăratul scop e de acì încolo contopirea totală a acestei biserici în marea biserică papistaşă. Se dau deci atacuri necontenite, după lovituri imediat favoruri, după favoruri lovituri şi condiţii noui, toate cu aceeaşi tendinţă.

Bărbaţii vrednici din fruntea bisericei sunt priviţi chiorâş şi Habsburgii se străduiesc întotdeauna ca acolo să-şi pună unelte dela Viena, cari să fie nu reprezentanţi ai poporului, nu păstori ai unei biserici româneşti, ci buni supuşi catolici şi austriaci. La o împlinire a făgăduinţelor nu se mai gândia nimeni dintre cei cari le făcuseră. Poporul român şi chiar preoţimea care nădăjduia mult a rămas tot aşa ca şi mai înainte, foarte săracită, incultă şi fără nici o năzuinţă superioară. Nemulţumirea începe a fierbe astfel pretutindeni, mai ales că noua biserică e

pusă la discreţia „teologului”, agent al Vienei, şi a arhiepiscopului din Strigoniu.

Habsburgii au fost însă totdeauna oameni cuminţi; acest lucru e dovedit aşa de bine şi clar de întreaga istorie a lor, şi nu puteau fi altfel nici în împrejurările acestea. Rusia ortodoxismului se ridica tot mai cuceritoare şi începea chiar să le încrucişeze drumurile.

Când nemulţumirea în sânul nouei biserici ferbe şi ameninţă chiar cu o întoarecre la ortodoxie, Habsburgii intervin. Roma prin bula „Rationi congruit” înfăptueşte dieceza română unită independentă şi biata conducere a nouei dieceze ahtiată după mijloacele cari să-i permită o ridicare mai sigură, e răsplătită cu două moşioare!

Atacurile împotriva caracterului românesc al instituţiunii însă se continuă neturburate. Cei dârzi în apărare sunt daţi la o parte. Când Grigorie Maior se ridică şi dă dovadă de oarecare independenţă sufletească, e trimis la temniţa din Muncaci şi în fruntea bisericei e aşezat Rednic, care părea a fi mai docil. Când Inocenţiu Micu-Clain e trimis la mânăstire după o viaţă de sbucium şi jertfă, Habsburgii îşi deschid bine ochii ca nu cumva în urma lui să vină un altul care ar fi putut lua exemplu dela dânsul.

In anul 1771 se văd necesitaţi conducătorii bisericei să adreseze chiar o cerere papei dela Roma, în care se afirmă categoric, că ei nu vor contopirea cu altă biserică şi afară de cele 4

puncte capitale ale unirei, nu primesc canoanele conciliului de Trident.

Toate luptele, cari se dau dela unire şi până la înfăptuirea diecezei română-ortodoxă pentru câştigarea de drepturi şi pentru împlinirea făgăduinţelor date de Viena, sunt zădărnicite de un joc nespus de inteligent din partea Habsburgilor. Aceştia ne ştiau foarte bine trece din mâna lor într'a nobilimii din Ardeal, ca aceasta apoi să ne execute fără ca dânșii să-și prihănească mâinile.

In aceste zile de amărăciune iese la lumină întâiul mare martir al luptelor noastre, episcopul Inocenţiu Micu Clain, a cărui activitate de două decenii a trebuit să se isprăvească după un exil brutal într'o modestă chilie călugărească din Roma. Principiul „divide et impera'' al casei de Habsburg și-a serbat și în această epocă biruinţa sa.

VII.

Frământările episcopului Clain.

In zadar se făcuse unirea .Situaţiunea neamului românesc nu se îmbunătăţise întru nimic. Nici situaţiunea politică, nici cea materială. Preoţii uniţi erau în aceeași stare, ca şi cei neuniţi, rămași acasă fără păstor. Ţăranii români uniţi nu erau consideraţi ca indigeni, ci aveau şi individual aceeași soartă ca şi cei neuniţi, ba se ivise zizanii pretutindeni, o luptă înverșunată între preoţii de legea nouă și cei de legea veche.

Era firesc dar, ca un om care vede adânc în sufletul situaţiunii să înţeleagă pricinile şi să înţeleagă idealul la care trebuia să ajungă, să se gândească serios la îmbunătăţire.

Episcopul Clain, ajuns în fruntea bisericei unite la anul 1733, e dela început conştient de misiunea sa. Cunoaşte foarte bine motivele unirii şi ştie foarte bine ce nădejdi se legaseră de dânsa. Vedea că Românii primiseră unirea numai în nădejdea, că prin aceasta îşi vor asigura o situaţiune mai favorabilă în cadrele vieţei publice a împărăţiei. Şi vedea deasemeni că aceste nădejdi se nimicesc din zi în zi. Trecuseră 30 ani dela primirea unirii şi Românii erau tot ca mai înainte de anul 1700, duşmăniţii ţării şi toleraţii jupânilor şi boierimii. Viena făgăduise drepturi şi ameliorare, ceeace ar fi deschis pentru noi o nouă cale spre cultură, dar nu făcuse nici un pas pentru a înfăptui măcar ceva din cele făgăduite. Astfel Clain se hotărăşte ca măcar cu jertfirea de sine să ceară dela curtea Habsburgilor drepturile făgăduite şi fixate în scris chiar în actul de unire.

Dela dieta Ardealului, în care uniunea celor trei naţiuni era mare şi tare şi ne înlătura cu orice prilej, ştia Clain că nu se poate aştepta la nici o bunăvoinţă. Se duce deci să ceară dela Coroană aceste drepturi. Şi cum în faţa Vienei întreg poporul român era considerat ca grupat în jurul bisericei unite, Clain în numele acestui popor adresează împăratului Carol al VI-lea 8 petiţiuni

încă înainte de a fi instalat în scaunul de episcop, iar după acestea, între anii 1733—40, alte 16, toate cu scopul să amintească Vienei făgăduințele făcute și condițiunile unirii și să ceară îndeplinirea lor. Se plânge episcopul că *diferitele scutiri* pentru preoții și credincioșii români uniți *sunt desconsiderate* de toate organele administrației, că pe seama Românilor nu numai că *nu se înființează școale*, cum se cere în contractul unirii, ci *copiii lor sunt chiar opriți a umbla la școale*, că *deasemenea sunt opriți dela învățarea oricărei ramuri de industrie, că nu sunt admiși în funcțiuni, „nu pot cumpăra, nu pot moștenì, n'au voie să sădească vii, să cultive grădini, pentrucă vin alții și le strică, n'au drepturi la ape și păduri, n'au decât datorințe multe și grele, pentru cari, împlinindu-le, nu numai că nu sunt considerați ca fii ai patriei, dar nu sunt măcar nici tolerați"*.

Plânsorile acestea și-le susține Clain totdeauna cu aceeași tărie și în fața Curței și în fața dietei dela Cluj, al cărei membru e numit el de împăratul.

Rezultatul e pretutindeni același : nul. Zadarnic se bazează el pe spiritul de echitate și pe numărul mare de Români. Habsburgii nu se puteau expune unor neînțelegeri și certuri cu Ungurii de cari aveau nevoie. Casa domnitoare își are politica sa și de dragul unor clipe de înduioșare, a unui sentimentalism fără scop practic, nu putea să-și expună situațiunea sa.

Pe de altă parte iarăşi nu voia să stea rău şi să pară, că n'ar fi binevoitoare nici faţă de elementul acesta desconsiderat, care era românismul. Făcuse doar alianţă cu dânsul în clipa când l-a convertit la unire. Deci petiţiile pe cari Clain le prezintă nu sunt respinse, ci dimpotrivă sunt bine primite şi împăratul Carol VI-lea, cu o deosebită bunăvoinţă, dispune să se facă cercetări şi să se ia măsuri pentru vindecarea rănilor.

Ştia el, împăratul, foarte bine ce are să se întâmple. El trebuia să urmeze calea legilor: plânsoarea trebuia trimisă dietei din Cluj, ca aceasta pe cale constituţională să hotărască. In dieta aceasta mari şi tari erau toţi cei de până acum, ale căror interese erau ca poporul românesc să fie cât se poate de umilit. Astfel arătându-i şi caprei varza, putea fi satisfăcut şi lupul şi prietenia dintre Habsburgi şi cei cari îi garantau sprijinul militar şi bănesc în Ardeal nu sufere nici o ştirbire. Clain era singurul român în dieta ardeleană. Inconjurat de vrăjmaşi ai săi, ar fi putut el oare să-şi aducă la isbândă părerile sale în această dietă, mai ales când împăratul dădea adunării o totală latitudine de deliberare? Zadarnic vorbia el în numele naţiunii sale; dieta nu voia să ştie de această naţiune. Zadarnic pleca din nou la Viena; era trimis iar la Cluj în faţa dietei ca apoi iarăşi să pornească la treptele tronului. Nici nu era el destul de dibaciu poate în ale politicei. Ştia că are drept, simţia tăria dreptăţii, dar în faţa unei diete ca acea dela

Cluj, față cu nobilimea care veacuri întregi avea dictatura în comitate, sau cu Sașii privilegiați sau cu Săcuii oșteni de veacuri, putea el, fiu de iobag, cu o cultură diplomatică de puțină rezistență, să ajungă la o izbândă? „Aceasta este însemnătatea strămoșilor: fiecare se simte și după ce este în urma lui'', zice d. Iorga.

Curtea dela Viena vedea foarte bine cu ce element are de a face. Deaceea a primit favorabil pe Clain la început și i-a dat drumul în dieta clujană. Știa foarte bine, că mielul în haină călugărească n'are să sfâșie el lupii cu pinteni.

La anul 1735 Clain înainta la Viena un memorand împăratului, în care-i amintia, plin de bărbăție și amărăciune:

„1. Națiunea română *întrece după număr pe fiecare din cele trei națiuni* recepte și e corporațiunea cea mai mare în întreaga Transilvanie, fiindcă după conscripția din 1733 are 85.857 familii și precum întrece cu numărul pe celelalte națiuni, așa le întrece și cu *darea* vărsată în casa erarială a Majestății-Voastre.

„2. Națiunea română a fost totdeauna *credincioasă* M. V. și dacă se va asemăna loialitatea ei cu loialitatea celorlalte națiuni, nu se va afla nimic ce ar putea-o păta, pentrucă totdeauna s'a luptat pentru a-și câștiga frumosul nume de „supusă și credincioasă".

„3. Națiunea română *unindu-se* cu biserica catolică, a înlăturat orice scădere care o împiedeca a ajunge la oficii publice, iar prin diploma leo-

poldină a fost făcută capabilă de orice *dregătorie publică*.

„4. Nu e cu cuviinţă ca naţiunea română în contra favorului pe care i-l dă religiunea să aibă o *situaţiune politică* mai desavantagioasă de cât luteranii și calvinii, cari au scaun în guvern.

„5. Nu se poate zice că nu are bărbaţi învăţaţi și nobili....

„6. Naţiunea mea dacă nu ar avea nici un merit, totuşi unindu-se cu biserica Romei a ridicat statul decăzut al catolicilor în Transilvania şi-l susţine și în ziua de azi".

Pe baza acestor principii, episcopul cerea să fie numit consilier în guvernul actual, pentru ca *„să aibă și naţiunea mea pe cineva care să-i apere drepturile* prea milostiv date de M. V. şi să vadă această naţiune că nu se bucură de mai puţină favoare împărătească decât catolicii".

Hotărîrea Vienei în această afacere se propune consiliului de miniștri şi *se amână*. Zadarnic înaintează Clain o nouă petiţie împăratului. După bunul şi vechiul obiceiu se retrimite sau dietei dela Cluj sau se amână. Era cel mai comod mijloc de a le rezolva fără a refuza ceva categoric.

Când în anul 1735, luna Octombrie, episcopul Inocenţiu Micu-Clain cere chiar dela dietă recunoaşterea unor concesiuni, cari să facă mai suportabilă situaţia neamului său, concesiuni bazate pe diploma a doua leopoldină, dieta îi dă cel mai brutal și cel mai categoric răspuns :

„Episcopul şi clerul unit cere lucruri pe cari nimeni nu le-a mai cerut niciodată dela străbunii noştri şi nu le va putea cere nici dela urmaşii noştri... cere aceea ce răstoarnă din temelie drepturile şi libertăţile avute până acum în pace din partea naţiunii în patrie, *cere ceeace de fapt sguduie şi turbură întreg sistemul acestei ţări* conservate până acum în ordine atât în cele religioase, cât şi în cele politice şi economice, *cere în fine ceeace clerul şi plebea valahă după firea ei prea bine cunoscută* (eram consideraţi doar leneşi, hoţi, imorali, etc.) *nu i-se cuvine niciodată*".

Ce era să aştepte Clain dela o astfel de dietă? De aci nu putea nădăjdui nimic, de dincolo, unde bătătoria de atâtea ori drumul, iarăşi numai vorbe calde, nimic serios, nimic pozitiv ce ar fi putut da mângâiere după atâta trudă. O luptă de 9 ani de zile sub Carol al VI-lea pentru drepturi naţionale politice, nu dă astfel nici cele mai neînsemnate rezultate. Toate strădaniile noastre se lovesc de egoismul habsburgic.

La anul 1740 moare Carol al VI-lea. Clain vine din nou la Viena în 1742 şi cere dela împărăteasa Maria Terezia împlinirea făgăduinţelor şi decretarea naţiunii române ca naţiune politică a Transilvaniei. Rezultatul nu putea fi deosebit de al celorlalte cereri. Zadarnic se întoarce Clain la Blaj ca să se sfătuiască şi apoi pleacă iarăşi la Viena, ducând cu sine chiar şi o ameninţare a sinodului, că vor trece la neunire dacă nu se vor împlini cererile Românilor. Im-

părăteasa Maria Terezia ca adevărată habsburgă are altceva de făcut decât să asculte plângerile unui trib mizerabil al imperiului!

Şi chiar dacă ar fi voit Maria Terezia să fie favorabilă cererilor episcopului Clain, împrejurările în cari se afla nu-i permiteau acordarea de favoruri pe seama Românilor. Nu putea face lucrul acesta din pricina împrejurărilor externe, în cari se afla atunci monarhia. Răsboiul de şapte ani bătea la uşă şi în acest războiu împărăteasa avea nevoie de un popor organizat milităreşte, care să-i poată pune la dispoziţie, nu numai numărul de soldaţi suficient pentru respingerea armatelor prusiace, ci totodată să poată garanta şi în viitor integritatea imperiului său: Maria Terezia avea nevoie de nobilimea ungurească. Dieta dela Presburg i-a sărit într'ajutor, nobilimea din Ardeal deasemenea şi acum nu putea de dragul unui popor lipsit de orice organizaţie şi deci în acele vremi lipsit de orice putere militară, de care avea împărăteasa nevoie, să se pună rău cu puternicii zilei, al căror sprijin îi trebuia. Nu putea sprijini nici în Ardeal, nici în celelalte părţi anexate lui o populaţie, care era întotdeauna rău privită de cele „trei naţiuni" şi nu putea prin acest fapt *să se arate* vrăjmaşă acestora.

Năzuinţele lui Clain deci se sdrobesc de acest perete al interesului dinastic. Sătulă de inzistenţele lui dela Viena şi Cluj, Curtea Habsburgilor îl îndepărtează ca pe un turburător de pace.

El fuge la Roma, în 1750 își dă demisia și se stinge într'o chilie modestă la 1768... O viață întreagă de jertfă și abnegațiune s'a trecut astfel cu prea puține rezultate. Un singur rod a avut tot sbuciumul lui Clain: dieta ardeleană din ordinul Mariei Terezia la 1743 recunoaște și pe Români — pe cei uniți—de indigeni ai țărei. Deci de aci încolo, pe hârtie măcar, nu vor mai fi numai „tolerați". Zicem pe hârtie numai, de oarece în realitate concepția, care privia ca tolerat elementul românesc, se continuă până în zilele noastre.

In această recunoaștere a indigenatului avem în fața noastră întâia dată nenorocita ideie, statornică de atunci în statul ungar, de a vota legi cu gândul hotărît de a nu le ținea. Nobilimea maghiară cu învoirea tacită a Habsburgilor a făcut totul ca legea indigenatului numai pe hârtie să rămâie și rănile noastre să sângere încă aproape 200 de ani.

Votarea acestei legi aduce o schimbare în situațiunea noastră juridică. Până aci nu puteam lua parte la viața publică, pentrucă legea nu ne dădea dreptul. De aci înainte nu putem face lucrul acesta, pentrucă cei cari ne dau dreptul, ne stau în cale cu pumnul și noi suntem prea slabi pentru a-i putea da la o parte. Iese la iveală și aci eternul adevăr istoric că un drept numai atâta vreme are valoare, câtă vreme ai putere să ți-l impui.

Dar ce-i mai interesa pe Habsburgi soarta epis-

copului Clain? Ce-i mai interesam noi? Scopul lor era să ne despartă de Principate şi chiar dacă n'au isbutit pe deplin în această năzuinţă a lor, *au izbutit* în schimb *să ne împartă pe cei de aci în două tabere religioase* şi astfel să ne desbine şi să ne reducă puterea. Poporul în multe ţinuturi s'a împotrivit tendinţelor de unire, a rămas în credinţa lui de până aci. Puterea de stat şi-a deslănţuit atunci întreaga furie pentru a-l converti. S'au format partide, s'au ivit certuri, cari numai pentru prosperarea noastră culturală şi economică nu erau potrivite. In lupta înverşunată dintre populaţia unită şi cea neunită „preoţii îşi smulgeau bisericile unul altuia şi cel care o lua dela altul o considera ca biserică spurcată şi trebuia să facă ceremonii pentru sfinţirea ei. Intre preoţi şi credincioşi domniau relaţiuni cari adeseori deoparte nu puteau servi ca exemplu de decenţă şi de altă parte nu erau o dovadă de ascultare în cele duhovniceşti. Cutare preot era denunţat că joacă el sau preoteasa lui cu cătanele din sat. Nici preotul unit, nici cel neunit nu aveau însă cunoştinţa exactă a deosebirei între unul şi altul, nici unul, nici altul neavând o pregătire teologică". Dar de duşmănit se duşmăniau, mâna austriacă a ştiut semăna foarte isteţ otrava în sânul fruntaşilor noştri.

Iar autorităţile şi armata îşi făceau şi ele datorinţa de propovăduitori ai credinţei dela Roma. Mijloacele,—nu importă cari erau! Se aibă efect: asta era totul. Preoţii ortodoxi se

plâng la tron, se plâng la Petersburg şi ţipând de durere, cer uşurare. „Aşa am ajuns pentru legea noastră, zic ei într'o jalbă, comunicată nouă de d. Dr. Silviu Dragomir, — încât ne-am dus la mormintele părinţilor noştri şi am strigat: Ieşiţi voi din morminte, ca să intrăm noi în locul vostru, căci nu mai putem suferi!"

In astfel de împrejurări când preoţimea nu putea fi un element puternic, conducător de neam, lui Clain îi putea da foarte bine Austria drumul în dieta ardeleană. „Inteligentă Viena, zice d-l Iorga, inteligentă, fiindcă ştia foarte bine că cine va ieşi din dietă nu va fi naţiunea maghiară umilită de poporul român, ci bietul călugăr român, care abia ştia nemţeşte, ungureşte, care învăţase o latinească de seminar şi avea ideile politice pe cari le putuse căpăta în cei câţiva ani de zile de învăţătură la o vârstă înaintată şi care găsi în jurul lui numai duşmani şi nici un prieten... N'a putut Clain să isbutiască, regretabil, dar nu era nimic de făcut. Dacă acest lucru s'ar fi întâmplat şi după trecerea de o jumătate de veac cu ţăranii din Ardeal, împăratul ar fi căutat să-i îndemne la luptă şi ar fi pândit ceasul când să poată aplauda victoria lor. N'au isbutit: natural, au tras ei consecinţele. Dar trăgând consecinţele învinşii, împăratul rămâne totuşi, în lumea lui superioară factor de dreptate, judecător fără părtinire între deosebitele naţiuni, deosebit sprijinitor al cauzelor populare, al celor săraci şi nevoiaşi şi nedreptăţiţi depe

lumea aceasta. Aceasta e legenda care se menţine cu îndărătnicie".

Dar legenda e legendă şi realitatea e alta. Zîzania era vârîtă, puterea noastră slăbită, iar catolicizarea se făcea adeseori cu pumnul și patul săneţei. Şi aceste prigoniri nu ştiu face deosebire. Ortodoxii sunt prigoniţi pentrucă sunt ortodoxi, uniţii sunt prigoniţi pentrucă sunt nesupuși. Când după numirea episcopului Rednic, unii fruntaşi protestează la curte în contra numirii aceluia și înlăturarea altor oameni mai vrednici, urmarea este că toţi ajung în temniţe.

Dinastia habsburgică îşi făcea politica sa. Nu avea nici un rost pentru dânsa să ne susţină faţă de nobilimea ungurească în vremuri când ea avea nevoie de această nobilime.

VIII.

Viclenia Habsburgilor.

Dar îndată după răsboiul de şapte ani cojocul se întoarce. Nobilimea maghiară, conştientă de ajutorul dat la salvarea dinastiei, — doar dăduse „Vitam et sanguinem sed avenam non!", — devenia tot mai puternică și neînfrântă. Se iviau năzuinţe de'a ridica neamul unguresc la valoarea unui factor politic de întâiul rang în împărăţia habsburgică.

Dinastia observă imediat primejdia, care o ameninţă, la caz că nobilimea maghiară ar dicta.

Dar de armată avea nevoie pentru războiul ce trebuia purtat. Iar armată fără nobilimea maghiară pe teritoriul ungar nu se putea închipui.

In urma năzuinţelor de a o înfrâna, nobilimea devenia tot mai agresivă. Impăratul, mai bine zis împărăteasa Maria Terezia cercă să o domolească, s'o îndulcească, să o atragă la Viena. Inființează garda imperială alcătuită exclusiv din nobili maghiari, cărora le dă o educaţie specială şi nu pierde nici un prilej de a le arăta, că ungurismul cu atât mai mare valoare are, cu cât ţine mai strâns la dinastie.

Tendinţele de alcătuire a unei mentalităţi austro-germane însă, în deosebi sub Iosif II, trezesc un resens exprimat chiar şi în literatură. Intreaga mişcare literară culturală maghiară a epocei acesteia, de sub Maria Terezia şi Iosif II, e străbătută de acest duh intransigent cu vădite tendinţe antihabsburgice. Scriitorii, în frunte cu Paul Ányos, nici nu mai vorbiau decât de „regele cu pălărie" („Kalapos királ̦y").

Dinastia vedea foarte bine ce se întâmplă. Nobilimea aceasta trebuia înfrânată şi trebuia creiat înainte de toate ceeace dădea dânsa : armata, care să nu atârne de nici o clasă privilegiată.

Astfel *se înfiinţează instituţiunile grăniţăreşti, inspirate de acelaşi duh statornic austriac de a întrebuinţa pentru scopurile conştii ale dinastiei naţiunile supuse şi nepricepute.*

Se alcătuiesc cele 3 regimente de grăniţeri români. Ba unor comune li se dau chiar nume

menile să ne orbească prin amintirea originii noastre romane. E de sine înţeles că toată lumea alerga să se înscrie sub steag şi să intre în această instituţie cu privilegii largi. Poporul scăpa de apăsarea nobilimii, iar aceasta la rândul ei stătea mai sfioasă, căci îşi pierdea resursele şi câştiga vrăjmăşi. Austriei până la un grad îi convenia şi una şi alta.

Dar şi aci, ca pretutindeni, iese la iveală eterna năzuinţă austriacă de a înlănţui popoarele cât se poate mai strâns de sine, nu importă prin ce mijloace. Deocamdată trecerea la catolicism a Românilor se părea un mijloc de a-i deslega de ceilalţi şi a-i apropia de Viena : deci toţi cari erau părtaşi ai confiniilor militare trebuiau să primească legea unită. Pe seama acestor grăniţeri apoi se înfiinţează în curând după închegarea instituţiei un şir de şcoale, cari împreună cu şcoala dela Blaj sunt cele dintâiu focare ale unei culturi apusene, menită să străbată în păturile mai largi ale poporului nostru.

Deci prin creearea regimentelor grăniţăreşti valoarea boierimei din Ardeal şi Ungaria a scăzut şi importanţa poporului de jos şi astfel mai ales a majorităţii din Ardeal, care era română, a crescut.

Habsburgii au fost oameni cuminţi; aceasta s'a zis de atâtea ori şi ar trebuì repetată şi mai des, în împrejurările de azi, când mai pot fi unii, cari cred că această casă domnitoare ar putea face interesul altuia decât pe al său. Ei au înţeles

încă din veacul al 18-lea, că legarea strânsă de casa habsburgică a neamului românesc înseamnă nu numai stăpânirea pe Ardeal, ci şi înglobarea restului acestui neam la planurile lor. Strădania de a ne desmembra n'a rămas fără rezultat. Simt ei însă că isbânda nu e deplină și că legăturile între uniți și neuniți sunt mari. Deaceea vor cu orice preţ să facă desbinarea dintre cele două confesiuni şi mai puternică; să apropie și să contopiască pe cea unită cu cea romano-catolică. Aici însă dau de o rezistenţă îndărătnică. Se împotriveşte doar însuşi episcopul Rednic, pe cari ei îl numiseră în acest post însemnat, în nădejdea că va fi o unealtă docilă în mâinile lor.

Ei simt că trebuie crescută o generaţie nouă, care să ştie mai puţin românism şi mai mult catolicism şi căreia să i se infiltreze o mentalitate specială, încât mântuirea sa și a neamului să n'o caute decât în milostivirea Casei de Austria.

Astfel Habsburgii sprijinesc ridicarea şcoalelor secundare și superioare dela Blaj în 1754, dăruiesc din când în când câte o moşioară pentru susţinerea lor, iar între anii 1763—1774 înfiinţează o serie de școli pe teritoriul regimentelor grănițărești. Ei bine, toate şcoalele acestea erau străbătute numai de un spirit care putea lega conştiinţele și le făcea uşoare de stăpânit. Nici o idee mai liberală, să zicem aşa mai naţionalistă, nu putea răsbate între zidurile lor. La Blaj spiritul nu era altul decât cel din seminariile catolice și mai ales al colegiilor iezuite. Limba

de instrucţie la Blaj e cea latină, a ţinuturilor grănițărești cea germană. Nu putea fi vorba deci nici din acest punct de vedere de o accentuare deosebită a individualității noastre naționale. Şcoala, după cum zice d. Iorga „nu folosește prin clasele ei, nici prin mijloacele bănești, cari îi stau la îndemână, nici prin programul ei, nici chiar prin valoarea ştiinţifică a profesorilor; din punctul de vedere al unei naţiuni, şcoala foloseşte cât spiritul care se desface, cât sufletul care emană dela ea. Din școalele (Blaj) lui Petru Paul Aron nu ieșia nici un suflet decât iubirea pentru D-zeu și pentru împărăteasa Maria Terezia, la moartea căreia s'au vărsat lacrimi dureroase din partea tuturor Românilor". Iar din școalele militare doar numai dragoste faţă de tron și oarecare pregătire pentru viață.

Și cu şcolile precum și cu tot ce fac Habsburgii cu noi în veacul al 18-lea, scopul e același: ruperea legăturilor dintre noi cei din Ardeal și dintre cei din Principate și chiar desbinarea Ardealului, ca astfel să iim mai ușor stăpâniţi.

Se vede și din dispoziţiile didactice pe cari le iau Habsburgii în această vreme. Ca nu cumva între şcoala din Ardeal întemeiată acum din îndurarea înpărătească și între viaţa din Principate să mai existe oarecari legături, Maria Terezia la anul 1770 dă regulamentul „naţiunii ilirice", care ne amestecă în aceeași căldare cu sârbii și grecii și *interzice cu asprime de a se mai aduce cărţi din Principatele româneşti*. I-se pare

mare primejdie ca supușii ei să-și tragă hrana sufletească din altă țară unde sunt frați de ai lor.

Școlile însă au nevoie de cărți. Deci împărăteasa acordă tipografului Iosif Laurentie Kurzboeck privilegiul de a tipări toate cărțile „neamului românesc, sârb, grec și rus". Era deci vădită năzuința de a pune la cale în Ardeal în sânul Românilor o cultură care să-i țină departe de frații lor.

Dar nu numai atât. In „Ratio educationis" dela 1777 se stabilia că limba de predare în școli e limba națională a copilului. Totuși Viena vrea să facă un pas mai departe; nu numai să ne despartă de frații noștri și de un trecut cultural fie cât de sărăcăcios, pe care l-am avut împreună, ci vrea chiar să introducă la noi limba germană, dacă nu germanizarea. La Viena în tipografia privilegiată apare în veacul al 18-lea un șir de cărți de școală în două limbi : românește și nemțește. Ba în anul 1783 apare la Sibiu o bucoavnă cu un dicționar în trei limbi : românește, nemțește și ungurește.

Evident, că nici prin școale Habsburgii n'au năzuit așa de mult sprijinirea culturei noastre, care să fie numai a noastră, ci înainte de toate și-au văzut de interesul lor. Nevoile lor cereau să le fim credincioși și au cercat cu orice mijloace să ne convingă, că așa e bine. Dar ici colo se mai ivia câte un glas, căruia nu-i venia la socoteală purtarea aceasta suspectă a curții dela Viena și care își dedea seama, că școalele pe altă

cale ar progresa, nu înglobându-se scopurilor politice ale unei familii. Era mult adevăr în vorbele lui D. Jercovici, când zicea cu mâhnire: „Acum destule școale s'ar afla în principatul Ardealului, însă fără folos și fără toată înflorirea".

Apoi și aceste școale de poruncealǎ aveau să se lovească de atâtea piedeci, înainte de toate, încă sub Iosif II, de *șovinismul unguresc*. Această manie ungurească, trezită în veacul al 18-lea, pășește tot mai agresiv față de noi. Conducerea șovinistă ungurească a comitatului Bihor, în majoritate românesc, interzice chiar și întrebuințarea în școalele românești a cărților tipărite la Viena și Buda pe motiv, că *n'au text paralel maghiar*. Ba și mai mult. După ce Iosif II voia să germanizeze pe toți cetățenii din imperiul său atât de împestrițat de naționalități, *dieta din anul* 1792 *a Ungariei impune ca studiu obligator, în toate școalele, limba maghiară.*

Dela această dată încep tendințele de maghiarizare, cari apoi își ajung culmea în legea din 1907, în vigoare până azi. Nu-i deci nici o mirare dacă școlile din veacul al 18-lea n'au putut avea pentru noi rezultatul la care ne-am aștepta, atunci când ele ar fi fost ridicate pentru noi în interesul nostru. Ele, așa cum erau, nu puteau da, afară de rari excepții, decât ceea ce le cerea Austria, un mic număr de oameni mai cu carte, alcătuiți întru toate după cum avea nevoie de ei guvernul dela Viena: o ceată de docili fără orice tradiție și fără orice aptitudini de inițiativă.

IX.

Sperietoarea.

Sforțările pe cari le făcea Viena pentru înfrângerea nobilimei maghiare, au avut tocmai efectul contrar. In multe părți această nobilime a protestat energic împotriva oricăror dispoziții dela centru și le făceau iluzorii. Trebuia deci pusă la locul său și după vechea metodă austriacă, cu cât se poate mai puține sforțări, înfrântă cât se poate de bine.

Politica austriacă totdeauna a știut vârî mâna altuia în foc, ca să-și scoată castanele. Ajungea astfel la o țintă îndoită : își înfrâna dușmanul și apoi slăbia și mâna, care cu un alt prilej se putea ridica și împotriva ei. Dacă Austria ar fi pornit direct o campanie împotriva nobilimii ungare, evident că s'ar fi ivit încurcală foarte neplăcută. Se ridică deci tot mai mult ideia de a provoca oarecare mișcare, care să pună zăgaz tendințelor nobilimii.

O parte din armată era acum a imperiului. Deci o mișcare mai puțin sângeroasă împotriva nobilimii nu putea distruge valoarea militară a țării.

După ce în politică Viena ne-a aservit și ne-a dat întotdeauna pe mâinile dietei nobilitare dela Cluj, acum ne ridică sperietoare în fața acelorași reprezentanți ai ungurismului. Deci jocul întors. Viena știa că „există o neînvinsă tradiție de ură

între națiunea românească, deoparte, și a cea ungurească de altă parte. Era convinsă prin urmare că Românii sunt cei mai vechi locuitori ai pământurilor acestora, că ei sunt apăsați, că ar dori să se înțeleagă, dar nu li se oferă ocazia, că între dânșii și Unguri există o dușmănie care nu se poate înlătura".

Deci *pentru înfrângerea atotputerniciei nemeșești, Austria ne întrebuințează acum pe noi.*

Infrângerea nobilimei era totodată și în interesul nostru. Situația în cele mai multe locuri era de nesuferit. Căci toate frământările noastre pentru câștigarea unor drepturi și concesii în dietă și comitat s'au frânt numai de reaua voință cu care ne erau întâmpinate de nobilime cererile.

In acest punct așa dar interesul dinastiei întâmplător se întâlnia cu interesul nostru. Și în anul 1784 Munții apuseni sunt teatrul celei mai dureroase mișcări sociale din câte au lovit vreodată imperiul habsburgic. Sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan românismul acestui ținut se ridică și îngrozește pretutindeni pe impilatorii săi. Boierimea ungurească, dârză și încăpățânată până acum, se face deodată mică de tot, se supune tuturor dispozițiunilor imperiului și în curând împăratul o primește iar în grația sa.

Scopul Austriei era deci ajuns: îndărătnicia a fost înfrântă. Și acum cel care a înfrânt această îndărătnicie, nu mai era necesar. El era bun numai până ce era instrument. Cum miș-

carea lui Horea începea să aibă un caracter specific românesc, chiar național, iar dinastia se feria de a trezi conştiinţa noastră de neam separat, interesul ei era acum ca această mişcare, după ce și-a îndeplinit menirea, să dispară: *Maurul şi-a făcut datoria, maurul putea să plece.* Revolta trezită de oamenii împăratului e înăbușită de armatele lui și cei trei tovarăși *Horia, Cloşca şi Crișan îndură moarte de mucenici, tustrei, ca o dovadă pentru totdeauna de ce procedeuri de înaltă morală a ştiut uza casa de Austria în ajungerea scopurilor sale.*

A fost acesta unul dintre acele cazuri când noi am servit Austriei drept *sperietoare* în faţa oligarhiei maghiare. Sângele nostru a curs fără vină și a curs în grozavă disproporţie cu faptele răsculaţilor,—ei n'au făcut doar nici 150 de jertfe. Dar asta nu mai interesa casa de Habsburg. Noi am fost, cum suntem şi azi, turma cuvântătoare care stăm la îndemâna ei de câteori dânsa binevoiește a avea nevoie de braţele și sângele nostru.

La aranjarea chestiunilor interne ale imperiului deci am contribuit şi noi cu sânge. Ne-a fost menit apoi să fim jertfă și politicei externe a Austriei.

Planul vechiu de a ajunge stăpână pe drumurile spre Orient nu-l putea uita Casa dela Viena. Toate sforţările ei doar au fost date cu scopul acesta. Deaceea i-a trebuit Ardealul. Deaceea ne-a învrăjbit cu vecinii noștri de câteori i-se

părea ei că e bine. Iar acum deaceea purta răsboiul cu Turcii.

Cu ajutorul diplomaţiei şi pungilor de bani, Austria se apropie şi mai mult de Marea Neagră. Incă în 1771 prin tratatul cu Turcia „se recunoaşte Curţii dela Viena dreptul de *superioritate asupra Oltului*", în temeiul căruia apoi ea *ocupă Oltenia*. La 1775 *ne răpeşte definitiv Bucovina*, căci îi trebuia „drum din Galiţia în Ardeal" şi în acelaşi an scrie cancelarul *Kaunitz* lui Thugut, trimis imperial la Constantinopol: „*Ne trebuie Bucovina ca să avem în mână cheia Moldovei*" Nu numai atât. Indată *se trimite* în ţările româneşti şi *o comisie, care să statoriască în bani ce preţ are pământul şi populaţia lor*, ca Viena să ştie până la ce sumă se rentează să jertfească pentru a le cuceri.

Această comisie şi stabileşte preţul, în care *fiecare familie românească e cântărită cu* 50 *florini* „preţ cu care nobilii din Transilvania îşi vând unul altuia iobagii", — şi hotărăşte că „*viitoarele hotare ale împărăţiei vor trebuì să meargă dealungul Dunării dela Orşova până la Silistra. Deacolo să se tragă o linie până la Varna pe Marea Neagră, iar spre Rusia hotarul să-l formeze râul Nistru până la vărsarea sa în Mare, pe care astfel Asutria o va stăpânì dela delta Nistrului până la Varna*".

Frumoase dovezi de dragoste faţă de independenţa noastră sunt aceste planuri! Şi să nu credem că Austria le-a uitat până astăzi!

X.

„Supplex libellus Valachorum“.

Un stat care nu este clădit pe fiinţa omogenă a locuitorilor săi, e întotdeauna fragil şi trebuie o deosebită iscusinţă ca să poţi ţine la-o-laltă puterile centrifugale dintr'însul. Austria a simţit în totdeauna lucrul acesta şi-l simţia şi mai tare acum către sfârşitul veacului al 18-lea, când asupra întregei Europe începe par'că să se abată un puternic curent de mişcare naţională, contrar curentului de mai înainte.

Austria se clătina. In Franţa isbucnise revoluţia: însăşi sora lui Iosif II urcă în curând eşafodul şi toată lumea din monarhie şi afară de dânsa era într'o aşteptare înfrigurată. Răsboiul împotriva Turcilor, făcut în tovărăşie cu Rusia, fu nenorocit. In ţară se iveau tot mai multe cârteli, nobilimea maghiară înfrântă pe câtăva vreme se ridica din nou. Nemulţumirile isbucniau din toate colţurile şi mai ales nemulţumirile încăpăţânate ungureşti sprijinite de puternica lor organizaţie din comitate, pe care nici împăratul Iosif II nu îndrăsnise să le înlăture. Pentru a salva barca unei monarhii susţinută în totdeauna în mod artificial, casa domnitoare se vede necesitată de a recurge la vechea stratagemă: *de a potolì pe cei mai tari dintre nemulţumiţi, ca aceştia apoi cu pumnul să ţină în respect pe ceilalţi.*

Deci Iosif II în edictul său din 1790 îşi re-

trage toate măsurile sale de mai înainte, restituie nobilimii maghiare tot ce avusese, iar Leopold al II-lea, urmaşul său, se adresează din nou statelor ardelene şi le cere sfatul şi ajutorul.

Toate acestea se întâmplau pe atunci când la graniţa dinspre Rin armatele austro-germane cădeau sdrobite de fulgerarea oştilor revoluţionare ale republicei franceze.

Nobilimei ardelene deci i-se dă iarăşi locul său privilegiat. Acelaşi lucru li-se acordă şi Săcuilor, — căci Saşii şi până acì erau ocrotiții ocârmuirii. Dar mişcarea mare revoluţionară pătrunde şi prin zidurile pe cari le ridicase în spre apus Casa de Viena şi îşi revarsă câteva raze şi asupra celor din Ardeal.

Revoluţia lui Horia adusese câteva îmbunătăţiri de ordin material, dar adusese un mare învăţământ de ordin moral pentru poporul nostru. Se dovedise că pentru o îndrumare mai sănătoasă a vieţei noastre şi pentru o uşurare a sarcinei ce ne apasă, e nevoie ca cele două biserici, unită şi neunită, oricât de neorganizată era aceasta din urmă, să meargă mână în mână, căci în jurul lor e grupat întreg poporul. Bisericile au contribuit la împăcare şi la potolirea patimilor, mai ales cea neunită, şi astfel încetul cu încetul oarecum capii bisericei încep să fie consideraţi drept reprezentanţi ai mulţimei de sub oblăduirea ierarhică a lor.

Astfel între anii 1791—93 întâmpinăm întâia mare acţiune naţională a neamului nostru de

peste munţi, făcută cu deplină înţelegere între cele două biserici : aflăm *întâiul pas pentru înlăturarea neînţelegerii confesionale şi afirmarea neamului nostru ca un popor întreg, puternic şi în care desbinarea de credinţă nu-l poate slăbì. In anul* 1791 *e înaintată împăratului cererea Românilor* întitulată „Supplex libellus Valachorum", făcută de fruntaşii neamului de atunci în frunte cu cei doi episcopi, Ioan Bob şi Gerasim Adamovici, unul unit şi celălalt neunit.

Era un fel de memoriu adresat Curţii dela Viena, în care, pe baze istorice, se cerea dreptate pentru massele noastre. Prin puternica lui documentare şi apoi prin postulatele pe cari le formulează, *acesta e baza programului nostru naţional*, desvoltat de atunci încoace an de an şi ajuns în plină formaţiune la anul 1848.

La început făcea o introducere istorică, documentată pentru acele vremuri, şi răspundea că Românii sunt cei mai vechi locuitori ai ţării şi că de peste 1600 de ani dăinuiesc pe aceste plaiuri. Apoi se înşirau nedreptăţile, pe cari a trebuit să le îndure neamul românesc în Principatul Ardealului în urma legilor din anul 1540 „Approbatae constitutiones", cari ne considerau drept venetici şi ne dădeau voie să rămânem în ţară numai până când va voi principele. In sfârşit se acentua însemnătatea poporului român pentru ţară şi pentru împărat. „Se arăta că după conscripţia din anul 1760 Românii reprezintă două treimi din populaţia ardeleană, că

de atunci poporaţia aceasta s'a schimbat încă mai mult în folosul .lor; că pentru moment Românii puteau să însemne şi până la un milion de locuitori". Se accentua importanţa lor militară, se asemăna situaţiunea lor, a celor din Ardeal cu acelor din Bănat, şi se trăgea concluzia că trebuie să li se facă şi lor dreptate, să li se dea drepturi şi să li se permită libertatea religionară. După ce astfel se face o reprivire asupra trecutului şi asupra prezentului dureros şi se încearcă dovedirea că ne-au fost uzurpate drepturile pe cari le aveam la început, se sintetizează în 5 puncte cererile noastre:

1. Să nu mai fim batjocoriţi, ca neam de *toleraţi, admişi*, neprimiţi între staturi ş. a., numire nevrednică şi injurioasă, ci *să fim reaşezaţi în folosinţa tuturor drepturilor civile.*

2. Naţiunea română *să fie primită între naţiunile regnicolare* ale Ardealului, după cum a fost odinioară.

3. *Clerul, poporul român*, fără considerare că aparţine bisericei orientale sau celei unite, deasemenea şi poporul dela oraşe, dela ţară *să fie tratat şi sprijinit deopotrivă cu celelalte neamuri.*

4. In comitate, în scaune, în districte şi în alte slujbe aulice şi provinciale să avem şi noi *slujbaşi în proporţie cu numărul nostru.*

5. Numirile geografice ale comitatelor, scaunelor, districtelor, comunităţilor orăşeneşti să se facă după limba populaţiei: unde sunt români să se facă în limba românească, unde sunt ro-

mâni şi unguri amestecaţi cu alte neamuri să fie în limba tuturor neamurilor.

Se mai cere în sfârşit un lucru mare. De oarece sunt întemeiate temeri că ocârmuirea Ardealului va ajunge definitiv în mâna Ungurilor şi celorlalţi vrăjmaşi ai noştri, cari vor pune în mişcare totul ca să ne răpiască drepturile ce ni se vor da, „Naţiunea subscrisă se roagă cu toată umilinţa de Majestatea Voastră Sacratissimă a permite ca *într'o conferinţă naţională*, despre a cărei modalitate şi loc ar avea să se facă Majestăţei Voastre Sacratissime propunere cât mai în grabă de cei doi episcopi ai naţiunii, după ce vor fi consultat pe câţiva din cler, nobilime şi statul militar, *să se aleagă şi să se provadă cu instrucţiile necesare, în acest scop, câţiva deputaţi, cari ori când ar fi de lipsă să-i reprezinte şi să apere cauza naţiunii şi dacă acestei cauze, cu toată dreptatea ei, i-s'ar pune piedeci, să arate toate gravaminele naţiunii impilate şi redactându-le în scris, să le propună spre milostivă vindecare Majestăţii Voastre Sacratissime*".

Se cerea deci în acest din urmă punct ca neamul românesc să-şi aibă şi el o *mare adunare naţională*, în care să-şi aleagă deputaţi cari să-l reprezinte la Curte, tocmai aşa cum marele congres naţional sârbesc îşi avea reprezentanţii săi la Viena. Aceşti deputaţi să stea în directă legătură cu Casa împărătească şi să fie mijlocitori între durerile poporului nostru şi între suveran. Incolo avem aceleaşi cereri pe cari le formulase

Clain. Acúm le cerca însă nu un episcop singur, ci reprezentanţii autorizaţi ai unui popor întreg în frunte cu doi episcopi, unul unit şi celălalt neunit, cari şi-au adus aminte că ei sunt păstorii unui norod românesc şi că trebuie să fie glasul acestui norod. acolo unde e nevoie

Cererea prezentată împăratului nu putea să aibă altă soartă decât aceea pe care o avuseră şi cererile lui Clain. Era aceeaşi îndrăsneală din partea noastră şi noi eram acelaşi popor desorganizat şi neutilizabil pentru scopurile unei dinastii, care se gândia înainte de toate la sine însăşi.

Impăratul se scutură, ca de obiceiu, foarte uşor de stăruinţele inoportune ale fruntaşilor şi mai ales ale celor doi episcopi, cari bat şi ei drumul Vienei. Se arată binevoitor faţă de dorinţele noastre, după vechea metodă le dă pe mâna dietei ardelene cu aceeaşi comitivă călduţă cu care trimetea odinioară petiţiile lui Clain. Se ştia dinainte ce are să hotărască dieta în acestă privinţă, mai ales că se cerea recunoaşterea naţiunii române ca a patra naţiune regnicolară. Ioan Bob dela Blaj, ca membru al dietei, e strâns cu uşa, pus în imposibilitate de a-şi putea valorifica părerea şi dreptatea, susţinute în memoriu. Iar dieta aduce hotărîre iarăşi după vechiul său sistem : „*Dieta e de părerea, că Valahilor nu li se pot permite drepturi şi libertăţi mai multe şi mai mari cetăţeneşti, decum au acum, fără a se sguduì constituţia şi fără a*

se viola legile ţării în districtele naţiunii săcuieşti şi în comitatele nobililor. Pentrucă constituţia patriei acesteia recunoaşte numai trei naţiuni, anume: naţiunea maghiară din comitate, săcuiască din districtele săcuieşti şi cea săsească din districtele săseşti".

Şi afirma mai departe dieta, că încolo românimea are tot ce îi trebuie. Deci acelaşi lucru pe care îl afirmă azi cu atâta emfază contele Tisza şi tovarăşii săi.

Iar Curtea dela Viena, aceiaşi deci care trimisese memoriul în faţa dietei, însoţindu-l cu câteva cuvinte mai dulci la adresa noastră, primeşte acum cu satisfacţie hotărîrea aceasta. E deci consecventă, în interesul său.

Cererea celor doi episcopi din anul 1791 rămâne fără vre-un rezultat pozitiv. Se loveşte de aceleaşi piedeci, de cari s'au lovit toate plânsorile noastre de până atunci şi de până acum: de egoismul habsburgic şi şovinismul unguresc. Importanţa ei stă însă în faptul că *neamul românesc de sub stăpânirea habsburgică s'a afirmat acum, ca un element unitar*, ori cât s'ar fi fost semănat desbinarea în sânul său. Cei doi episcopi, reprezentanţi a două confesiuni în luptă până acum, îşi înţeleg menirea şi împreună pornesc acţiunea aceasta. *De acì înainte drumul e indiçat şi nici aceşti doi şi nici urmaşii lor nu se mai pot abate dela linia arătată prin întâiul act de activitate politică românească şi nu confesională.* Incepe tot mai mult să iasă la iveală din adâncul

conştiinţelor, că *interesul neamului e mai presus de interesul confesional, că glasul sângelui are să înăbuşe deosebirea susţinută în mod artificial prin câteva puncte dogmatice—de altfel neînţelese.* „Când Gherasim Adamovici merge cu nouă plângere la Viena, putea Bob să rămână de acum indiferent? Şi un lucru interesant e că neunitul n'a plecat până ce nu s'a ţinut la anul 1791 în ziua de 14 a lunei Septembrie o adunare de protopopi români, care i-a dat mandat imperativ, calificând aspru atitudinea dietei".

In anul următor 1792, Martie, ambii episcopi plecară din nou la Viena. Cer din nou, şi mai imperativ, ceeace ceruseră în „Supplex libellus". Rezultatul din partea Vienei fu cel obişnuit. Atâta doar, că s'a îmbunătăţit puţin soarta bisericei ortodoxe. „Atunci s'au făcut oarecari observaţii episcopilor români că au venit fără voie cu caracterul de deputaţi naţionali, că prin cererea lor aduc învinuiri neînchipuite". Episcopii răspund într'o petiţie la 1 Iulie 1792. Aceasta apoi e „unul din cele mai vrednice acte cari au ieşit vreodată de sub condeiul unui român din Ardeal. Apărându-şi drepturile, ei arătau că de fapt acesta e caracterul recunoscut şi oficial al misiunii lor; dacă, poate, s'au zis cuvinte grele în ceeace priveşte statele din Ardeal, cuvintele acestea, pe care se declară gata a le retrage din respect pentru suveran, sunt meritate prin atitudinea pe care a avut-o dieta acestor state ardelene faţă de naţiunea română şi clerul român.

Se cerea o hotărîre inspirată numai de „echitate și dreptate”..... Dacă e vorba de păstrarea păcii cu conlocuitorii, să înceapă ceilalți, batjocoritorii și apăsătorii”....

Toate glasurile noastre din veacul al 18-lea sunt însă date la o parte, pentrucă așa cerea interesul special habsburgic. Ardealul și Ungaria erau bazate pe organizația lor feudală cu clase privilegiate și era o deosebită temeritate din partea noastră de a cere să fim ridicați de cei privilegiați alături de dânșii. Habsburgii, cari cunoșteau foarte bine adevărul acesta, ne-au lăsat în pace. Ne-au făcut doar câteodată ochi buni și dulci și ne-au dat pe mâna acelora, cari aveau interes să nu fim tari.

Cu un singur lucru ne-am ales: conștiința națională s'a ridicat, tinerii noștri distinși nu s'au lăsat înăbușiți de școala habsburgică, ci s'au putut scutura de dânsa. Ajunși la Roma, se adapă la învățăturile culturei romane și mândriei noastre străvechi, se întorc apoi acasă cu priviri mai largi și clare și se năzuiesc să nimicească deosebirile semănate de mâna Austriei, să trezească în suflete conștiința că trebuie să muncim pentru izbăvirea neamului, înlăturând orice ascuțișe confesionale. Ei văd adânc în sufletul poporului, iar părerile lor prind, căci sunt scoase din acest suflet.

Poporul niciodată n'a simțit desbinarea făcută de Austria în sânul nostru, pentrucă n'a înțeles nici motivele și n'a înțeles necesitatea ei. Pe el

conducătorii îl interesau nu după legea dumnezeiască, pe care o reprezentau, ci după valoarea lor individuală, după capabilitatea lor de muncă, în care erau ascunse garanţiile că soarta ni se va uşura. Când în fruntea bisericei unite ajunge Clain, mai multe sate ortodoxe trec la unire, fără să fi fost silite la aceasta, ci numai şi numai pentrucă în Clain vedeau un fruntaş harnic al neamului. La anul 1810, când ortodoxilor li se dă voie să-şi aleagă un episcop naţional, aceştia se gândesc să pună în scaunul pastoral nu un ortodox încarnat, ci un om care să fie util neamului. Şi locul vacant de *episcop neunit* la Sibiu se oferă *protopopului unit Petru Maior.* Samuil Clain, istoricul, e însuşi gata a trece la ortodoxism, când vede că aşa ar putea fi mai util pentru păstrarea şi ridicarea neamului său în duh românesc. Acelaşi lucru îl întâmpinăm apoi şi mai târziu când în fruntea bisericei ortodoxe ajunge Andrei Şaguna : o mulţime de credincioşi uniţi trec la ortodoxism, pentrucă în Şaguna văd un stâlp mai puternic al viitorului nostru. Poate că aceste gesturi se făceau instinctiv, dar trebuie să se ţină în totdeauna seamă că instinctul popoarelor e mai adânc decât orice minte de diplomat.

Aşa dar adevăratul câştig pentru noi din toate frământările veacului al 18-lea şi începutul veacului al 19-lea este că dispar certele religioase, că începem să înţelegem tot mai mult necesitatea unităţii, ba se ivesc chiar oameni, ca Petru Maior,

care blestemă şi clipa in care s'a făcut unirea şi vĕd clar că aci a fost o mână care anume căuta să ne învrăjbească şi să ne sfarme! *De aci încolo manifestările politice sunt unitar conduse de fruntaşii întregului popor. Şcoala austriacă în mentalitatea noastră începe să scadă şi tot mai mult se ridică mentalitatea nouă, întemeiată pe conştiinţa puterilor şi valorii noastre: mentalitatea românească.*

XI

Până la 1848.

S'a spus de partizani ai Habsburgilor că sprijinul lor a contribuit în mare parte la susţinerea şi desvoltarea culturei noastre. Adevărul e, precum am mai spus, că orice concesii, pe teren cultural, pe teren economic şi politic ce ni s'au făcut nouă, au fost stoarse de împrejurări Curţii dela Viena.

Revoluţia franceză a sguduit rău Austria. A început a se teme că acelaşi vânt, care sufla dincolo de Rin, se putea răspândi până la Marea Neagră. Şi cu cât elementele sunt mai lipsite de disciplină, cu atât sunt mai grozave în revărsarea lor. Atunci la Viena s'au gândit şi la câteva concesii pe seama noastră, concesii cari însă nu trebuia să atingă câtuşi de puţin interesele Casei domnitoare. Incepe să se ridice un şir întreg de şcoale, sărace, ce-i drept, şi primitive, cari însă

totuşi erau începuturi frumoase, pentru o viitoare desvoltare. La anul 1816 se dă voie chiar şi celor ortodoxi să cerceteze universitatea din Viena. Gheorghe Lazăr, care studia înainte de acest an, ca să poată fi înscris la universitate, trebui să fie trecut în protocoale şi certificate ca aparţinênd legii catolice.

Astfel un început de cultură s'ar fi făcut aci la noi. Dar cultura aceasta trebuia să fie în strânsă legătură şi mai bine zis concordanţă cu ideile pe cari le nutria curtea dela Viena. Această cultură nu avea voie să deschidă minţile pentru o mişcare în care să fie cuprins neamul românesc întreg. La anul 1810 se dă voie ca Românii ortodoxi să-şi aleagă episcop; acesta însă trebuia să se supună întru toate ordinelor cari veniau de sus prin guvernator. Când Gheorghe Lazăr în biserica episcopească din Sibiu a îndrăznit să fie mai liber la vorbă, episcopul avea datorinţa să-l destituie, perecum s'a şi făcut. In Ardeal deci mişcările ne erau încătuşate. In Banat eram lăsaţi în amestec cu Sârbii, sub păstorirea bisericei sârbeşti, deşi noi alcătuiam trei din patru părţi din credincioşi. Dar aşa puteam fi mai slabi, mai uşor de stăpânit. Iar în vremi furtunoase, cum erau vremile acelea când Napoleon se plimba dela golful de Biscaya până la Viena şi prin Berlin la Moscova, când întreaga lume era în înfrigurare, aşteptând sosirea unor zile mai bune, nu era prudent ca unui neam mare să i-se dea totală latitudine de acţiune şi mai ales nu era

prudent de a i se deschide ochii ca să-şi vază mărimea.

Habsburgii deci nu puteau sprijinì decât o cultură care le servia interesul lor. Iar noi aveam nevoie de o cultură, care să ne servească interesul nostru, care în aceste *vremi de prefacere europeană să ne contopească pe toţi, atât din Principate cât şi din stăpânirea Habsburgilor, în conştiinţa că suntem* un *neam şi că trebuie să alcătuim o unitate culturală şi politică.*

Şi dacă e ceva de admirat la dascălii mari ardeleni dela începutul veacului al 19-lea, apoi e profunda înţelegere a situaţiunii şi menirii lor. Ei vedeau bine că în Ardeal o cultură naţională, care să pornească din lăuntrul sufletului românesc şi să se desvolte conform acestui suflet, nu se poate desvolta fără să se ciocnească de interesul stăpânitorilor şi să fie stingherită de acest interes. Ei sunt conştienţi că, pentru a creia şi răspândi o cultură curat românească, e nevoie înainte de toate ca această cultură să fie ridicată şi întemeiată pe conştiinţa trecutului şi conform exigenţelor întregului neam şi că e nevoie ca *să se creieze o provincie model de cultură, un fel de focar al sufletului românesc, de unde apoi această putere să fie răspândită pretutindenea, până şi acolo unde zidurile îi opresc pătrunderea.*

Ei înţeleg că o astfel de pepinieră culturală nu se poate creia decât acolo unde spiritul românesc nu e stingherit în manifestarea sa românească: în Principate. Şi atunci Gheorghe Lazăr şi Moise

Nicoară, unul dela Sibiu, celălalt dela Arad, se grăbesc la București, unul pentru a rămânea și a-și îndeplinì misiunea, celălalt pentru a o propovăduì. Și în București se întemeiază focarul dela care avea să pornească apoi ca o forță fascinătoare cultura național-românească. Așa dar Habsburgii, e adevărat, au contribuit la întemeierea culturei noastre naționale, dar nu prin sprijinul lor pozitiv, ci ca o forță negativă, care i-a silit pe cei înzestrați de dincolo să treacă dincoace și acì să-și consacre unui ideal munca lor, care dincolo ar fi fost fărămițată.

In Ardeal rămâne un singur lucru : dispariția confesionalismului. Incolo toate merg în vechea ogașe. Se înaintează petiții, cari se rezoalvă favorabil nouă numai atunci, când mișcările externe cer consolidarea internă a imperiului. Astfel petiția adresată la anul 1814 de Românii din jurul Aradului, Timișoarei și Vârșețului către împăratul Francisc I, în care cereau să le permită înființarea unei episcopii curat românești despărțindu-i de Sârbi, cari erau în disparentă minoritate și cari cu toate acestea stăpâniau dieceza, la început rămâne fără efect și abia mai târziu cu câțiva ani, când nemulțumirea în aceste ținuturi era tot mai evidentă, s'a îndurat Curtea să permită îndreptarea răului.

Dar, precum am spus, confesionalismul dispare și episcopii noștri pășesc alături pentru validitarea drepturilor de cari aveam nevoie. Ba se ivesc chiar cazuri în cari se cere reunirea bise-

ricei. Incă înainte de anul 1798, preoţii şi protopopii întruniţi la Sibiu cer dela împărat ca să numească *un singur episcop* pentru cele două confesiuni ale Românilor, pentru uniţi şi neuniţi, căci între aceste două biserice nu este nici o deosebire esenţială. Sigur, că cererile acestea erau rezolvate ca toate celelalte.

La 1842 avem iarăşi un puternic act de solidaritate naţională în o altă cerere, pe care o adresează cei doi episcopi de atunci, cel greco-unit Ion Lemenyi şi cel greco-neunit Vasile Moga, către dieta ardeleană în cauza Românilor depe pământul săsesc şi în care cereau uşurarea soartei norodului lor aflător pe acest teritoriu. Petiţia, ca şi celelalte adresate împăratului şi ajunse apoi în faţa dietei, nici n'a ajuns măcar să fie discutată în dietă ; a fost îngropată încă în comisiuni.

Toate aceste năzuinţi ale noastre sfârşindu-se aproape totdeauna fără o isbândă mai însemnată, au ca rezultat o potenţare a nemulţumirii şi pierderea încrederei că Viena va putea să ne dea odată un sprijin eficace faţă de nobilimea ungară, sprijinită de Saşi şi Săcui. *Habsburgii, consecvenţi atitudinei lor, nu vor şi nu pot intervenì in favorul nostru, al celor slabi, certându-se cu cei puternici.*

XII.

Avêntul ungurismului.

Mişcările revoluţionare din Franţa, răsboaiele lui Napoleon, apoi evenimentele din preajma

anului 1830 cu revoluţia apuseană făcură schimbări considerabile în imperiul habsburgic. Centrul politic al acestui imperiu nu mai poate fi în Apus, de oarece în urma răsboaielor napoleoniene o mare parte a ţărilor supuse Austriei se desface de dânsa; se alcătuesc confederaţii, potrivit planurilor franceze. Deci era firesc ca acesta să se deplaseze puţin spre Răsărit şi Casa domnitoare, în schimbul sprijinului pe care-l avea în provinciile desfăcute de dânsa, să-şi caute alt sprijin la alte popoare.

Habsburgii observară îndată, cu mintea lor totdeauna pătrunzătoare, că întreaga monarhie e un ciudat conglomerat de popoare, nemulţumite aproape toate între ele, şi ştiau foarte bine că pentru a fi liniştit între mulţi nemulţumiţi, lucrul cel mai bun e să-ţi atragi pe cel mai tare dintr'înşii şi să-l faci paznicul tău faţă de ceilalţi. In ciudatul amestec, evident, că elementul cel mai puternic şi *cel mai compact era, cum e şi astăzi, cel maghiar*. Habsburgii observară că în viitor trebuia să acorde acestui neam un mai mare sprijin, ca să-l atragă şi mai mult. Incep a-i face diferite concesii, cari toate sunt în dauna celorlalte neamuri conlocuitoare. Se trezeşte astfel, în urma diplomaţiei cuminţi a Habsburgilor, în sânul poporului unguresc o adevărată furie de a înghiţi pe toţi ceilalţi. Şi aceasta creşte cu cât Habsburgii se arată mai slabi şi mai concilianţi. Iar aceştia dela anul 1800 şi până azi, orice s'ar spune, s'au arătat tot mai slabi. Slăbiciunea

lor a crescut în proporţia, în care a crescut îngâmfarea şi lăcomia ungurească.

Situaţia noastră deci ajunge tot mai amenințată, fruntaşii noștri încep a fi ciopârtiţi, instituţiunile noastre strâmtorate adeseori până la nimicire. Deodată cu mișcarea din 1830, Ungurii observă că Habsburgii au nevoie de puterea lor şi lucrează treptat-treptat la clădirea imperialismului maghiar. Se ivesc planuri politice, cari toate tind într'acolo să facă din ungurism elementul principal în cadrele imperiului habsburgic, să-i aservească pe toţi ceilalţi şi chiar să-i deschidă stăpânirea Mării Negre. Iar Habsburgii se împacă ușor cu planurile acestea, deoarece acesta era și gândul lor, și pe ei puţin îi interesa că ei ajung la stăpânirea Mării-Negre și a bogatei văi a Dunărei și Prutului cu ajutorul poporului german sau, mai ales acum după ce germanismul în imperiul lor a scăzut, cu ajutorul poporului unguresc.

Se accentuiază tot mai energic ideia de a contopi pe toţi, cari locuiesc în cadrele Coroanei sfântului Ștefan, într'un singur neam şi o singură conștiinţă : *ideia maghiarizării.*

Precum am amintit, ideia aceasta se ivește încă la anul 1792, când dieta maghiară impune ca studiu obligator în toate școalele din Ungaria limba maghiară. Acum, în împrejurări mai favorabile, tendinţa creşte tot mai puternic : încetul cu încetul se maghiarizează toate instituţiile pu-

blice ale statului, apoi nenorocirea se întinde şi asupra celor confesionale.

Nobilimea apucă ea însăşi în mână problema maghiarizării şi face adevărate jertfe pentru a o duce la isbândă. Atât în Ungaria cât și în Ardeal elementul acesta e cel mai aprig propovăduitor al şovinismului și al intoleranţei. Intreaga literatură maghiară a vremii e plină de tendinţe imperialiste şi înfăţişează elementul unguresc ca o adevărată sare a pământului.

Din mâna Habsburgilor, cari nu ne-au sprijinit niciodată decât ne-au amăgit cu vorbe dulci, am ajuns acum în mâna acelora, dela cari nici nu ne aşteptam să ne sprijinească.

Sub presiunea şovinismului unguresc, la anul 1829 episcopul Vasile Moga din Sibiu dă ordin ca „*în toate şcoalele româneşti*, dar mai ales în școala candidaţilor de preoţi din Sibiu *să se învețe limba ungurească*". In ședinţele dietei din preajma anului 1830 e vorba ca în toate şcoalele din Ungaria să se introducă instrucţia exclusiv în limba maghiară, apoi să se înfiinţeze grădini de copiii, mai cu seamă în ţinuturile naţionalităţilor ca să maghiarizeze copiii acestora.

Introducându-se limba maghiară în justiţie, administraţie, pretutindeni, încep să ceară chiar ca și în armată limba cea întrebuințată să fie cea maghiară. Sașilor li se interzice întrebuința-rea limbei lor în viaţa publică și se revine asupra acestei hotărîri numai în urma unei împotriviri și protestări energice. Dar și atunci s'a

fixat că în corespondența lor cu guvernul central, nu vor putea întrebuința limba lor națională, ci pe cea latină. Se stabileşte că la posturile bisericei nu pot ajunge decât oameni, cari cunosc limba maghiară. Deasemeni în funcțiuni școlare. Incep să se întemeieze rând pe rând aziluri de copii, în cari nu se cere alt ceva decât ca instructorii să inițieze pe micile odrasle în tainele acestei limbi. După cum spune Wesselényi: „în decurs de 20 ani toate naționalitățile vor trebui să fie contopite cu poporul unguresc".

Ba încă atunci, deci înainte de 1848, se ivește şi ideia aceea pe care o realizează după putință apoi mai târziu ministrul unguresc Darányi: ideia colonizărilor. Se plănuiesc colonizări cu Ciangăi din Moldova. Dar, de oarece grandomania ungurească nu cunoștea nici atunci margini, se cere totodată să nu fie aduși toți Ciangăii din Moldova, ci numai câți vor fi necesari: restul să rămâie acolo, de oarece Ungaria are drepturi istorice asupra țărilor româneşti şi astfel drepturile ei trebuiesc întărite şi susținute și prin prin existența elementului unguresc acolo!

In ceeace privește biserica românească se merse aşa de departe cu cutropirea, încât se fixase și un anumit termin până la care biserica unită şi neunită avea să introducă limba maghiară. „Nicicodată n'au ajuns Ungurii, fie și în cea mai caracteristică nebunie politică a lor din timpul din urmă, până unde merseră părinții lor" în epoca romantică dela 1830—40. Iar Viena tre-

buia să-i lase în voie, de oarece avea nevoie de dânşii.

In astfel de împrejurări era firesc că situaţia noastră nu se putea ameliora, de oarece se lovia de tendinţele şoviniste ale elementului unguresc şi de egoismul casei domnitoare.

XIII.

1848

Evenimentele însă se precipită. Se începe mişcarea pentru unirea Ardealului cu ţara ungurească. Incep răţoielile Ungurilor de independenţă totală faţă de Austria — o urmare firească a hipertrofiei şovinismului — şi în curând sub influenţa mişcărilor externe şi a atmosferei încărcate din lăuntrul ţării, imperiul habsburgic e în fierbere, iar partea ungurească chiar în flăcări. Noi stăm buimăciţi în faţa evenimentelor. Cei dela Bucureşti şi mai nedumeriţi decât noi. Şi numai încetul cu încetul se lămureşte care e cărarea pe care trebuie să apucăm.

Problema *unirii Ardealului cu Ungaria* era pentru noi o problemă nespus de importantă. Sub influenţa ideilor revoluţionare din Apus era vorba să se enunţe atât în Ungaria cât şi în Ardeal totală egalitate, libertate şi fraternitate. Acest lucru în Ardeal, unde noi eram în majoritate, ne-ar fi ridicat la rangul de naţiunea întâia în ţară şi ne-ar fi dat nouă cârma. Ajunşi astfel stăpâni ai Ardealului, am fi avut mai mare sigu-

ranţă că ne vom orienta aşa viitorul, după cum cere interesul şi sufletul nostru şi că vom putea susţine în totdeauna cu destulă tărie şi elementul românesc, care ar cădea afară de granița principatului. Nu trebuie să uităm, că e vorba de anii 1840—48, când Principatele Româneşti nu reprezentau încă nici o putere faţă de statele europene, ci erau două simple provincii ale imperiului turcesc. Anexarea Ardealului la Ungaria ar fi însemnat întărirea elementului unguresc şi aservirea noastră totală. Căci dacă în Ardealul independent am fi fost în majoritate faţă de cei câţiva unguri, acum aveam în faţa noastră întreg poporul unguresc : şi pe cel din Ardeal şi pe cel din Ungaria şi astfel existenţa noastră era mai amenințată.

Se porneşte deci agitaţie în toate păturile poporului. Studenţii dela Blaj şi Academia de drept din Sibiu cutreeră satele şi proiectează o adunare la Duminica Tomii, anul 1848, la care să ia parte întreg poporul românesc. Adunarea aceasta e oprită însă de guvernul central şi abia încetul cu încetul, după multe tratative între guvern şi ai noştri, se ajunge la învoiala ca o mare adunare românească să se ţină în ziua de 3 Maiu la Blaj.

XIV.

Adunarea dela Blaj. Discursul lui Bărnuţiu

Aceasta se şi ţine. In fruntea ei stau alături cei doi fruntaşi ai neamului, *Şaguna*, episcopul

neunit dela Sibiu, şi *Lemenyi*, episcopul unit dela Blaj. Vechia tovărăşie dela „Suplex libellus" era astfel reînoită cu un simţ de răspundere nespus mai mare.

In Duminica dinaintea adunării se ţine o conferinţă prealabilă în catedrală, unde Bărnuţiu înfăţişează într'un mare discurs toată îngrijorarea de care putea fi pătruns un suflet românesc în faţa evenimentelor ce se precipitau.

Acest discurs cuprindea cele mai înalte concepţii şi cele mai clare vederi politice la cari până atunci ajunsese vre-un Român ardelean şi era străbătut de o dragoste de neam aşa de profundă şi caldă, încât nu numai atunci, dar şi azi, după atâtea zeci de ani, răscoleşte sufletele şi le convinge. Era un fanatism îngrijorat, dar nu desnădăjduit. Ingrijorarea cea mare o pricinuia mai ales faptul că noul minister responsabil dela Budapesta trecuse prin parlamentul deacolo pe lângă legile reformatoare, străbătute de idei noui, şi articolul care decreta unirea Ardealului cu Ungaria, dacă această unire va fi votată şi de dieta ardeleană. Bărnuţiu vedea foarte bine că unirea va fi primită şi la Cluj şi judecând spiritul şovinist, care stăpânia şi în Ungaria şi în Ardeal boierimea conducătoare de stat, se temea dinainte de nenorocirile ce ne vor ameninţa în însăşi existenţa noastră etnică.

„Ministerul dela Budapesta, — zicea Bărnuţiu, — a votat şi **Unirea Ardealului cu ţara ungurească.** *Ce fierbiere şi ce turburare a căşunat în*

ţară uniunea aceasta, nu e de lipsă de a mai spune, că o ştiu toţi. Asta însă să o însemnăm că această uniune nu e nimic mai puţin decât **contopirea** *care o doresc Ungurii de mult, adică· Ungurii vor prin uniune să ştear gă deocamdată privilegiile Ardealului şi* **împreună cu privilegiile să stingă pe toate popoarele neungureşti, ca să facă din toate numai o naţiune, care să se numească naţiunea cea mare şi tare ungurească....**

„Ştiţi că Ungurii, mai ales de 12 ani încoace, şi-au propus ca să topească într'una pe toate naţiunile cele de sub coroana ungurească şi să facă din toate numai o naţiune tare şi mare şi un regat tare şi mare unguresc.... De câţi-va ani încoace lucră la ungurirea Schiailor, Românilor, cu o însufleţire care ar produce fapte demne de mulţămita omenirii întregi, când ar pune atâta osteninţă pentru ca să introducă libertatea cea adevărată nu numai la naţiunea ungurească, ci la toate naţiunile, de a căror egalitate nu vor să ştie nimică...

„Dieta Ungariei dela 1836 puse lege, ca să se ducă ungureşte toate negoţiile administraţiunii publice şi să bage limba ungurească în toate şcolile din Ungaria. Jurnalele ungureşti din ambe patriile ungureşti — aşa numesc ei Ţara Ungurească şi Ardealul — lăţesc de mult planul unguririi pretutindeni, învaţă pe toate naţiunile că nu e mântuire într'alt nume afară de cel unguresc. De este vre-un Român aci de faţă, care n'ar fi cetit „Gazeta de Pesta" („Pesti Hirlap"), pentru acela

mai repeţesc, că de când începù a ieşi astă gazetă, reductorul ei Ludovic Kossuth strigă neîncetat cu versul tunetului către toţi Ungurii : **„Să ne grăbim, să ne grăbim, să ungurim pe toţi Croaţii, Românii şi Schiaii, că de nu, perim !"** *In ce chip se repede un torente din munte după frângere de nor, desrădăcinează arbori, ucide oameni şi vite, spală semănături şi sate, duce şi răstoarnă tot : aşa se repede acest bărbat în contra naţiunilor neungureşti şi cu atâta furie ameninţă, că le va stinge şi nu va suferi* **„in secula seculorum"** *ca să facă măcar învăţături morale în limba naţională prin seminariile lor, încât comitele Széchenyi, cel dintâi apostol al unguririi, e constràns a-i dumeri furia şi a-i striga* : **„ne kénszeritsük tüzzel vassal, hanem vegyük bé az alkotmány sántzai közzé, hogy ök is bé vegyenek minket magokba, tudni illik nyelvünket"**, *adică* **„să nu-i constrângem cu foc şi cu fier, ci să-i recepem în constituţiune, ca şi ei să ne receapă pe noi, adică limba noastră".** *Nicolae Wesselényi dă sfat Ungurilor, că* **„numai acei Români să capete drepturi de cetăţean, cari se vor face Unguri"**, *şi-i pare rău că Ioan Bob, episçopul Românilor, a făcut toate fundaţiunile sale în interes naţional. Aşa cugetă şi lucră toată boierimea cea înaltă. Ce să zic de corifeii inteligenţei Ungurilor? Unul din cei mai renumiţi învăţaţi ungureşti scriind memoriul despre apărarea pruncilor mici arată, că* **lăţirea limbei ungureşti peste toţi locuitorii ţerii e mai înainte decât libertatea şi fericirea ţerii. Faceţi să vorbească ungureşte**

locuitorii ţerii — *strigă acest ungur învăţat* — **a-tunci eu nu voiu cere dela voi, ca graţie, libertatea şi fericirea ţerei".** *Altul provoca mai an pe episcopii Românilor deadreptul, ca* **să se apuce numai decât de traducerea cărţilor bisericeşti de pre limba română în cea ungurească,** *ca să se introducă în biserica Românilor. Cine să nu fi auzit cum fierb şi cum se frământă Ungurii de câţi-va ani ca să facă şcoale apărătoare de prunci, în cari să se ungurească mai întâiu pruncii Românilor, învăţând limba ungurească dela 2 ani până la 7, apoi în vre-o douăzeci de ani să se ungurească satele şi comunităţile române pe calea aceasta? Care Român nu ştie, că înainte cu şease ani se accepta planul ungaririi şi de către dieta din Cluj şi se făcu proiect de lege, ca să se pună restimp de 10 ani naţiunilor neungureşti ca să înveţe ungureşte, pentrucă după aceea vor curge toate în limba ungurească... Iacă ce voiesc Ungurii şi care le e scopul!... Acum au ministerul lor, acesta cunoaşte şi mijloacele. Şi pot zice că locul prim între mijloacele acestea îl ocupă* **Uniunea** — *nu e de lipsă a mai adauge* **„Uniunea Ardealului cu ţara ungurească",** *pentrucă aceasta se înţelege dela sine....*

„Ce este Uniunea pentru Unguri? *Aceasta o poate cunoaşte fiecine fără să fie politic. Ştim toţi că Ungurii vreau să facă ţară ungurească din pământul Ardealului: vreau ca să nu mai fie* **două patrii ungureşti mici,** *ci să se facă din amândouă* **o patrie mare ungurească.** *Ungurii simt că pro-*

prietatea, care şi-au arogat-o până acum asupra pământului Românilor, nu stă pe temeiu sigur; pentrucă din dreptul resbelului cuceritor nu se naşte proprietate, ci numai posesiune până se simte în putere naţiunea subjugată ca să scuture jugul. Asta bine o ştiu Ungurii; ei ştiu că Maurii nici în 700 de ani nu şi-au câştigat dreptul asupra Ispaniei. Pentru aceea vreau acuma a-şi câştiga proprietatea, care în adevăr nu au avut-o până acum; prin uniune vreau a-i pleca pe Români, ca să-şi dea din mâni proprietatea părintească, bunătatea cea adevărată pentru nişte bunătăţi părute şi înşelătoare...

„Prin urmare, înţelesul cel adevărat al întrebării acesteia: **să fie Uniune sau să nu fie?** *este*: **să ne dăm pământul nostru Ungurilor sau să nu-l dăm? să ne vindem ţara Ungurilor sau să nu o vindem? să fim şi deacì înainte numai lipiturile altor naţiuni sau să fim liberi?** *Ce va răspunde Adunarea la aceste întrebări, ce va răspunde tot poporul Român, când ar fi de faţă?...*

„Să considerăm că Uniunea dărueşte Ungurilor o ţară întreagă fără de nici o osteneală; că Ardealul e patria aurului şi a metalelor nobile cari vor curge toate în punga naţiunii ungureşti; că sarea şi toate bunătăţile patriei noastre vor adaoge tezaurul Ungurilor şi paupertatea Românilor; iar feciorii Românilor vor forma legiuni, cari se vor bate pentru gloria celor ce le-au şters numele cel glorios şi i-au botezat pe nume barbar; că patria noastră e cetatea înconiurată dela natură cu muri

cumpliţi, fără de cari Ungurii de pe câmpii Panoniei sunt expuşi la toate atacurile inamicilor, ca nişte epuri pe şes; că tăindu-se Ardealul de către statul unguresc, acesta rămâne ca un om fără de picioare, ciung şi desfigurat, de **nu poate să se mişte, mai ales către Moldova şi România, ca să le cuprindă**; *că dacă nu se face uniunea cu Ungaria, se rumpe legătura, care leagă pe Ungurii din Ardeal cu cei din Panonia, şi atunci Ungurii din Ardeal fireşte că se vor stinge pe încetul, fiind tăiată comunicaţiunea lor cu creerii ungurismului din Panonia. Din contră, dacă se face Uniunea, naţiunea ungurească cea mică mai creşte cu un milion şi jumătate de Români şi cu vre-o două sute mii de Saşi, pre cari îi fac Unguri, Uniunea îndată cum se va proclama. Să considerăm în urmă că, afară de emolumentele acestea, Uniunea le dă Ungurilor o putere nemărginită peste Ardeal, de a pune legi, de a comanda, de a administra ţara* **numai în folosul naţiunii ungureşti**, *fiindcă după Uniune legea nu va mai cunoaşte alte naţiuni. Să le considerăm aceste toate bine şi vom afla* **ce este Uniunea pentru Unguri** *şi pentru ce ei aşteaptă ziua-i mai tare decât comandantul oştii ziua de triumf*!

„**Ce este Uniunea pentru Români**? *Dacă ne aducem aminte ce au folosit Românilor toate uniunile de până acum politice şi religionare şi vom considera că şi uniunea cea de acum numai spre binele Ungurilor se urzeşte, putem prevedea ce va fi uniunea pentru Români... Sub larva libertăţii şi*

a frăţiei, cu care ni se înfăţişează uniunea, ea nu acopere pentru noi libertate, nici frăţie, ci **numai sclavie şi o fiară sălbatică, ce mănâncă naţiuni.**

„*Eu zic, că* **libertatea cea adevărata a oricărei naţiuni nu poate fi decât naţională...**

„*Ce ar face Ungurii când le-ar cuvânta încă odată de pe tron Impăratul Iosif în chipul următor: Ungurilor! acum este epoca libertăţii; eu am pus filozofia ca să fie dătătoare de legi în împărăţia mea, fiţi liberi toţi, vorbiţi ce vreţi, însă numai nemţeşte; ridicaţi-vă şcoale şi învăţaţi, însă numai nemţeşte; ridicaţi-vă teatre şi tipografii, faceţi şi tipăriţi ce vă place, însă numai nemţeşte; lepădaţi-vă portul naţional şi limba voastră cea necultă, pentrucă aşa cere unitatea şi salutea statului, ca să fie numai o limbă în şcoale şi în teatre, în case şi în pieţe, în biserică şi la judeţe. Oare n'ar ridica Ungurii iarăşi furci ca să spânzure portul nemţesc, cum au făcut după moartea împăratului Iosif? Ce ar zice şi cum s'ar purta Germanii, când i-ar face alt Napoleon Bonaparte ca să-şi lapede limba cea aspră şi când le-ar impune limbă, legi, guvern şi datine franceze, fi-r-ar acestea cât de liberale chiar şi până la gradul cel mai înalt republican? Cum s'ar mulţumi cu rusismul Cabinetele, Dietele şi Universităţile dela Pesta până la Berlin şi Göttingen, când i-ar constrânge Rusul pe Unguri şi Germani la limba şi religiunea ortodoxă, chiar să le îmbrace de o sută de ori mai liberal decât e îmbrăcat maghiarismul? Acum închipuiţi-vă că vin nişte de-*

putaţi dela dieta ungurească în mijlocul acestei Adunări și încep a cuvânta în chipul următor: **Români ! astăzi e ziua libertății tuturor, pentru voi încă sunt puse scaune la masa libertății, veniţi de şedeţi şi voi, judecători dela Comitate până la Cancelaria de Curte, şi luaţi parte la toate slujbele politice și militare, însă numai cei ce ştiţi ungureşte ca Ungurii născuţi. Acum e ziua dreptății pentru toţi; veniţi toţi cei asupriţi şi dăunaţi de luaţi dreptate ieftină și repede, însă vedeţi ca să vă fie scrise instanţele ungureşte și să luați totdeauna câte un Ungur lângă voi ca să vorbească pentru voi la judecător, pentrucă știți că mama noastră cea dulce, patria comună, nu mai sufere în judeţe altă limbă fără numai cea ungurească, nici să i-se plângă cineva fără numai cu lacrime ungurești ! Astăzi e ziua luminii, şcoalele ţerii sânt deschise şi pentru voi, nu ca înainte de Impăratul Iosif; învăţaţi drept aceea toţi şi vă luminaţi, însă numai ungurește, pentrucă aşa cere unitatea statului !** *Nu vă întreb dacă s'ar afla Români, cari să accepte vre-o dregătorie, în care văd că ei caută să lucre în contra naţiunii lor, pentrucă vânzători au fost la toată naţiunea şi vor fi; nu vă întreb dacă vor merge Românii la judecători, când vor vedea dreptatea legată de limba ungurească, ci vă întreb : oare este aceea libertate, care leagă slujbele ţerii numai de o limbă în ţara aceea unde sunt mai multe limbi? oare dreptate e aceea care o face statul numai celor ce ştiu ungureşte, lumină adevărată e aceea, dela*

care opreşte statul pe toţi cei ce nu ştiu ungureşte? Eu zic că aceasta nu e libertate, nici dreptate, ci este o calamitate mare pe acele popoare nefericite, cari au căzut în astă groapă întunecoasă ce poartă nume de stat.

„Ce folos va avea naţiunea română de libertatea de tipar, care o permit Ungurii, când tipografia cea liberă nu va umbla fără numai pe folosul ungurismului, şi dacă va cuteza vre-un român a apăra interesele naţiunii sale, tiparul unguresc îl va nota înaintea lumii ca pe un criminal şi judecata îl va certa? Ce-i vor folosi miniştrii cei responsabili ai naţiunii ungureşti, care nu va suferi în sânul său nici un element străin neasimilat? Ce-i vor folosi chiar şi la acea întâmplare, când ar fi Români toţi miniştrii din Budapesta, dacă aceştia nu înfăţişează naţiunea română şi interesele ei? Apoi dieta cea anuală oare nu va fi aceea dietă a ţerei şi a naţiunei ungureşti, aducătoare de legi persecutoare şi stingătoare de naţiuni? Care român poate crede că dieta asta va purta grijă de înflorirea Românilor prin cultura naţională, când ne-o spun în faţă că sub coroana ungurească nu pot fi mai multe naţiuni?

„Egalitatea civilă? Judecaţi, cum va putea fi Românul egal cu Ungurul înaintea legii în asemenea împrejurări, când Românul numai cu gura Ungurului va putea vorbi cu judecătorii şi aceştia vor judeca toţi după plăcerea ministrului dreptăţii ungureşti, al acestei dreptăţi de cabinet, care-'i ucide de 904 ani pe Români!

„De egalitate religionară nici nu mai vroiu să vorbesc. Ce egalitate pot să aştepte Românii în anul 1848, când încă în anul 1842 deputaţii Ungurilor din Cluj stau de episcopii Românilor, ca să traducă numai decât cărţile bisericeşti pe limba ungurească?....

„Ce bucurie vor avea Românii când îşi vor vedea feciorii înşiraţi în gardele naţionale şi în regimente, când acestea toate vor fi ungureşti? Garda naţională, paladiul libertăţii popoarelor celor culte, pentru Românii încorporaţi cu ţara ungurească, va fi numai instrument de asuprire, de stoarcere şi de ucidere în mâna comandanţilor ungureşti. Pe Românii dintr'un sat îi vor ridica asupra altui sat român, care nu va voi a se unguri; la urmă îi vor face să şi jure, că vor apăra constituţiunea ungurească şi vor păzi cu sfinţenie legile ungureşti, cari sunt făcute şi se vor mai face pentru stingerea naţiunii române...

„La ce să pomenim mai multe libertăţi ungureşti, când nu numai în 12, dar nici într'o mie de puncte ca acestea nu vei afla nici măcar o libertate, pre cum nici într'o mie de trupuri moarte nu se află nici măcar o viaţă, pentrucă a ieşit sufletul din toate. Aşa scoate şi uniunea sufletul din toate libertăţile, omorând naţionalitatea. Pentru aceea zisei, că **libertatea fiecărei naţiuni nu poate fi decât naţională şi că libertatea fără de naţionalitate nu se poate înţelege nici la un popor de pe pământ...**

„Fără de naţionalitate nu e libertate, nici lumină nicăirea, ci pretutindeni numai lanţuri, întuneric

şi amorţire. Ce este apa pentru peşti, aerul pentru sburătoare şi pentru toate vieţuitoarele, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creşterea plantelor, vorba pentru cugetare, aceea e naţionalitatea pentru oricare popor; într'însa ne-am născut, ea este mama noastră; de suntem bărbaţi, ea ne-a crescut; de suntem liberi, într'însa ne mişcăm; de suntem vii, într'însa viiem; de suntem supăraţi, ne alină durerea cu cântece naţionale; prin ea vorbim astăzi cu părinţii noştri, cari au trăit înainte de mii de ani; prin ea ne vor cunoaşte strănepoţii şi posteritatea peste mii de ani. Naţionalitatea e îndemnul cel mai puternic spre lucrare pentru fericirea geniului omenesc; pe care nu-l trage inima a lucra nici pentru a naţiunii sale glorie şi fericire, acela nu e decât un egoist pierdut pentru umanitate, de care e păcat că l-a decorat natura cu forma de om. Naţionalitatea e libertatea noastră cea din urmă şi limanul mântuirii noastre viitoare... Şi iată că uniunea cu Ungaria acum va să frângă şi să smulgă această ancoră de mântuire, vrea să strice acest organ al vieţii româneşti, vrea să răpească de la Români şi libertatea cea mai depe urmă. **Asta e Uniunea pentru Români!** *Pentru Unguri e viaţă, pentru Români moarte; pentru Unguri libertate nemărginită, pentru Români sclavie eternă. Unindu-se naţiunea română cu Ungaria, nu va avea nici şcoale, nici dregători naţionali, cari să poarte grije de şcoale şi de interesele naţionale. nici chiar biserica naţională. Toate aceste se vor boteza a doua oară pe nume unguresc;*

toate se vor îmbrăca în vestmânt unguresc; din ora în care se va declara naţiunea pentru Unione, se va învoi la peirea sa însăşi: ea va începe îndată a se stinge şi a pieri ca un arbore fulgerat. **Atunci nici om, nici Dumnezeu nu-l mai poate scăpa pe Român de pieirea naţională, pentrucă învoindu-se la sentinţa morţii sale, va arăta că preoţii români erau trecuţi de mai înainte la idolii gintei străine, fruntaşii lor erau cumpăraţi, poporul vândut şi toată naţiunea era moartă mai dinainte şi Ungurii acum îi fac numai îngropăciunea cea de batjocură...”**

Am reprodus într'adins aşa mult din discursul lui Bărnuţiu, căci el înfăţişează sbuciumul celor de atunci mai lămurit de cum ar puteá-o face orice istoric. „Erau părţi în acest discurs pe cari mulţi dintre azistenţi nu le înţelegeau, căci erau mai ales ţărani mulţi şi numeroşi. Erau însă şi altele pe cari le prea înţelegeau: apăsare, iobăgie, batjocura din partea neamurilor. Şi când se pipăiau rănile dureroase, toată viaţa adunării se strângea în jurul persoanei acestui profesor tânăr, cu graiu înalt de învăţător, în care vorbiau milenare suferinţi. El era omul prin care se rostia vremea” — zice d. N. Iorga

E bătător la ochi în aceste cuvinte de foc mai ales caracterul *defensiv* al politicei ce aveam de urmat. Suntem în primejdie de a ne pierde existenţa naţională, de a ne maghiariza, contopindu-ne tocmai cu duşmanii noştri; trebuie să

ne strângem şirurile; nu vrem cuceriri, ca să-i apăsăm pe alţii, dar vrem să răsuflăm, să nu fim nimiciţi; pentru sufletul nostru suntem gata la orice jertfe: par'că acestea le buciuma cuvântul lui Bărnuţiu şi în acest sens aveau să se mişte hotărîrile adunării de a doua zi.

Şi par'că în vorbele lui era deşteptarea nu numai a neamului din Ardeal, ci şi a celuilalt din cele două ţărişoare de peste munţi. Erau acolo în asistenţă poetul Alexandri, Costache Negri, Gheorghe Sion, Lascăr Rosetti, Alecu Russo, Ioan Ionescu şi mai era acolo acela, care avea să puie temelia României moderne: Alexandru Ioan Cuza.

XV.

Hotărîrile.

A doua zi se ţine apoi o mare adunare pe câmpul de lângă rîul Têrnava, numit de atunci *câmpul libertăţii*. Se adusese armată, de care însă n'a fost nevoie, se trimiseseră comisari de ai guvernului să ispitească ce se spune, dar nu s'a întâmplat nici o trădare.

Marea adunare, după ce se proclamă ca „*Adunare generală naţională a naţiunei române din Transilvania*" şi botează câmpul acesta cu numele de „*Câmpul libertăţii*", aduce hotărîrile ei principale, votate cu unanimitate:

1. „*Naţiunea română declară, că vrea să rămână pururea credincioasă înălţatului împărat al*

Austriei şi mare principe al Transilvaniei, cum şi augustei Case habsburgice.

2. *„Naţiunea română se declară şi se proclamă de naţiune de sine stătătoare şi de parte întregitoare a Transilvaniei pe temeiul libertăţii egale.*

3. *„Naţiunea română depune jurământ de credinţă către împărat, către patrie şi către naţiunea română”.*

Se accentua deci nu numai aceea ce s'a cerut de atâta vreme, ci şi deosebita conştiinţă pe care trebuia să ne-o păstrăm nouă înşine. Intreaga naţiune română, reprezentată prin fruntaşii şi prin trimişii ei, făcu atunci jurământ de credinţă către împărat, dar accentuă totodată, alături de aceasta, că va *susţinea în totdeauna naţiunea noastră română pe calea dreaptă şi legiuită. „Nu voiu lucra niciodată în contra drepturilor şi intereselor naţiunii române* — spune jurământul — *ci voiu ţinea să apăr legea şi limba noastră română, precum şi libertatea, egalitatea şi fraternitatea. Pe acest principiu voiu respecta naţiunile ardelene, poftind egală respectare dela ele*; *nu voiu încerca să asupresc pe nimeni, cum nici alţii să nu mă asuprească”.*

In şedinţa următoare s'au specificat apoi *cererile noastre*, cari în esenţă *au acelaşi conţinut pe care îl avea „Supplex libellus”*. Dar ceeace se cerea atunci în forma unei petiţii către împărat, acum se cerea *cu mai multă energie*, căci ceeace atunci era abia în mintea unei pături, de altfel mici, acum străbătuse în masele largi ale popo-

rului. Juram deci credință împăratului, dar ca o națiune întregitoare a statului, care discută şi hotărăşte în calitatea sa de națiune şi se luptă sub steagul împărătesc, dar şi sub steagul său. Se cerea înainte de toate *păstrarea autonomiei Ardealului*, apoi şi un lucru de necrezut şi temerar azi : *înființarea unei armate române.*

Toate acestea însă nu aduc vre-un rezultat pozitiv. Evenimentele se succedează cu o repeziciune uimitoare şi Ungurii, sub presiunea lor, în sfârşit îşi realizează scopul lor aşa de vechiu. La 29 Maiu, deci abia câteva zile în urma adunării dela Blaj, *dieta dela Cluj, cu toată împotrivirea noastră, votează unirea Ardealului cu Ungaria.*

Adunarea dela Blaj hotărîse să trimită o comisiune la Viena, care să înfățişeze Casei domnitoare doleanțele noastre şi să ceară ca avându-se în vedere lipsa noastră de organizație, să sprijinească împlinirea cererilor noastre şi totodată *să amâne până la organizarea noastră orice discuțiune asupra unirii Ardealului cu Ungaria; în Ardeal noi suntem în majoritate şi astfel ar fi o nedreptate să se aducă hotărîri „de nobis sine nobis”*. Credeam că împăratul se va arăta binevoitor față de noi. Din pățaniile noastre anterioare ne-am ales cu nimic.

Dieta ardeleană în 29 Maiu 1848 votează deci unirea cu mare însuflețire şi legea votată ajunge în fața împăratului spre aprobare. Iar împăratul Ferdinand — „părintele nostru”, după cum se

vorbia despre dânsul la adunarea din 3 Maiu — din dragoste pentru „fiii" săi, cari eram noi, *în* 10 *Iunie* 1848 *aprobă hotărîrea dietei dela Cluj. Până atunci a tot amânat şi răspunsul, pe care urma să-l dea deputaţiei române.* A doua zi după aprobarea hotărîrei dela Cluj dă în sfârşit răspunsul — nu nouă Românilor — ci „supuşilor săi de origine română" cum că „*dieta a hotărît unirea; nu se mai poate reveni, dar Majestatea Sa va avea grijă de poporul românesc, a cărui credinţă îl umple cu adevărată bucurie*".

Zadarnice au fost şi sforţările lui Şaguna: Impăratul îi răspundea şi lui că „*supuşilor săi români din Ardealul unit cu Ungaria o să li se ia în considerare plânsorile şi se va purta grijă de dânşii*". Şi le recomandă să trăiască în bună înţelegere cu concetăţenii lor. Deci rezultatul iarăşi nimic.

Insă şovinismul unguresc creştea. Până mai erau nădejdi de împăcare cu Ungurii, de o potolire a lor, Casa de Austria le-a făcut toate concesiile. Din partea lor Ungurii faţă de naţionalităţi n'au avut nici o considerare. Lor le trebuia o contopire a acestora în elementul unguresc. Şi erau gata să o facă chiar cu mijlocul cel mai brutal. Pe Români nici nu-i considerau fruntaşii maghiari drept un popor care ar putea fi el însuşi stăpân pe soarta sa. După vorba lui Kosuth, acum în baza legilor, noi nu eram un popor, ci „indivizi egal îndreptăţiţi (se votase egalitatea!) făcând parte din naţiunea politică maghiară".

XVI.

Cu armele în mână.

Nădejdi de împăcare nu mai erau. Ungurii „pentru apărarea legilor și constituției" declară răsboiu Casei domnitoare. Și pretutindenea începe recrutarea pe seama armatei lor naționale, a cărei datorință era acum să susțină nu numai unirea Ardealului cu Ungaria, nu numai visurile de hegemonie în cadrele imperiului, cum se vorbia până acuma, ci întemeierea unui stat puternic maghiar, poate chiar republică, în care toate neamurile celelalte să fie contopite în rasa dominantă.

Pentru apărarea noastră, tinerii noștri răspândesc atunci pretutindenea apeluri. Poporul e chemat la arme. Peste tot el pune mâna pe lănci și puști și pe ce apucă. Ingrozit pedeoparte de violențele comisiunilor de recrutare ungurești, cari împușcau ca rebeli împotriva statului ungar pe toți aceia cari nu voiau să intre în armatele revoluționare, îndemnat pe de altă parte de autoritățile împărătești și înainte de toate de autoritățile militare de sub comanda generalului Puchner, care le făgăduia și arme, și mai ales îndemnat de acea mare conștiință, care se trezia acum sub glasul și gestul celor dela Blaj, neamul românesc din Ardeal se ridică la luptă.

Se alcătuiesc legiuni noui. Se țin adunări al căror scop e acum înarmarea și pregătirea de

răsboiu a neamului nostru în serviciul împăratului. *Ni se făgăduise din partea autorităților curții tot sprijinul pentru aspirațiile și nădejdile noastre.*

Moralul nostru se ridică și legiunile noastre intră în foc. Sub conducerea lui Axente Sever, Avram Iancu și a tovarăşilor lor își varsă sângele, în nădejdea plăzmuirii unui viitor mai bun, pe seama urmașilor, nedându-și seamă că sunt în mare parte instrumentul fără preț al politicei vieneze. Impăratul, care până mai nădăjduia o potolire a patimilor unguresti, nici nu stătea de vorbă cu noi, acum ne primește, ne făgăduiește multe și de toate – vag și nelămurit – și ne încarcă cu epitete: Suntem buni, suntem voinici, suntem apărătorii tronului, viitorul nostru va fi splendid, nu vom mai putea avea nici o plânsoare, care să nu găsească ascultare!

Şi în vreme ce legionarii se luptă prin munții apuseni, prin văile Tarnavei și Murășului, fruntașii cari nu puteau apuca arma în mână, luau parte la adunările dela Sibiu și conferințele dela Blaj, unde încredințații guvernului austriac cercau cu orice preț să ne sugereze părerea lor și credința că ei ne vor îndeplini toate nevoile noastre.

Se creiază planuri nu numai de *unire a elementului românesc de sub stăpânirea ungară, ci din întreaga monarhie habsburgică.* Şaguna, la îndemnul generalului Puchner, trece la București și învită pe generalul rus Lüders să vină în ajutorul Austriacilor, tot mai mult strâm-

toraţi de armatele ungare. Trece apoi prin Moldova, se opreşte la Cernăuţi şi împreună cu Eudoxie Hurmuzachi şi Mihail Botnariu, membri ai dietei din Cernăuţi, înaintează în luna Februarie un nou memoriu împăratului în care cer lămurit *unirea tuturor Românilor din statul austriac într'o singură naţiune sub sceptrul Habsburgilor.* Mai cer apoi: *un congres mare naţional* şi *o căpetenie supremă a Românilor,* deci un fel de comandant sau un fel de domnitor; *împăratul însuşi să facă bine să ia titlul de „Mare Duce al Românilor"*, apoi *egală îndreptăţire a confesiunilor române*; *o adunare naţională* în fiecare an; *reprezentanţi* proporţional cu numărul nostru *la dieta imperială*; *un aşa numit „organ naţional" pe lângă fiecare minister,* deci un fel de ambasador al neamului românesc.

Şi în vreme ce cererile acestea se înfăţişau, armatele austriace erau tot mai strîmtorate de armatele ungureşti, cari câştigară tot mai mult teren: pe Austriaci, în Ungaria, aproape îi asvârliră peste graniţe, iar în Ardeal generalul Bem înfrânse pretutindenea rezistenţa Habsburgilor, afară doară de încăpăţânata dar ieftina alianţă pe care o oferiam noi Casei domnitoare cu luptele din munţii apuseni.

S'ar părea că în astfel de împrejurări grele, domnitorul a primit cererile noastre, luând în considerare şi jertfele pe cari le aduceam şi necredinţa de care se făcuseră vinovaţi Ungurii. Dar Habsburgii erau mai diplomaţi de cum

credeam noi şi de cum putem crede şi azi. Vedeau ei foarte bine, că Ungurii sunt un element tare şi că după înfrângerea lor, acest element, câştigat odată, va fi de mai mare folos Casei domnitoare decât cele trei milioane de Români. De aceea răspunsul pe care îl dădu împăratul petiţiei noastre era vag: cuprindea totul şi totuşi *nimic*.

„Se primeau cu bucurie asigurările de credinţă şi alipirea curagioasei naţiuni române şi se recunoştea cu gratitudine jertfele egale pe cari le aduce pentru tronul Habsburgilor şi pentru monarhia unitară şi *se făgăduia că petiţia fidelei naţiuni române va fi luată în chibzuire amănunţită şi va fi rezolvată în cel mai scurt timp spre mulţumirea ei*".

Aşa dar se făgăduia. Şi în curând în Iunie împăratul declară din nou: „*făgăduiesc Românilor constituţiune organică, potrivită cu trebuinţele adevărate ale acestui popor, ce sunt în consonanţă cu unitatea monarhiei*". Iar la o lună de zile după aceasta, în Iulie: „*Puteţi fi siguri că dorinţele cuminţi şi drepte ale Românilor vor fi îndeplinite*".

Când se va decide şi când vor fi îndeplinite cererile noastre? Asta rămânea la aprecierea Casei împărăteşti şi a sfetnicilor săi, şi de asemenea de ei atârna şi judecata: până unde cerinţele noastre sunt în concordanţă cu unitatea monarhiei şi cari sunt acele dorinţi cuminţi şi drepte cari vor putea fi îndeplinite?

Aşa dar făgăduieli: vechiul sistem habsburgic, de care se folosiau totdeauna ca să treacă gârla. Le trebuiam să ne ridice sperietoare faţă de Unguri — şi au isbutit. Ne-am ridicat de pretutindenea şi fără să ne gândim mult la rezultatele pe cari le va aduce credinţa noastră, am jurat şi ne-am asvârlit în foc. Nu vedeam primejdiile decât într'o singură parte. Vedeam că Ungurii vor să ne sdrobească şi că întărirea lor e slăbirea noastră, că trebuie deci să ne apărăm, punând mâna pe arme ca să-i doborîm. Iar Casa de Habsburg vedea că-i putem fi utili pentru înfrângerea cerbiciei ungureşti şi căuta cu toate mijloacele ca să ne utilizeze.

Că utili am fost, asta o dovedesc evenimentele din anii 1848—49. Pretutindenea armatele austriace au fost înfrânte de rebelii unguri, în cât împăratul a fost silit să cheme ajutor rusesc să-i doboare, iar în munţii noştri, cei cari au încercat, au ajuns la soarta lui Vasváry.

Dar dacă Habsburgii au căutat să ne utilizeze, *acelaş lucru au încercat să-l facă şi adversarii lor.* Kosuth şi guvernul revoluţionar, care în dieta dela Debreţin detronează cu mare emfază pe actualul împărat — şi prea graţiosul oblăduitor al neamului unguresc de astăzi — simt primejdia ce o ascunde în sine răscoala românismului şi caută împăcare. Kosuth e ajutat în planurile sale şi de rătăcirea în care se aflau unii fruntaşi ai vieţei politice şi culturale din Principatele româneşti ca Nicolae Bălcescu, Cesar Boliac şi alţii. Ko-

suth se ştie folosì de rătăcirea lor. Caută deci să desarmeze pe Românii din Munţii apuseni şi mai ales să înfrângă cerbicia lui Avram Iancu şi a lui Axente Sever. Spre acest scop cearcă în mai multe rânduri încheierea unui armistiţiu, apoi a păcii, dar totdeauna cu scopuri nemărturisite. Când planurile ascunse ale lui Lud. Kosuth şi tendinţa lui de a nimici cu ori-ce mijloc pe fruntaşii mişcării româneşti, ies tot mai mult la iveală prin misiunea lui Dragoş în Munţii Apuseni, care se isprăveşte cu moartea lui Buteanu, spânzurat lângă Câmpeni, şi s'ar fi isprăvit şi cu a lui Iancu, ori-ce tratative încetează şi nu se mai dă crezare cuvântului unguresc. Lupta continuă.

Eram deci în mijlocul unui joc dublu : pedeoparte ne utilizau de jucărie Austriacii, pe de altă parte căutau să ne utilizeze Ungurii. Au biruit aceia cari au fost mai isteţi : curtea dela Viena.

Infrângerea armatelor ungureşti,—fireşte după ce împăratul Austriei a chemat într'ajutor şi armata rusească — a adus iarăşi pacea şi a nimicit astfel planurile pe cari le făurise până atunci Ungurii. Iar în mintea noastră ne-a deschis perspectiva largă a unei vieţi puternice naţionale. De aceea ne-am jertfit, ne-am vărsat sângele pentru dinastie, pentru monarhia unitară, ţinta acestei dinastii. Am primit făgăduinţe chiar din gura împărătească, un şir întreg de asigurări cari de cari mai demne de crezare : că cererile noastre vor fi ascultate şi

deaci încolo ni se vor da asigurări depline pentru desvoltarea noastră culturală şi naţională. Ne aşteptam acum după răsboiu ca jertfele noastre să fie recunoscute şi făgăduinţele ce ni s'au făcut să fie împlinite. Şi ce amară ne-a fost desamăgirea!

XVII.

Răsplata!

Uitasem de eternul plan al Casei dela Viena. Pe ea o interesa să fie stăpână peste o monarhie, în care să aibă supuşi credincioşi şi venituri erariale, din care să-şi poată plăti întreaga haită de „beamteri", inerentă sistemului de politică austriacă.

Când avea lipsă de noi şi era necăjită pe Unguri, ne zâmbia nouă; când nu mai avea lipsă, atunci îi îndulcea pe ei şi ne jertfea pe noi. Doar îndată după răsboiul lui Napoleon, am ajuns o jucărie aruncată la discreţia nobilimii maghiare. In decursul revoluţiei un singur an am fost şi noi stăpâni pe capul nostru; dar n'am avut cum ne valorifica această stăpânire.

După revoluţie şi până la transacţia din 1867, noi suntem la dispoziţia familiei domnitoare, ca apoi după această dată să fim aruncaţi iar pradă ungurimii. Aşa cerea interesul dinastiei şi după concepţia austriacă, nu dinastia e pentru popor, ci poporul e pentru dânsa. Sistemul de guvernare austriac cerea nu o manifestare puternică a su-

fletului naţional, ci dimpotrivă o acomodare faţă de dorinţele imperiale. Ca lucrurile acestea să se întâmple mai uşor, era necesară o contopire într'o mentalitate anume potrivită năzuinţelor stăpânirii : aceleaşi idei, pe cari le urmărise Iosif II. Nouă ni s'au făgăduit în decursul revoluţiei multe şi de toate, dar împlinirea acestor făgăduinţe ar fi scos şi mai mult la iveală caracterul nostru specific românesc. Doar noi am şi cerut *unirea tuturor Românilor de sub stăpânirea habsburgică* într'o singură naţiune, apoi un fel de parlament al nostru, ba chiar şi un cap domnitor. Toate acestea ne înstrăinau şi mai mult de ideile unui imperiu, aşa cum se cerea la Viena.

Evident deci că dorinţele noastre, aşa precum le formulasem noi, nu puteau fi îndeplinite, ci numai întru cât va permite aceasta „integritatea monarhiei".

Şi apoi nici nu era nevoie de îndeplinirea lor. Iţi ţii făgăduinţele faţă de acela pe care crezi că numai prin acest mijloc ţi-l poţi face credincios. Noi eram credincioşi şi fără îndeplinirea lor. „Românul dovedise doar că este în stare să-şi pună pe foc toată averea, să-şi sacrifice ultima picătură de sânge, numai pentru ca un împărat să fie la Viena şi să stăpânească aşa cum voeşte el, cu constituţiune dacă-i place, fără constituţiune, dacă i se pare mai bine, cârmuind toate popoarele din moştenirea sa".

E foarte explicabil că *amărăciunea a fost*

mare în urma acestor desiluziuni. Erau amărîţi chiar şi aceia cari fuseseră excesiv de credincioşi familiei dela Viena. *Şaguna*. însuşi e mustrat de guvernatorul Ardealului pentru *„adunări secrete”*, *„machinaţii politice”*. *I-se cere socoteală* de ce şi-a schimbat titlul de „episcop diecezan greco-neunit” în „episcop diecezan *românesc* al bisericei orientale din Ardeal”? Apoi i-se impune *să lase la o parte terminologia naţională.* Se pun la cale tot felul de şurubării şi se stârnesc din nou zizanii între uniţi şi neuniţi.

De teamă ca nu cumva grăniţerii români să-şi întrebuinţeze armele altfel de cum cerea Viena, regimentele acestea *se desfiinţează*, pentrucă „nu mai e nevoie, decât de o singură armată şi această armată să fie a împăratului”. *Fruntaşii ajung cu toţii sub pază poliţienească*: Bărnuţiu, Cipariu, Axente, înşişi episcopii Şaguna şi Şuluţiu. La 1852 *prin hârtiile lui Şuluţiu se face anchetă amănunţită, asemenea prin ale lui Bărnuţiu. Iar Iancu ajunge chiar în închisoare.*

La început, după înăbuşirea revoluţiei, se numiseră în slujbă o seamă mai mare de funcţionari *şi se admise limba românească de egal îndreptăţită.* Incetul cu încetul această limbă *începu să fie înlăturată* şi înlocuită cu limba germană, iar funcţionarii români asemenea celor germani fură siliţi şi ei să fie propovăduitorii germanismului şi mai ales ai „habsburgismului“.

Se cerea de către ai noştri ca la împărţirea cea nouă a teritoriilor din imperiul habsburgic *să*

se țină seamă de configurațiile etnografice : neamul românesc din Ardeal, Bănat, Crișana, Maramureș și Bucovina să fie unit în acelaș trup politic.

Familia domnitoare nu se învoiește nici la lucrul acesta : Bucovina se detașează și e anexată Galiției, ca nu cumva elementul românesc să fie prea tare în cadrele imperiului.

Pe tot terenul deci un șir întreg de desiluzii și nerecunoștință din partea aceluia pentru care ne jertfiserăm. Recunoașterea de națiune egal îndreptățită în Ardeal, confirmată și în dieta dela Sibiu din 1863; a fost numai sare în ochi. De realizarea visurilor noastre și a făgăduințelor ce ni-se făcuseră eram așa departe. Interesul familiei domnitoare cerea să nu ni-se prea acorde multe ca să nu se înstrăineze definitiv elementul unguresc, căci acest element la rândul său era numeros, susținut de o tradiție, de care era conștiu, și deasemeni de o puternică mișcare literară și culturală, hrănită din cel mai curat naționalism. Cu un singur bine ne-am ales din întreaga această epocă austriacă : a dispărut pe câtăva vreme presiunea maghiarizării, care ar fi fost formidabilă sub o ocârmuire ungurească, și ni s'au acordat ceva îmbunătățiri pe seama bisericilor românești.

Sforțările lui Șaguna de a întemeia nu numai o mitropolie a Românilor din Ungaria și Transilvania, ci una care să cuprindă și pe cei din Bucovina, strângând astfel măcar bisericește pe Românii de sub sceptrul Habsburgilor, avu să

se lovească de aceleiaşi planuri habsburgice de cari s'au lovit toate năzuinţele noastre de validitare politică. S'a pus la cale mişcarea unui Hacman din Bucovina, care voia el însuşi să ajungă mitropolit, precum a şi ajuns. Ba s'au trezit în mod artificial chiar şi certele religioase. Se începu proselitismul prin comisari şi inspectori şcolari, cari exercitau presiune în sens catolic asupra şcoalelor şi bisericilor, ca să samene astfel neînţelegerea între fraţi. Când la anul 1862, luna Martie, se cerea din partea unei deputaţii a Românilor din Ungaria şi Bucovina „realizarea mitropoliei noastre venerabile", „un congres constătător din 40 preoţi şi 60 generatiores mireni din dicceza Ardealului, a Bucovinei, a Aradului şi din cele două dieceze din Banat, pentru constituirea comună bisericească sub conducerea lui Şaguna", Şuluţiu dela Blaj, instigat la confesionalism şi convertit la deşarta vanitate de a fi el singur cap chemat al norodului românesc, protestează împotriva înfiinţărei acestei mitropolii.

Planul lui Şaguna cu toate aceste se împlineşte, de şi nu pe deplin: Biserica ortodoxă fu separată de Sârbi şi consolidată ca mitropolie română ortodoxă din Transilvania şi Ungaria cu un mitropolit şi doi episcopi sufragani, aprobată apoi mai târziu şi de parlamentul ungar şi statornicită prin puternica organizaţie pe care i-a dat-o Şaguna în Statutul Organic.

Biserica ortodoxă astfel organizată începu apoi

încă în epoca absolutismului, deci epoca dintre 1848—1867, o largă activitate şcolară şi culturală. Se pune temelia nu numai la o mulţime de şcoale primare, ci chiar şcoale secundare, pe cari le are şi astăzi biserica de peste munţi.

Biserica unită, recunoscută ca Mitropolie independentă de cea romano-catolică din Ungaria încă la 1853, urmează aceiaşi cărare, sprijinită de şcoalele ei de până acum şi de mai puternicele ei resurse economice. Dar toate acestea se fac din propriile noastre puteri, fără nici un sprijin apreciabil venit de sus.

In curând se porneşte astfel un puternic curent cultural, care, nefiind stingherit de presiunea ce făcea neamul unguresc în folosul maghiarizării, ne creiază o societate mai cultă, cu o mentalitate tot mai românească, tot mai conştie de rosturile şi viitorul poporului nostru.

Cu atât bine ne-am ales în urma jertfei de sânge, pe care am adus-o dinastiei habsburgice.

Dar, se va spune, dacă poporul românesc în întregime n'a putut fi răsplătit, a fost răsplătită în schimb acea parte a lui, care luase armele şi se luptase cu mare îndârjire pentru dinastie.

Ei bine, *nici conducătorii legiunilor româneşti n'au fost răsplătiţi* cu nimica, necum mulţimea. *Li s'a trimis* doar fiecăruia, dela Viena, *câte o medalie, s'o puie pe piept ca şi când această tinichea mizerabilă* ar *fi balsam pe rana care sângera dedesubt*. Li s'au mai făcut apoi rost de câte un mic ajutor, 1000—2000 fiorini, pe care ei, cu

un frumos gest de demnitate, l-au pus la dispoziţia neamului pentru înfiinţarea unei instituţiuni culturale „Asociaţiunea”. Dar şi această răsplată s'a dat numai acelora, cari nu ştiau să fie îndârjiţi şi cari astfel nu puteau fi primejdioşi, nici dacă au vreo câţiva bani în buzunar. *Pe Iancu şi tovarăşii lui i-au asvârlit în temniţă, bătuţi de jandarmii şi de soldaţii împăratului pentru cinstea căruia luptaseră. Când vine împăratul în Ardeal şi Iancu cere audienţă, e alungat deacolo ca un lepros şi dat de generalul Grüne pe mâna jandarmilor lui Löwenhart, cari îl smintesc în bătăi. Cu sufletul amărît şi tulburat şi cu trupul sdrobit, nenorocitul tribun îşi ia fluerul în mână şi porneşte nebun de ruşine prin munţi, ca să ducă din loc în loc mărturie despre blestemata recunoştinţă habsburgică!*

Amărît era şi însuşi Şaguna. Făgăduielile cari se făcuseră, s'au dovedit vorbe în vânt. Iar curtea continua mereu cu acelaşi sistem : nouă ne făgăduia neîncetat sprijin şi în aceeaşi vreme tot mai mult întindea mâna către poporul, care o detronase în dieta dela Dobriţin. „Imi vine de tot asemenea cu împrejurările anului 1848 când încă ni se ziceau vorbe frumoase ! — spunea Şaguna în 1861. Dar ce folos ! Ele au rămas vorbe şi nici după doisprezece ani nu s'au făcut trup. Oare să mai aşteptăm alţi doiseprezece ani?... Noi puteam să prevedem că după doisprezece ani mai adânc vom zăcea în groapa goanelor”.

Şi într'adevăr cu bunăvoinţa habsburgică, umilitoare pentru noi, nici nu eram aiurea decât în o adevărată groapă a goanelor.

XVIII.

Iarăşi pe mâna Ungurilor.

Răsboaiele pe cari le purtă imperiul habsburgic dela 1848 încoace, dovediră că acest stat nu e capabil de o desfăşurare mare de energie, că încetul cu încetul puterea lui are să se fărimiţeze şi, ca şi în trecutul apropiat şi de atunci încoace, numai o diplomaţie genială e în stare să-l ţină aşa cum este, înfrânând toate puterile centrifugale dintr'însul.

Răsboiul cu Italia se isprăvi cu pierderea provinciilor italiene. La Solferino şi în celelalte câmpuri de răsboiu, oştenii noştri credincioşi împăratului îşi vărsară sângele fără a întreba şi fără a se întreba : pentru ei veni-vor oare vremi mai bune?

Răsboiul din 1866 cu Prusia se isprăvi cu o totală înfrângere a Austriei şi iarăşi cu sângerarea a mii de oşteni români. La Konigrätz doar numai încăpăţânărei regimentelor noastre avéa să i se datorească norocul că n'a căzut jumătate armata în mâinile duşmane şi că astfel dinastia n'a fost lovită de una din cele mai ruşinoase şi formidabile catastrofe, care poate ajunge o casă domnitoare.

Că flăcăii acestor regimente au căzut în răsboiu aproape până la unul, asta nu-i mai interesa pe Habsburgi şi mai ales nu-i putea îndemna ca ei să se certe şi mai mult cu un popor mai mare decât noi, spre a cărui împăcare îşi depuseseră în vremea din urmă toate silinţele. Işi deteră Habsburgii seamă acum că, în conglomeratul lor de neamuri, desagregarea acum sau mai târziu are să fie inevitabilă şi că pentru salvarea dinastiei trebuia neapărat să şi-l facă credincios pe cel mai tare şi numeros dintre aceste neamuri eterogene — pe cel unguresc — Acesta cel puţin se află întreg în cadrele imperiului. Câştigarea lui însemna câştigarea unei forţe, care nu va avea nici o legătură cu străinătatea

Cu Românii însă nu stăteau tot aşa lucrurile. Cele două Principate consolidate întru câtva prin domniile pământene şi apoi unite într'un singur bloc sub Alexandru Ioan Cuza Vodă, erau menite unui viitor strălucit. Bogăţiile lor fireşti, rasa unitară, avântul patriotic, de care era străbătută toată pătura conducătorilor, dovedeau că într'o bună zi acest stat, cu numele de „România", va fi un vrăjmaş redutabil. *Susţinerea elementului românesc din monarhie faţă de Unguri ar fi însemnat deci întărirea tocmai acelora din populaţie cari puteau avea mai strânse legături cu acest duşman din afară şi cari, oricâte asigurări de loialitate ar fi dat*, **cu sufletul în totdeauna vor năzui într'acolo să formeze un**

singur corp politic cu fraţii lor dintre Dunăre şi Prut.

Habsburgii deci, conştii de interesul lor şi de primejdia viitoare, se gândesc la împăcarea serioasă a elementului unguresc. Acesta dovedise atâta îndârjire în rezistenţa sa şi o atitudine aşa de intransigentă, încât nu putea fi adus la calea credinţei faţă de dinastie decât aprobându-i-se dispoziţiile pe cari le luase atunci când se porni revoluţia. Se hotărăşte deci la Viena, în binevoitoarele noastre cercuri împărăteşti, din nou jertfirea noastră, pentrucă am fost credincioşi, şi din nou ridicarea duşmanului nostru. Se admite unirea Ardealului cu Ungaria şi numai după aceea rezolvarea situaţiunii noastre.

Se dau ordine pentru o strângere a dietei ardelene, care are să discute revizuirea legii de uniune din 1848 şi apoi trimiterea de delegaţi la dieta din Pesta, la încoronare. *Ca nu cumva însă noi să ajungem la o majoritate în dieta ardeleană şi astfel să nu votăm unirea cu Ungaria, Habsburgii iau dispoziţia ca alegerile pentru dietă să nu se întâmple pe baza legii dela Sibiu din* 1861, *favorabilă nouă, ci după legea din* 1848, *care nu ne dădea astfel decât cel mult* 10 *deputaţi*. Se face apoi presiune asupra tuturor fruntaşilor şi asupra *celor doi mitropoliţi să nu se mişte*, ca astfel planul Vienei să se înfăptuiască cât se poate mai neted.

In discursul de deschidere al dietei imperiale

nici nu se vorbea de „Principatul ardelean", ci numai de *„regatul nostru ungar"*.

Astfel dieta strânsă la anul 1865 restabileşte legile cari ne apăsau pe noi.

In clipa când pusesem mâna pe armă, ai noştri nici nu erau în număr mai mare, nici nu erau poate destul de pregătiţi spre a putea purta o luptă pentru înfăptuirea cererilor noastre. Acelaşi lucru se întâmpla acum şi cu Românii ajunşi în dieta dela Budapesta.

Lucrurile erau astfel puse în ogaşa cea bună pentru dinastie, care-şi vedea de treburile sale şi nici nu-şi mai aducea aminte de jertfele pe cari i-le aduseseem. Când se prezintă o deputaţie la împăratul Frantz Iosef, acesta îi răspunde: *„Contez pe d-voastră şi în viitor, iar dorinţele şi cererile Românilor le voiu considera"* şi tot atunci un memorand, în care se cerea întoarcerea la calea legilor, soseşte dela curtea împărătească cu observaţia că *„Majestatea Sa n'a binevoit a dispune nimic despre acea petiţiune"*. Iar când după deschiderea dietei dela Budapesta, Ilie Măcelariu începu româneşte în parlament cu cuvintele „Onorată Cameră" şi parlamentul se înfurie, constatând că după lege e admis a vorbi şi în limba românească, tot împăratul iscăleşte o ordonanţă prin care *interzice de a se rosti cuvânt românesc în parlament.*

Impăratul Frantz Iosef lua deci frumos în considerare dorinţele şi cererile Românilor!

Transacţia între neamul unguresc şi între di-

nastie în 1867 fu făcută. Opera lui Deak şi Eötvös dă poporului unguresc din nou liberă calea desvoltării şi deschide poarta şovinismului intolerant. Impăratul deasemenea îşi întinde ocrotitor mâna sa către „naţiunea maghiară". Ungurii ajung, în câţiva ani, cel mai important factor în monarhie. Visurile lor imperialiste cresc, ca să ajungă apoi la acea furie de maghiarizare de care sunt pătrunşi în cei 10 ani din urmă. Doar încă la 1866 suntem ameninţaţi, că vom fi distruşi ca Pieile roşii din America de Nord dacă nu ne vom supune.

Mai era încă un motiv care îndemna curtea dela Viena să strângă la sânul său poporul unguresc şi să nu ne prea încălzească pe noi. România îşi afirma pe zi ce trecea mai mult puterea. Emigranţii unguri în epoca absolutismului pentru a fi sprijiniţi în acţiunea lor de o nouă răscoală, intraseră în tratative cu România. In noul stat consolidat prin Cuza-Vodă şi sfetnicii săi, începu opinia publică şi conducătorii săi să se intereseze de situaţiunea celor din Ardeal şi regatul ungar şi să se gândească adesea dacă deocamdată nu la desrobirea totală, totuşi la îmbunătăţirea situaţiei lor. Tratativele dintre Kossuth cu emigranţii săi pedeoparte şi Vodă-Cuza pe de altă parte, accentuau clar acest punct. Convenţia dintre emigranţi şi Bălăşescu, făcută în numele lui Cuza-Vodă la 1861, ne dovedeşte că domnul român în schimbul sprijinului, nu militar ci nu-

mai moral şi binevoitor, pe care-l acorda el mişcării insurgente ce avea să înceapă în Ardeal, cerea egala îndreptăţire a poporului românesc din Ardeal şi Ţara ungurească: totală *libertate naţională şi bisericească* şi în cazul unei învingeri a Austriei, *reanexarea Bucovinei* la patria mamă.

Deşi această convenţie n'a avut nici un rezultat practic, totuşi pentru curtea dela Viena erau temeri că planul ce se zăria, mai curând sau mai târziu *va deveni realitate*: *elementul românesc de sub stăpânirea habsburgică ajuns tot mai puternic, stăpân pe sine însuşi, într'o bună zi, cu ajutorul aceluia de sub Cuza-Vodă şi apoi Carol I, va înlătura domnia habsburgică şi se va uni cu România. Austria înţelege deci, că pentru pararea acestui pericol care astfel ameninţă nu numai să-i răpească o parte din stăpânire, dar să o îndepărteze şi mai mult de planurile sale asupra Orientului, mai bine face dacă întăreşte, cât se poate de mult, elementul unguresc şi sdrobindu-ne pe noi, îl sprijină pe acesta să ajungă adevărat stăpân al Ardealului, al acestui fort natural inexpugnabil.*

Aşa ne poartă Casa domnitoare recunoştinţă şi dragoste pentrucă am apărat-o: ne jertfeşte, ca şi până acum, în atâtea rânduri, Ungurilor şi planurilor sale egoiste!

XIX.

Pasivitatea.

Puţină nădejde mai puteam avea în îndreptarea lucrurilor şi în mila Casei imperiale. Amărăciunea pătrunsese pe toţi fruntaşii noştri. Insuşi Şaguna în zilele lui din urmă era profund mâhnit. Inţelegerea dintre Unguri şi împărat ne-a adus nu numai într'o stare umilitoare, ci ne-a făcut să şi simţim întreaga povară a umilinţei. Rebelii de ieri ajunseră alintaţii de azi, iar noi, paznicii credincioşi, furăm alungaţi cu piciorul. Centrul politic al imperiului habsburgic, slăbit în apus, se mută tot mai mult spre răsărit, dela Viena se apropie de Budapesta. Făgăduinţele împăratului, că cererile noastre vor fi luate în considerare, au rămas numai făgăduinţe. Prin transacţia din 1867, Ungurii recuceriră tot ce pierduseră în 1848 şi scăpaţi de sub absolutism, îşi reveniră iarăşi la mentalitatea lor pan-ungurească.

E adevărat însă că, sub influenţa unor oameni cu o mentalitate mai generoasă şi poate chiar sub influenţa Vienei, care totuşi ţinea ca nemulţumiri să nu aibă în ţară, parlamentul din Budapesta votă, cu scop de a calma spiritele, acea lege a naţionalităţilor, prin care se recunoştea egala îndreptăţire a elementelor nemaghiare cu elementul unguresc. In baza acestei legi statul se obligă să susţină el însuşi şcoale pe seama tu-

turora, iar în şcoalele acestea învăţământul şi întreaga cultură să se întâmple în limba acelui popor, în mijlocul căruia se află, atât în învăţământul primar, cât şi în cel secundar.

Concesiile erau bune și frumoase, dar o ușă pentru înlăturarea spiritului lor totuși se lăsase, cum era firesc din partea Ungurilor: se admise ca organele statului să aibă dreptul a controla şi spiritul şi mersul instrucţiei. Ceeace însemna că statul ori când va avea ingerinţă în afacerile şcoalelor, fie acestea chiar confesionale.

Dar legea de naţionalităţi în părţile ei bune nu s'a aplicat niciodată; a rămas numai literă moartă. In faţa străinătăţii a fost amintită totdeauna ca o dovadă de liberalism din partea Ungurilor, iar acasă a fost considerată ca grozav de importună cu dorinţele lor de cutropire şi imperialism.

Că n'a fost făcută cu bună credinţa ungurismului şi cu sinceritate, o dovedea purtarea lor chiar atunci când o votau în parlament, deci îndată după încetarea absolutismului.

A doua zi după împăcarea cu împăratul imediat începu îndepărtarea funcţionarilor nemaghiari din slujbe şi maghiarizarea din nou a tuturor organelor administrative. După aceasta în curând împănarea oraşelor și satelor cu elemente ungureşti, cari erau în strânse legături cu centrul de unde își primeau îndrumări în spiritul cel mai şovinist. Trimișii neamului românesc cari câtăva vreme luară parte în parla-

mentul din Pesta, fură nu numai batjocoriţi, ci învinovăţiţi de anti-patriotism şi trădare, pentrucă voiau să accentueze caracterul nostru etnic separat.

Incepe să se ridice tot mai mult acuza de daco-românism. Şi acuza devine cu atât mai violentă, cu cât neamul românesc din România, stăpân pe soartea sa, câştigă tot mai mult în putere şi vază.

Nu odată ni s'a spus să mergem în România, cum ni se spunea şi mai anul trecut şi ni se spune şi azi. De teama daco-românismului, noua stăpânire ungurească caută cu orice preţ să ne rupă legăturile slabe încă cu fraţii noştri din liberul stat românesc, lucru pe care-l făcuse în 1861 şi binevoitorul guvern austriac când ne interzicea aducerea ori cărei cărţi româneşti din Principate. Unitatea constituţională fixată în legea fundamentală din anul 1867, Ungurii încearcă s'o transforme în o unitate naţională, să întemeieze o „naţiune maghiară", după concepţia lor un popor unguresc în care să se confunde toate celelalte naţionalităţi.

In astfel de împrejurări în sânul fruntaşilor noştri tot mai mult se accentua ideia, că nu are nici un rost ca noi să ne mai amestecăm într'o adunare legislativă, unde legile sunt făcute şi interpretate contrar oricărui spirit de echitate şi unde nu vedeam nici cea mai mică chezăşie că interesul nostru va fi luat şi el în considerare.

In anul 1869 deci *adunarea dela Mercurea enunţă pasivitatea noastră faţă de viaţa parlamentară ungurească.*

Se declară că de oarece adunarea legislativă ungurească nu ţine seamă de dorinţele şi necesităţile noastre şi chiar în ciuda legii de naţionalităţi, votată de ea însăşi, urmează o politică de înfrângere şi nimicire a noastră, noi nu putem decât să protestăm în faţa lumii împotriva acestor tendinţe şi nu mai putem lua parte la discuţiile unui astfel de parlament. Prin urmare pasivitatea se declară—acea pasivitate interpretată în mii de chipuri şi de noi şi de adversarii noştri.

A fost un important act politic acesta şi putea avea urmări mult mai mari, dacă organizaţia noastră naţională era mai strânsă şi astfel puterea noastră de rezistenţă mai mare, precum şi dacă aveam un program de acţiune pe alt teren în vremea aceasta.

Căci noi aveam destule de îndeplinit şi afară de parlament. Iar o pasivitate nu trebuia înţeleasă numai în sensul că ne abţinem de ori-ce activitate politică, ci că nu luăm parte la activitatea parlamentară. Se putea formula şi îndeplini încă un larg program de activitate: în schimbul neparticipării noastre în parlamentul unguresc, puteam da o luptă puternică în autonomia comunelor şi în adunările comitatense. Partea slabă a acestei pasivităţi e că nu s'a făcut activitatea aceasta în forurile politice de jos.

Mai era o parte slabă: pasivitatea a fost de-

clarată numai de ardeleni, — bănățenii și ungurenii luau parte și pe mai departe la dietă, astfel în cât activitatea noastră politică nu era unitară.

Influența rezistenții pasive însă nu se poate tăgădui. Indată după declararea ei, poporul pretutindenea s'a rostit că nu recunoaște legalitatea dietei dela Budapesta și nu merge nici la vot pentru acestă dietă, — lucru de altfel puțin important pentru parlamentul unguresc, care astfel ajunse să decidă „de nobis sine nobis".

Massele poporului deci ajunseră ele însile să-și dea seamă de situațiunea în care ne aflam.

Lucrul acesta îl simțiau și adversarii noştri și făcură în mai multe rânduri intervenții să participăm la deliberările parlamentului. Iar când intervențiile din partea Ungurilor nu avură rezultat, atunci se căutară alte căi: se ceru chiar într'un mod *mai discret intervenția domnitorului. Și împăratul Frantz Iosef, care în atâtea rânduri ne făgăduia bunăvoința și împlinirea cererilor noastre, împăratul, pentru care ne-am jertfit sângele în trei răsboaie până atunci și de atunci încoace în alte două, a fost gata să intervie în interesul favoriților săi unguri și pentru maghiarizare.* La 1879 când la Segedin îl întâmpină cei doi mitropoliți ai noştri, împăratul i-a zis mitropolitului Vancea dela Blaj că: „*ar dori ca Românii să fie nu numai aderenți zeloşi ai neamului și naționalității lor, ci totodată și cetățeni credincioşi ai statului ungar*". Și tot atunci mitropolitu-

lui Miron Romanul dela Sibiu i-a zis că: *„ar dori ca Românii să se poarte cu cea mai mare reverință față de legile statului”*.

Astfel împăratul însuși se pusese în serviciul maghiarizării. Deaci în colo ori-ce împotrivire față de năzuințele unguregști era considerată ca necredință față de patrie și ca daco-românism. Ziarele noastre și de altfel destul de sărace în fonduri și idei, erau analizate frază de frază și pretutindenea căutate gândurile primejdioase. Pentru conștiința noastră furăm expuși la un nespus de mare număr de bănuiri și judecăți și o mulțime de fruntași ajunseră în temnițe numai de pe urma tânguielilor, dintre cari unii nici n'au mai ieșit cu mintea întreagă pe pragul temniței.

Era o fierbere în sânul neamului nostru atât în Ardeal cât și în ținuturile ungurene și Bănat, o fierbere înăbușită și cu atât mai mare cu cât nu avea la îndemână un drum prin care să se descarce odată.

Dela Unguri nu puteam aștepta nimic, dela împărat cel mult vorbe dulci și făgăduieli goale.

XX.

1877/1878.

Am spus în mai multe rânduri că în totdeauna au existat legături între diferitele părți ale neamului românesc și că acestea au devenit tot

mai strânse, cu cât timpul trecea şi conştiinţa noastră naţională se accentua. Deasemenea am spus că valoarea politică a atacurilor îndreptate împotriva neamului românesc din Ardeal era totdeauna în strâns raport cu valoarea ce o reprezenta partea aceea a neamului românesc, care era liberă pe soarta sa: Românii din statul român.

Cele ce se întâmplă în Ardeal şi Ungaria după anul 1878 ne dovedesc încă odată afirmaţia aceasta.

Bubuitul tunurilor dela Plevna se aude până în codrii Maramurăşului şi până în preajma Seghedinului şi trezeşte pretutindeni la viaţă nouă păturile adânci ale poporului românesc. Ca nici odată până acum, o conştiinţă nouă se porneşte, care îşi are resursele sale de putere în nesecatul rezervor al energiilor naţionale. *Pretutindenea pătrunde convingerea că mântuirea noastră nu se mai poate aştepta decât de acolo, unde armele româneşti afirmă cu toată tăria puterea de viaţă a noastră a tuturora. Baioneta dorobanţului român a câştigat nu numai independenţa României, ci şi independenţa cugetării politice a Românilor de sub stăpânirea habsburgică. România ridicată la rangul de regat ne întoarce privirile din spre Viena şi ne aduce tot mai mult spre Bucureşti. In suflete pătrunde o mai mare îndârjire şi îndărătnicie politică şi o mai mare încredere în puterile noastre proprii.* De unde până acum mai nădăjduiam că rezistenţa noastră pasivă şi plân-

sorile noastre vor putea îmbunătăţi soarta poporului şi a păturii noastre intelectuale şi aşteptam binele numai dela aceste foruri de sus, de acum în colo *începem să ne gândim la un program mai mare, la o politică nu numai de jalbe şi tânguiri, ci şi de asalturi bărbăteşti.*

Ridicarea regatului românesc e astfel ridicarea sufletului nostru. La Sibiu, la Sătmar, la Arad, e sărbătorită tot aşa de mult biruinţa dela Plevna, Rahova şi Smârdan ca şi la Bucureşti, Iaşi şi în întreg regatul. Voinicia vânătorilor şi a dorobanţilor trezeşte şi la noi mândrie şi mişcări de braţe cari îşi încearcă muşchii.

Politica noastră începe să fie tot mai conştientă şi tot mai bine definită în scopurile ei. *In adâncul sufletelor tot mai mult creşte gândul Unirii mari, care va trebui să vie şi care să cuprindă întreg neamul românesc.*

Dar dacă biruinţele româneşti de peste Dunăre şi consolidarea regatului românesc pe noi ne ridică, cu atât mai dureroasă lovitură le aplică Ungurilor şi mai ales Habsburgilor.

Intărirea unui regat românesc la gurile Dunării înseamnă pentru dânşii o barieră în calea planurilor lor: de acum visurile lor de a stăpâni întreaga vale a Dunării şi marea dela Varna la Odessa, apoi de a cuceri mai departe drum spre Orient se depărtează tot mai mult de realizare.

De zeci de ani Habsburgii fuseseră obsedaţi de teama întăririi unui stat român. De aceea au protestat din toate puterile de câte ori se

cercau Principatele Româneşti să ajungă la oarecare independenţă. De aceea au răpit Bucovina şi au ţinut ocupată Oltenia zeci de ani. Au întrebuinţat toate mijloacele ca să nu se realizeze şi să nu fie recunoscută unirea în 1859, precum mai târziu deasemenea au protestat în 1913 împotriva tratatului dela Bucureşti.

Or izbânzile dela 1878 erau o lovitură grea pentru Habsburgi. Cu atât mai grea, cu cât vedeau o schimbare considerabilă în atitudinea politică a Românilor de sub oblăduirea lor şi astfel începeau a se teme şi mai mult de mişcări iredentiste.

Ardealul e punctul acela, la a cărui stăpânire ţin ei cu toată îndărătnicia. Formarea unei conştiinţi naţionale la poporul nostru, care şi-ar vedea mântuirea nu în făgăduielile Vienei şi în gudurarea în jurul tronului habsburgic, ci în tăria statului român, li-se părea celor dela Viena o primejdie, care mai curând sau mai târziu ar detaşa din sânul monarhiei ţinuturile româneşti, să le dea pară coaptă în braţele regatului de peste munţi. Astfel ei se gândesc la înlăturarea cu ori-ce preţ a acestei primejdii.

Ungurii erau mulţumiţi în urma drumului liber care li s'a dat. Planurile lor se realizau, încet dar sigur, şi ei nu mai aveau de ce fi antidinastici. Şi atunci Curtea dela Viena, de teama unui antidinasticism românesc, hotărăşte definitiv înfrângerea noastră : pentru ea totuşi e mai bine ca Ardealul să fie stăpânit de Ungurii

neastâmpăraţi, dar credincioşi, decât de *Românii al căror centru de gravitate de aci în colo se află în afară de cadrele imperiului.*

Regatul român prin însăşi înfiinţarea sa devenia un duşman al planurilor austriace, iar supuşii sufleteşti ai acestui regat, cari eram noi cei din Ardeal, trebuiam deslipiţi de el şi pentru mai mare siguranţă sdrobiţi.

Planul acesta se şi vede îndată.

Ungurilor li se deschide acum largă poarta maghiarizării. In anul 1879 se votează articolul de lege 18, prin care în toate şcoalele primare din ţară *se declară limba maghiară ca studiu obligator.*

Deci începe acţiunea de desfiinţarea noastră totală. Şi e aşa de ingenios combinată această acţiune, încât pentru Habsburgi se isprăvia numai cu împlinirea dorinţelor lor. Maghiarizarea noastră însemna întărirea elementului unguresc, care la rândul său fiind credincios dinastiei întăria situaţia acesteia.

Legea nouă, care introducea în şcoalele noastre create cu atâtea jertfe, în forma sa cea mai brutală, prigonirea sufletului românesc, era firesc să întâmpine o mare rezistenţă din partea tuturor păturilor poporului românesc. In fruntea mişcării se pun chiar *episcopii celor două biserici, cari pleacă să ceară dela însuşi împăratul înlăturarea ei. Impăratul, ca totdeauna, răspunde şi acum*, văzând protestul episcopilor împotriva sancţiunii legei votată de parlament, *că „scopul*

lui e să păstreze pacea şi buna înţelegere între toate naţiunile sale".

Dădea astfel nădejde că nu se va învoi ca legea votată de parlament să se execute de fapt şi să samene nemulţumire şi ură. Dar în *câteva zile după aceasta, proiectul de lege şi poartă iscălitura Majestăţii Sale.* Iarăşi dragoste hasburgică !

Legea şcolară a lui Trefort începe deci prigonirile legale împotriva noastră, căci prigonirile de până acum aveau cel puţin scuza de a fi ilegale.

Legea şcolară, care introducea astfel duh unguresc în şcoala noastră, apoi acea sguduire sufletească prin care a trecut neamul românesc în urma biruinţelor de peste Dunăre şi în urma experienţelor dureroase ce a trebuit să le facă îndurând noui atacuri din partea ungurismului, avură însă un mare efect asupra mişcării noastre. De unde până acum activitatea noastră în faţa parlamentului se făcea în mare parte după provincii, de acum încolo începem să ne dăm seama tot mai mult că *e nevoie de o unitate puternică, de înlăturarea ori cărei deosebiri provinciale şi de o păşire mai energică în faţa opresorilor.* Chiar decretarea pasivităţii la Mercurea era dată numai în numele ardelenilor, — bănăţenii şi ungurenii nu se simţeau obligaţi la dânsa. Deci acţiunilor noastre politice le lipsia tăria pe care o dă unitatea. Atacurile îndreptate împotriva noastră de ministrul Trefort, prin legea ungurizării, ne dovediau că şcoalele poporale, pe cari le-am clădit cu atâtea jertfe, vor fi pe zi ce merge tot mai

mult la discreţia stăpânitorului, până ce în o bună zi noi vom fi stăpâniţii şi nu stăpânii lor.

Se putea prevede cu siguranţă deaci încolo urmarea unei serii întregi de legi şi dispoziţii ministeriale, cari vor tinde să ne înlăture de pretutindenea unde ne putem manifesta şi întări.

XXI.

Programul dela 1881.

Ideia de a strânge legăturile între diferitele provincii şi între cele două confesiuni, de a forma un bloc de care să se spargă ori-ce năzuinţe adversare, străbate pretutindeni. Şi în sfârşit la 12 Maiu 1881 se adună *la Sibiu acel sfat al neamului românesc, la care e reprezentat nu numai Ardealul, ci şi toate ţinuturile româneşti* de sub Coroana sfântului Ştefan, şi care statoreşte definitiv în deplină concordanţă cu tradiţia programul activităţii noastre politice. Se decretează ca un crez al mişcărilor noastre că *partidul naţional, înfiinţat acum* „va lucra pe teren legal pentru exoperarea următoarelor drepturi :

1. *In cât priveşte Transilvania, recâştigarea autonomiei sale.*

2. *Introducerea* **ex lege** *a uzului limbei române în toate ţinuturile locuite de Români, atât în administraţiune cât şi în justiţie.*

3. *In ţinuturile locuite de Români, aplicarea de funcţionari români*, iar *dintre Ne-Români numai de aceia cari ştiu vorbi şi scrie româneşte*

şi cari cunosc moravurile poporului român, şi delăturarea uzului de azi de a se aplica amploiaţi indivizi necunoscuţi şi necunoscători de popor.

4. *Revizuirea legii despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor în favoarea acestora ; loiala şi reala executare a tuturor legilor.*

5. *Eluptarea şi susţinerea autonomiei bisericilor şi şcoalelor confesionale, ca a unor chestiuni curat de naţionalitate. Provederea din vistieria statului a şcoalelor române şi a altor institute de cultură naţională în proporţiune cu sacrificiile de sânge şi avere ce le aduce naţionalitatea română pentru patrie; având de a se delătura şi legile şi ordinaţiunile cari se contrariază desvoltării naţionale.*

6. *Crearea unei legi electorale pe baza sufragiului universal, sau cel puţin ca fiecare cetăţean, care e supus la dare directă, să fie învestit cu drept de alegere.*

7. *Fiindcă prosperarea statului e condiţionată dela mulţămirea tuturor civilor săi, iar prin protejarea unei naţionalităţi şi suprimarea celorlalte se provoacă nemulţumire, se tulbură liniştea civilor de stat şi se nutreşte ură reciprocă : partida naţională va lupta contra tuturor tendinţelor de maghiarizare manifestate din partea organelor statului,* pe cale directă şi indirectă, ca în contra unor fapte nepatriotice.

8. *In chestiunea libertăţilor publice preste tot, precum şi a reformelor necesare în administraţiunea publică şi mai ales în situaţiunea econo-*

mică financiară, respective în privința sarcinilor publice devenite ne mai suportabile, partida națională va conlucra frățește cu toți aceia, cari mai vârtos vor ținea cont de interesele și bunăstarea poporului preste tot.

9. *Chestiunea dualismului, nefiind astăzi la ordinea zilei, partida națională își rezervă a se pronunța asupra ei la timpul său*".

Aşa dar cu alte vorbe, dar întru toate, acelaşi program pe care îl înfăţişase „Supplex Libellus Valachorum" dela 1791 şi a cărui înfăptuire o ceream de atunci încoace şi o cerem şi azi. Şi doar la stabilirea acestui program dela Sibiu n'au fost discuţii de caracter istoric, nici nu s'a pomenit măcar de programele noastre anterioare. Nici chiar de cel din 1848. Punctele fură formulate avându-se în vedere numai situaţia reală. Ceea-ce e şi mai trist. Căci asta înseamnă că şi acum, după o sută de ani dela „Supplex Libellus", după atâtea jertfe şi dovezi de credinţă nebună, Habsburgii, spre cari ne ridicam cu umilinţă glasul, ne ţineau în aceeaşi situaţie nenorocită.

Programul e primit cu mare entuziasm, nu numai de cei cari l-au adus, ci şi de cei cari i-au trimis pe aceştia la adunare. Dovadă că punctele stabilite într'însul corespund unor cerinţe mari sufleteşti ale noastre.

Declararea lui în faţa lumii a produs la noi o nespusă bucurie, a trezit şi mai multă energie de luptă. La adversari a stârnit indignare. Iar

la Viena a pus pe lucru din nou vechea şurubărie. Forurile de acolo imediat au început acţiune în jurul prelaţilor noştri, ca aceştia să desaprobe programul şi adunarea care-l stabilise. Şi cu jertfe de bani şi cu mai multe făgăduinţi, unii se intimidară şi ajunseră să creieze un fel de partid, căruia i-au dat titlul de „constituţional”.

S'a dărîmat însă partidul îngropând sub dânsul toate strădaniile celor cari din convingere îl alcătuiseră şi lăsând chiar să cază o pată asupra unor nume, care ar fi putut fi mai strălucite. Miron Romanul şi ceilalţi, cari îl porniseră, de aci încolo sunt morţi pentru politica noastră.

Necesităţile imperioase ale neamului românesc de sub stăpânirea Habsburgilor cereau alte îndrumări. Trebuia altă politică pentru apărarea lui şi pentru asigurarea progresului naţional. Fireşte, aceasta nu se putea baza pe făgăduieli de ale unor conţi, pe îndemnuri vagi de ale unei curţi, totdeauna făţarnică faţă de noi, ci numai şi numai pe puterea reală ce constă din conştiinţa şi mândria noastră. Iar această politică, singura potrivită şi necesară, nu putea avea un program mai redus, decât programul stabilit în adunarea din 1881.

XXII.

Memorandul.

Vremea nouă îşi începe însă influenţa. Energiile, cari au câştigat independenţa regatului,

trec frontierele şi câştigă tot mai mult independenţa sufletească a tuturora. Graniţele dintre cele două părţi ale neamului dispar; privirile din Ardeal cercetează ce se întâmplă la Bucureşti, iar din Bucureşti se cercetează ce se întâmplă peste munţi.

Tot mai mult străbate convingerea că neamul românesc se sfârşeşte *nu unde se sfârşesc graniţele politice ale regatului român, ci unde încetează graiul românesc.* Generaţia nouă mai tineră, intrunită mai ales la Viena, întră în strânse legături şi îşi întăreşte tot mai mult părerea despre vitalitatea şi energia noastră. Incepe tot mai mult să încolţească gândul că şi politica Românilor de sub Habsburgi trebue să se orienteze în liniamente generale după *politica mare a întregului neam românesc* şi că nu suntem fiii imperiului habsburgic sau ai regatului românesc dintre Dunăre şi Carpaţi, ci ai unei patrii largi, în care se cuprinde întreg neamul.

Influenţa direcţiei noui în literatura şi cultura din regat, susţinută de vaza la care ajunsese regatul şi de nouile convingeri politice, creiază în Ardeal o societate nouă, mai energică, mai conştie, care mijloacele sale de luptă 'şi-le scoate din cultura românescă.

La Sibiu ziarul *Tribuna*, susţinut de Slavici, (răposatul !), Brote, Albini şi tovarăşii lor, accentuiază şi popularizează în toate massele societăţii româneşti din Ardeal convingerea, că suntem un neam mare, care cuprinde în sine

pe toţi, dela Tisa la Nistru, şi că pentru acest neam nu poate exista decât un singur centru cultural, politic şi economic spre care el să-şi îndrepte privirile : Bucureştii. *„Soarele nostru la Bucureşti răsare"*.

Sprijiniţi astfel pe o cultură românească şi pe conştiinţa că la spate se află un regat independent, care ne susţine şi ne îmbărbătează, politica din Ardeal devine tot mai energică. Iar în interesul ei se mişcă lumea nu numai la Cluj sau la Braşov sau Lugoş, ci tot aşa de bine la Bucureşti sau Iaşi.

Pe măsură cum creştea energia noastră politică, creştea şi impetuozitatea atacurilor împotriva fiinţei noastre. Habsburgii dăduseră drum liber Ungurilor, iar aceştia la rândul lor făceau ceeace erau învăţaţi să facă — *maghiarizarea*, scopul principal al ori cărui guvern ungur. In serviciul ei sunt puse toate instituţiile statului. Sunt sprijinite de stat cu sume fabuloase toate acele societăţi, cari tind să ne desfiinţeze. Prin şcoale, prin întreprinderi, prin colonizări, întreg aparatul administrativ şi financiar al statului munceşte în sensul acesta.

Renitenţii sunt înlăturaţi pretutindeni ; primministrul *Coloman Tisza* declară în plin parlament că aceia *„cari pun piedici scopurilor mari civilizatoare pe cari le urmăreşte neamul unguresc între naţionalităţi, câştigându-le pe seama culturii şi limbei maghiare, trebuiesc sdrobiţi fără cruţare"*. Atacurile încep să fie şi mai vehemente în urma

înfiinţării „Ligei culturale" la Bucureşti, apoi în urma publicării memoriului bucureştean către străinătate la 1891 şi a „Replicei", în care d. Aurel Popovici răspundea „proastelor atacuri ale Ungurilor" făcute la adresa memoriului.

Pretutindeni e fierbere. Adeseori se aud glasuri desnădăjduite, cari cer gesturi energice din partea conducătorilor politici.

In *Tribuna* se emite atunci părerea de a ne adresa pentru mântuirea bietelor instituţiuni, cari le aveam, direct aceluia care ne garantase instituţiunile şi care în totdeauna ne-a făgăduit „că se va ţinea seamă de nevoile noastre".

Astfel în anul 1892 se alcătuieşte *„Memorandul"*, a cărui dureroasă poveste trezeşte apoi pretutindeni îndârjire şi înteţeşte dorul de luptă.

Şi aci călăuza ne era acelaşi gând, care ne-a condus în totdeauna : să ne adresăm tronului cu toată încrederea şi să cerem dela însuşi împăratul vindecarea rănilor, căci de aiurea nu mai puteam aştepta nimic.

Şi în acest „Memorand" se glăsuia cuminte şi aşezat către Frantz Iosef I, în care pe atunci încă nu vedeam un slăbănog :

„Românii, popor iubitor de ordine şi *plin de încredere în părinteasca priveghere a Majestăţii Voastre*, au primit cu supunere noua stare de lucruri.

„Prea încurând însă ei au trebuit să se încredinţeze că pretutindenea, în cercurile conducătoare, e încurajată tendinţa de a face, prin

o falşă aplicare a formelor constituţionale, iluzorii drepturile sancţionate de Majestatea Voastră din plină putere monarhică.

„In ciuda solemnelor promisiuni de a mulţumi toate naţionalităţile prin respectarea drepturilor odată câştigate, deodată *cu noul sistem de guvernământ s'a inaugurat în regatul ungar şi dominaţiunea de rassă,* hegemonia naţională măiestrită.

„Silinţele de a asigura această hegemonie naţională au predominat întreaga noastră viaţă constituţională în timpul celor din urmă 25 *ani.* Această politică de stat e diametral opusă cu desvoltarea întreagă a vieţii noastre politice şi istorice de peste o mie de ani, opusă cu aspiraţiile politice tradiţionale ale poporului român şi cu interesele lui de existenţă naţională, opusă şi cu cerinţele organizaţiunilor constituţionale ale statelor moderne".

Se amintiau apoi rând pe rând durerile :

„Dreptul istoric, întocmai ca dreptul politic al Transilvaniei, legile fundamentale „Pragmatica Sancţiune" asigurează *autonomia Transilvaniei* într'o formă inatacabilă şi poporul român, mai ales după proclamarea egalei îndreptăţiri la 1848 şi după desvoltarea făcută în anii 1863—65 în dreptul public, avea în acest act preţios suprema garanţie pentru viaţa naţională română pe viitor şi aspiraţiile lui naţionale culminau în această autonomie. Contra vederilor politice dominante într'un şir de secoli,

autonomia a fost prin uniune nimicită într'o formă injustă, contrară dreptului public şi drepturilor elementelor libere, care constituiesc Transilvania, şi fără considerare la poziţiunea etnică şi geografică şi la desvoltarea ei specifică, cari toate reclamă cu inzistenţă această autonomie.

„Prin acest act poporul român se simte vătămat în drepturile sale istorice şi naţionale, pentrucă :

„*a*) *Uniunea s'a enunţat fără participarea Românilor într'o formă corespunzătoare cu numărul lor şi cu însemnătatea lor în această ţară — s'a enunţat prin o dietă, care ca atare îşi avea reprezentanţii săi pe baza* legilor electorale din anii 1790—1791 şi a legilor din anul 1848, adică a *legilor din timpul întunecosului feudalism.*

„*b*) Vătămat se simte de altă parte poporul român prin această unire, pentrucă prin acel act s'a lucrat la efectuirea unei *fuziuni fără considerarea legilor ce garantează* autonomia acestei ţări.

„*Uniunea şi inaugurarea ei* prin art. de lege 43 din 1868, *sunt desconsiderarea făţişe a tuturor drepturilor poporului român ca element, care compune în absolută majoritate vechea Transilvanie,* precum şi a tuturor legilor fundamentale cari asigurează autonomia acestui Principat ; sunt înlăturarea totală a elementului român şi o nedreptate atât din punctul de vedere legislativ şi juridic cât şi din cel politic...

„*Legea electorală* creată pentru Transilvania *este aceeaşi* care a fost luată drept bază pentru *realizarea intenţiunilor naţionale maghiare*, manifestată la 1848”.

Punerea în aplicare a acestei legi e desconsiderarea oricărui sentiment de umanitate. Corupţia şi brutalitatea sunt stăpâne pretutindeni...

„*Legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor*, de şi defectuoasă, ar fi putut, dacă ar fi fost aplicată cu bună credinţă, să-i îndemne pe Români a contribui *la consolidarea* statului ungar... Scrutând însă dispoziţiunile ei, ne încredinţăm, că atunci când s'a creat legea aceasta, *nu se urmărea egala îndreptăţire*, de oarece legiuitorii nu numai că nu au asigurat prin lege existenţa naţională şi libera desvoltare culturală a naţionalităţilor ce constituiesc statul ungar şi în deosebi a Românilor, ci, din contră, ignorând individualităţile naţionale, *contopesc naţionalităţile într'un corp naţional şi sub masca etnică şi politică a înţelesului limbii maghiare*, cu scopul învederat de a pune baza legală a unificării naţiunii maghiare...

„Actualii consilieri ungari ai M. V., cunoscând nemulţumirea, de care sunt agitaţi Românii, se feresc de a aplica Români în funcţiunile publice, iar Românii cu calificaţiune, văzând *silinţele guvernului de a înăbuşi aspiraţiunile culturale ale Românilor, se văd nevoiţi a se retrage din viaţa publică* a patriei lor. Stăpânit de oameni

care-l consideră ca străin şi pe care el îi consideră străini, *Românul nici în justiţie, nici în administraţiune, nici în celelalte sfere ale vieţei publice nu e primit cu bunăvoinţa cuvenită şi nu află la nimeni mângâiere, nicăiri dreptate.*

„Iar aceasta mai ales pentrucă, cu toate dispoziţiunile permisive ale legii pentru egala îndreptăţire, *nu se ţine* în viaţa publică *seamă de limba poporului, dacă el nu e maghiar.*

„O armată de invaziune, străbătând în ţară străină, se foloseşte, în relaţiunile ei cu poporaţiunea ţării cucerite, de oameni, cari cunosc limba acestei poporaţiuni şi obiceiurile ei.

„*Românii sunt, în regatul ungar, trataţi mai rău ca poporaţiunile ţărilor cucerite.* In administraţiune, la judecătorii, unde e vorba de justiţie, în întreaga vieaţă publică, ei sunt întâmpinaţi în limba maghiară şi de către oameni, cari nu cunosc limba, firea, obiceiurile şi interesele lor particulare. *In limba maghiară e tras Românul în judecată civilă ori criminală, în aceeaşi limbă i-se face pertractarea, în aceeaşi limbă i-se pronunţă sentinţa : în cele mai multe cazuri el se vede dar osândit fără ca să-şi poată da seama, cum şi de ce.* De oarece judecătorii sunt oameni, cari nu ştiu româneşte, iar interogatorul şi întreaga investigaţiune se face în limba maghiară, pe care Românul nu o înţelege, în cele mai multe cazuri vre-unul dintre servitorii oficiului mijloceşte înţelegerea între judecător şi judecat. Astfel de cele mai multe ori sentinţa se pronunţă pe

baza interpretărilor, făcute de un om, care nu are destulă cultură, ca să poată face asemenea interpretări, ba e lipsit în unele cazuri şi de bunăvoinţa cuvenită.

„Abuzurile săvârşite cu acapararea alegătorilor sunt atât de notorice, încât ne vedem în faţa unei organizări sistematice a corupţiunii electorale, al cărei sprijinitor şi factor principal se adevereşte a fi însuşi organismul administrativ al statului ungar. In faţa acestei falşificări generale şi sistematice a alegerilor este prea natural, dacă chiar în dieta ungară s'au simţit mai mulţi îndemnaţi a-şi ridica glasul pentru apărarea dreptului de libertate electorală, care, precum se ştie, şi azi e un *pium desiderium.*

„*Atât de departe merge în statul ungar corupţiunea electorală şi violentarea conştiinţelor, abuzul de drept şi de putere ce se face în alegeri, încât numai cu capul amână se mai poate avânta cetăţeanul în luptele electorale şi alegerile au ajuns să aibă înfăţişarea răsboiului civil.*

„Văzând aceste nelegiuiri, poporul român, mai ales în Transilvania, unde şi după inaugurarea uniunii s'a păstrat o lege electorală deosebită de cea din Ungaria proprie, află că ar *fi o întreprindere nedemnă* şi nepatriotică *de a intra cu ciomagul şi cu toporul în luptă pentru validitarea celui mai cardinal dintre drepturile sale* : el speră şi aşteaptă ca *alegerile să fie libere şi legea electorală să fie dreaptă....*

„*Articolul de lege privitor la organizarea mu-*

nicipiilor e creat şi el în vederea excluderii Românilor din viaţa publică....

„*Biserica şi şcoala* au rămas singurele sfere ale vieţei comune, în care, graţie părinteştei purtări de grije a M. V., Românii îşi mai credeau ocrotită libertatea lor de desvoltare naţională.

„Articolul *XLII* din legile anului 1868, § 14, asigurează autonomia bisericească, precum şi competenţa forurilor bisericeşti autonome în materie de religiune şi de instrucţie....

„După puţini ani s'au pus însă în discuţiune *proiecte de legi, cari aveau de scop nu numai ştirbirea acelor autonomii* şi mărginirea lor la nişte cadre, în care avântul cultural este peste putinţa, ci totodată şi *siluirea prin lege, ca fiii oricărei naţionalităţi, în şcoalele confesionale, să înveţe limba maghiară.* In vederea acestui scop, lucru ne mai pomenit în lumea aceasta, *s'a dispus prin lege ca învăţătorii şcoalelor confesionale* să fie obligaţi în termene defipte a *învăţa limba maghiară, dacă ţin să nu fie scoşi din oficiu...*

„...Contra actelor donaţionale şi contra legilor azi în vigoare, *limba maghiară a fost impusă ca limbă de propunere în şcoalele secundare din Beiuş, prin simple dispoziţiuni ministeriale...*

„*Din banii plătiţi de noi, statul nu susţine pentru desvoltarea noastră naţională nici un gimnaziu, nici o şcoală medie, fie comercială ori economică, fie barem o şcoală pedagogică. Ba nu ni se mai dă nici autorizaţiune de a înfiinţa noi*

înşine, din propriile noastre mijloace, şcoale secundare...

„Guvernul a luat cele mai aspre măsuri, pentruca glasul nostru să fie înăbuşit, ori cel puţin să nu străbată. **Legea de presă** a fost croită anume în vederea acestui scop. De oarece în Transilvania Românii sunt în majoritate precumpănitoare, guvernul a ţinut să aibă pentru Transilvania o mai liberă dispunere în ceea ce priveşte presa, *pentru ca să poată înăbuşi cu mai multă înlesnire exprimarea convingerilor...* N'a ţinut să restabilească pacea şi buna înţelegere, ci a crezut că este bine şi potrivit cu interesele de rassă ale poporului maghiar, ca să facă toate opintirile, spre a nu lăsa să se manifeste nemulţumirea.

„**Politica agrară** a guvernului a fost condusă şi ea în vederea acestui scop...

„Majestate! *Noi, Românii, nu dorim decât să putem trăi în bună înţelegere cu toţi concetăţenii noştri şi să putem urma în pace lucrarea noastră culturală şi economică. Pătrunşi de conştiinţa trăiniciei şi a incoruptibilităţii neamului nostru, noi am râde de silinţele zadarnice, pe care guvernul ţării noastre şi societatea maghiară, încurajată de dânsul, şi-le dau spre a ne duce la decadenţă culturală şi economică, pentru ca să ne facă accesibili pentru renegarea naţională.*

„Acţiunea guvernului însă şi a societăţii maghiare produce în mod firesc o *reacţiune*, care se manifestă în toate sferele vieţii şi astfel atât

monarhia, cât şi patria noastră mai restrânsă e ţinută în continuă frământare.

„Suntem chibzuiţi, Majestate, suntem iubitori de ordine, leali şi îndelung răbdători, dar *suntem oameni şi nu se poate să rămânem neatinşi, când în fiecare zi suntem provocaţi, insultaţi fără de sfială, loviţi în interesele noastre culturale şi în cele economice, ameninţaţi în existenţa noastră naţională....*

„Prima datorie a cetăţeanului e sinceritatea faţă cu monarhul şi faţă cu concetăţenii săi, și Românii au împlinit totdeauna datoria aceasta.

„In consecinţă marile interese de desvoltare şi de existenţă, cari leagă poporul român de monarhie şi din devotament către Majestatea Voastră, *Românii au primit cu supunere situaţiunea creată prin dualism, ca pe una care nu poate să fie decât trecătoare* şi au suferit cu îndelungă răbdare nedreptăţiile ce li s'au făcut în timp de un pătrar de secol.

„Ei însă n'au încetat niciodată a-şi da silinţa să oprească pe conducătorii statului din calea primejdioasă pe care .au apucat.

„Având în vedere că „*Volenti non fit iniuria*", Românii *au protestat totdeauna, fără de sfială contra ori şi cărei călcări de drepturi odată câştigate şi şi-au rezervat în faţa ţării şi în faţa lumii dreptul de revendicare pe timpuri mai prielnicioase* pentru desvoltarea internă a monarhiei.

„Toate silinţele pacinice şi toate protestările lor leale au rămas însă zadarnice.

„Am arătat în acest Memorand al nostru, că *uniunea* şi inaugurarea ei prin art. de lege XLIII ex 1868 este o *desconsiderare a tuturor drepturilor naţionale câştigate de Români,* ca element ce compune majoritatea precumpănitoare în vechea Transilvanie...

„Am arătat că *legea electorală*, bazată pe legile timpurilor feudale, este invederată *mistificare* în ceea ce priveşte exercitarea celui mai cardinal dintre drepturile reclamate de spiritul de libertate şi de adevăratul constituţionalism, o înnăbuşire în formă legală a exprimării voinţei popoarelor...

„Am arătat că cea mai de căpetenie chestiune de organizare internă, *chestiunea naţionalităţilor, a fost rezolvată în mod injust* contra cerinţelor desvoltării dreptului nostru public şi contra adevăratelor interese de consolidare ale statului...

„Salutea monarhiei, a patriei noastre mai restrânse şi chiar a poporului maghiar îndeosebi cere *să se pună capăt acestei stări de lucruri, să se ia cât mai curând iniţiativa pentru asociarea internă a popoarelor*, pentru ca adunaţi cu iubire şi cu încredere împrejurul tronului să emulăm cu toţii întru consolidarea şi fortificarea patriei comune.

„*Astăzi, după ce popoarele au fost învrăjbite prin o politică nesocotită şi îndărătnică, numai dela fireasca mijlocire a Majestăţei Voastre se mai poate aştepta o asemenea schimbare salutară în viaţa noastră comună.*

„Pătrunşi dar de dorul păcei de atâta timp pierdută, îngrijaţi de soarta patriei şi *plini de încredere în înţelepciunea şi în împărătească solicitudine a Majestăţei Voastre*, Românii se mângâie cu speranţa că şi de astă dată, ca în atâtea rânduri, se va adeveri tradiţionala lor credinţă : *că vindecarea rănilor şi liniştea inimilor tot dela Tron vine în cele din urmă, căci ale Monarhului sunt inimile şi inimile sunt plenitudinea puterii*".

Memoriul poartă iscălitura comitetului „designat de adunarea generală a reprezentanţilor tuturor alegătorilor români din Transilvania şi Ungaria" alcătuit din „cei mai credincioşi supuşi" ai Majestăţii Sale :

Dr. Ioan Raţiu, preşedinte ; **Gheorghe Pop de Băseşti** şi **Eugen Brote**, vice-preşedinţi ; **Dr. Vasile Lucaci**, secretar general, şi **Septimiu Albini**, secretar.

Era deci lucru mare ce se spunea şi ce se cerea în „Memorand". *Niciodată nu s'au spus vorbe mai pline de demnitate şi mai conştiente în faţa tronului*, de cum s'au spus în acest „Memorand". Plângeau într'însul năcazurile noastre de veacuri, dar fierbea totodată şi energia, care în o bună zi are să înfrângă năcazurile.

Deputaţia, menită cu prezentarea lui, pleacă la Viena. Trebuia o audienţă la împăratul. Dar audienţa atârna de Ministerul unguresc, împotriva căruia se făcură plângerile ; deci nu fu acordată. Şi memoriul rămase în buzunarul deputaţiei. In schimb Dr. Lueger, primarul Vienei

şi duşman al Ungurilor, le făcu fruntaşilor noştri o primire cordială, sosiră telegrame, se aranjară banchete. Ispravă însă nu se făcu. „Memorandul" fu aşezat în plic, trimis la Curte, care apoi la rândul său, tot nedesfăcut îl trimise Ministerului dela Budapesta, iar Ministerul îl dete înapoi preşedintelui Dr. Ioan Raţiu.

Cu neizbânda aceasta însă nu putea fi învinovăţit numai guvernul unguresc şi mai puţin ai noştri. *De vină era iarăşi acelaşi sistem cunoscut al curţii dela Viena, care avea să-şi vadă de interesle sale şi nu să-şi bată capul cu împăciuiri între neamuri şi cu ascultarea păsurilor lor.* Jalbele unui popor în faţa Habsburgilor n'au valoare, decât atunci când acest popor e tare şi poate fi mai util decât altul împotriva căruia se fac plânsorile.

Curtea de Viena se făcu că nu ştie nimic de Memorand, deşi în jurul deputaţiei fu atâta gălăgie. Dacă ar fi zăcut într'adevăr la inima domnitorului interesul acestui popor nenorocit, dar credincios, ar fi cerut însuşi el Frantz Iosif I ca memoriul să-i fie prezintat şi ca el să fie informat despre tot ce se întâmplă cu supuşii săi. Dar nu de aceasta le ardea dumnealor!

Şi tocmai deaceea, de unde noi ne-am adresat cu încredere şi vechea credinţă tronului, acum ne văzurăm deodată, pentru această manifestare de alipire, daţi tocmai pe mâna acelora, cărora le făceam rechizitoriul

XXIII

Procesul „Memorandului“

Publicarea memorandului trezi la noi pretutindeni amărăciune pentru neprimirea lui, iar în societatea ungurească şi în sferele conducătoare ale politicei ungureşti indignare, ură şi apoi un nebun dor de răzbunare. Incepură rând pe rând procesele politice pentru toate fleacurile. Aurel Popovici fu tras în judecată pentru „Replica" sa şi osândit la 4 ani temniţă „în numele M. S. Impăratului Frantz Iosef I". către care noi ne adresarăm în atâtea rânduri cu umilinţă. *Guvernul porni proces de înaltă trădare şi agitaţie împotriva unităţii statului şi împotriva neamului unguresc, celor trei autori ai „Memorandului", apoi în anul următor începu procesul monstru şi împotriva celor cari iscăliseră acest „Memorand"*. Ungurilor li se dădu din partea Curţii toată puterea să se răsbune cum vor şi cum cred de cuviinţă şi cum va fi mai bine pentru dânşii.

Insuşi împăratul, care în cazul cel mai rău trebuia să rămână imparţial, aprobă atitudinea lor. La Boroşsebeş îi spune în faţă actualului mitropolit dela Sibiu *Ioan Meţianu* că *„El e suveranul tuturora, fără deosebire de naţionalitate şi religie, că în ţară* trebue să domnească înţelegere, că *n'are cuvinte prin cari să osândească îndeajuns acele primejdioase agitaţii cari în unele ţinuturi ţintesc să seducă poporul"*.

Incepe deci marele proces. In faţa barei judecătoreşti era târîtă întreaga floare a poporului românesc de peste munţi. Se cerea cea mai aspră pedeapsă împotriva acestor turburători şi instigatori de răscoală. Ministerul Banffy îşi puse în joc toată iscusinţa sa pentru a scoate vinovaţi cu ori-ce preţ pe aceşti fruntaşi şi a-i osândi, încât înfrângerea lor să le facă imposibilă reîntoarcerea la viaţă.

Judecătorii şi juraţii erau cu toţii aleşi unul şi unul, gata ori când la pedepsirea aspră a agitatorilor valahi.

Chiar şi locul procesului, Curtea cu juri din Cluj, fusese aşa de bine aleasă, încât nu putea fi nici o nădejde că jurii vor scoate nevinovaţi pe cei cari iscăliseră memoriul. Intr'un oraş arhişovinist şi ungurizat total cum e Clujul, juraţii nici nu puteau fi decât Unguri, deci ei înşişi părtaşi ai neamului împotriva căruia se făcuse jalba la tron.

Se putea şti dela început, care va fi sfârşitul procesului. Procurorul Jeszenszky şi avizase.

Procesul trezi însă valuri enorme, nu numai în societatea cultă, ci în toate păturile poporului nostru. Numai doar anul 1848 a mai putut răscoli aşa de adânc sufletele. Satele noastre fierbeau; pretutindenea era .o aşteptare înfrigurată şi un interes aşa de întins pentru „Memorand" şi pentru alcătuitorii lui, încât sate întregi plecară la Cluj ca să aziste la faimoasele osânde. Din Sătmar, din Munţii apuseni, de pe Valea Ol-

tului, din ţinutul Rodnei, din Bănat chiar curgeau sătenii şi năpădiau Clujul.

Pe Ungurii din Cluj îi cuprinse chiar groaza văzând atâta românism adunat. Şi pretutindenea interes, pretutindenea discuţii, pretutindenea se analizau şi discutau punctele din „Memorand" şi se strângeau pumnii de indignare, că pentru aceste adevăruri pot fi condamnaţi cei cari le-au spus.

In faţa judecătorilor acuzaţii stăteau mândri, conştii că şi-au îndeplinit misiunea şi gata să îndure ori-ce osândă. O apărare prin capacitarea jurilor se părea dela început inutilă şi de prisos. Comitetul naţional şi făcu o declaraţie, că nu se poate apăra, de oarece conţinutul „Memorandului" e adevărat, iar scopul guvernului e lămurit: prigonire şi răsbunare.

„Memorandul", pentru a cărui publicare şi răspândire suntem traşi ca nişte făcători de rele înaintea acestei bare judecătoreşti, — spune Comitetul — nu cuprinde, precum v'aţi putut convinge, decât gravaminele poporului român, care ne-a trimis pe noi ca să cerem scutul Tronului pentru drepturile lui nesocotite şi călcate în picioare.

„Ceea ce ne-a silit pe noi şi pe întreg poporul român ca să facem acest demers, este faptul că atât *legislaţiunea, cât şi guvernul ne-a adus la convingerea nestrămutată, că în faţa lor pentru noi vorbă de dreptate nu poate fi.*

„In zadar au fost toate promisiunile ce s'au dat,

în repeţite rânduri, pentru respectarea drepturilor noastre naţionale !

,,*In zadar am încercat toate formele şi mijloacele legale* !

,,*In zadar ne-am plâns la toţi factorii competenţi ai statului* !

,,*Exclusivismul de rassă a declarat răsboiu de exterminare limbii şi naţionalităţii noastre.*

,,*Nu ne mai rămăsese dar decât această singură cale a apelului la factorul suprem al statului şi la opiniunea publică a lumei civilizate.*

,,Faţă cu acest act, care nu conţine decât curatul adevăr şi este icoana credincioasă a suferinţelor şi nedreptăţilor seculare ce le îndură poporul român din Transilvania şi Ungaria *trebuia ca regimul, ori să se desvinovăţească, ori să se răsbune.*

,,Desvinovăţirea nu era cu putinţă ; a *ales calea răsbunării* !

,,*Ne-a împiedecat să ajungem la Tron şi acum ne supune judecăţii acelora, contra cărora ne-am plâns.*

,,*Ceeace se discută aici*, Domnilor, *este însăşi existenţa poporului român.*

,,Existenţa unui popor nu se discută ; se afirmă.

,,De aceea nu ne e în gând să venim înaintea D-voastră, să dovedim că avem dreptul la existenţă.

,,*Intr'o asemenea chestiune nu ne putem apăra în faţa D-voastră* ; *nu putem decât să acuzăm în faţa lumii civilizate sistemul asupritor, care tinde*

să ne răpească *ceeace un popor are mai scump* : **Legea şi limba** !

„De aceea nu mai suntem aci acuzaţi ; suntem acuzatori...

„Am fost violentaţi şi aici şi *am fost terorizaţi totdeauna, acum suntem terorizaţi în toate de când am denunţat lumii civilizate asupririle ce le îndurăm...*

„Prin spiritul de intoleranţă, prin un fanatism de rassă fără seamăn în Europa, osândindu-ne, veţi izbuti numai ca să dovediţi lumii că Maghiarii sunt o notă discordantă în concertul civilizaţiunii".

Zadarnice au fost însă toate protestările, zadarnice toate declaraţiile, toată oratoria cheltuită apoi în faţa curţii cu juri, *comitetul a fost declarat vinovat şi urma să-şi ia pedeapsa.*

Astfel se întâmplă acel unic caz în istorie că fruntaşii unui popor, cari cu deplină încredere s'au adresat domnitorului, înfăţişând nenorocirile de cari suferă acest popor şi cerând ajutorul lui pentru curmarea lor, sunt osândiţi, pentrucă au scos la lumină adevărul, şi osândiţi în numele aceluiaşi rege, de tronul căruia se apropiaseră cu umilinţă şi smerenie. Dr. Ioan Raţiu şi comitetul naţional s'a adresat împăratului şi regelui Frantz Iosef I şi acum în numele împăratului, al aceluiaşi împărat Frantz Iosef I, li se dicta în ziua de 25 Maiu 1894, *la* 14 *inşi, grozava pedeapsă de 31 de ani temniţă.* Aşa dar Habsburgii ne-au dat încă o dovadă de dragoste, aşa cum înţeleg ei acest sentiment ! Dela Unguri

cel puţin nu ne aşteptam niciodată la bunăvoinţă.

XXIV

Furia ungurească şi opinia publică românească

Osânda nedreaptă rostită de tribunalul din Cluj avu un răsunet enorm nu numai în societatea românească din Ardeal, ci şi în regatul liber. Ţărănimea strânsă la Cluj, intelectualitatea care urmărise pas cu pas toate momentele procesului, întreg neamul românesc din Ardeal ajunse într'o stare agitată aşa de puternică, încât guvernul Banffy află cu cale să împăneze anumite comune româneşti cu jandarmerie şi armată. Prezenţa acestora în sate stârni şi mai mult nemulţumirea. De sus şi până jos era un clocot surd şi valurile înfrigurării în loc să se potolească, se împuterniceau şi mai mult. *In* 16 *Ianuarie* 1894 *guvernul prin o ordinaţiune opri scurt ori-ce activitate a partidului naţional român* şi începu apoi o prigonire pe toate terenele împotriva noastră. Temniţele dela Segedin şi Vaţ se umplură de memorandişti şi ziarişti. Alţii plecară în Elveţia, iar cei mai mulţi trecură munţii şi se stabiliră în regatul liber, cu durerea în suflet de a nu fi putut duce la îndeplinire întreaga lor misiune şi cu nădejdea că din România se va putea porni o mişcare cu mai mult rezultat.

In Ardeal par'că se întoarseră vremurile de

după revoluţia lui Horia. Dreptul de adunări fu restrâns, ori-ce manifestare a noastră înăbuşită cu baioneta. Ungurii aţâţaţi chiar de autorităţi dărâmară în unele locuri până şi casele celor osândiţi, nimicindu-le întreg avutul.

Binefăcătoare influenţă avu însă procesul „Memorandului" asupra opiniei publice din Regat. Graniţele politice, pentru a căror doborîre am luptat şi luptăm şi azi, cu toate încercările de înţelegere, totuşi erau până la această dată şi graniţe între suflete. Educaţia deosebită pe care o aveau cei din Ardeal şi Regatul liber, lăsa o oarecare răceală între cei de aci şi cei de dincolo şi slăbia întru câtva interesul pe care trebuia să-l avem unii de alţii. De unde până la procesul „Memorandului" în Regat se auziau chiar voci de simpatie pentru poporul unguresc, care era considerat ca un luptător pentru libertate împotriva Habsburgilor, acum *deodată se desvăluiră toate planurile ascunse ale ungurismului şi se lămuri întreagă atitudinea sa din trecut.*

Ţipetele înăbuşite de temniţă ale celor din Ardeal treziră aci nu numai o indignare legitimă, ci totodată şi convingerea că dela Unguri nu se poate aştepta o acţiune de bună înţelegere, aşa cum se aştepta până atunci. Se alcătui „Liga", se formară societăţi, cari toate îşi puneau ca scop mântuirea celor ce se mai pot mântui. Era evident, că ungurismul tinde cu ori-ce preţ la robia noastră, la stăpânirea definitivă a Ardealului, ca apoi mai uşor să poată aservi şi pământul

liber românesc. Se cereau deci nu numai intervenţii din partea particularilor pentru uşurarea celor de peste munţi, ci se cerea o acţiune mare politică din partea guvernului român. Oameni politici, literaţi, cu toţii îşi dau mâna să lămurească în sfârşit opinia publică şi pe toţi visătorii unei împăcări româno-maghiare de până atunci, că o astfel de înţelegere e o utopie, câtă vreme poporul unguresc nu renunţă la politica sa tradiţională şi nu caută să şi dea, nu numai să tot ia.

Toată lumea se convinge mai ales de importanţa mare ce o prezintă neamul românesc din Ardeal pentru Regatul român. Fruntaşi ai vieţii politice afirmau în plin parlament chiar, că *chestia Românilor ardeleni nu e chestia lor particulară, ci a întregului neam din Regat*, a cărui existenţă ca stat e legată strâns de existenţa neamului. Şi pe lângă întrunirile publice, pe lângă diferitele adunări, ca cele dela „Dacia“, în cari conducătorii vieţii publice din Regat analizau situaţiunea şi cereau dreptate pe seama fraţilor târîţi în faţa judecăţei ungureşti, atunci se ridică cu mai mare energie în parlamentul român chestia celor de peste munţi. Şi, ceeace dă acestei chestiuni o mai mare importanţă, o relevă în parlament nu un om de rând, ci un fost şi viitor prim-ministru al ţării, şeful celui mai bine organizat partid politic din Regat, al partidului naţional liberal, Dimitrie A. Sturdza,

care îşi ridică glasul atât în decursul procesului, cât şi după terminarea lui.

„In Ardeal s'a încins o luptă mare şi o mare *duşmănie între două popoare* — zice dânsul în şedinţa Senatului din 27 Noembrie 1893, pe când memorandiştii stăteau în faţa judecăţei.

„Când ne întrebăm, cum s'a încins această luptă şi din care parte s'a deschis ea, constatăm că adevărata cauză nu este alta decât că *Maghiarii*, fiind deţiitorii de fapt ai puterii de stat, *voiesc să maghiarizeze pe Români*, adică *să-i desnaţionalizeze, să-i desfiinţeze*. Nu dela Români a început lupta, nu Românii se încăpăţânează în ea şi nu Românii doresc să o urmeze. Şi această luptă e cu atât mai înfiorătoare, cu cât acei cari au provocat-o nu se sfiesc s'o ducă chiar *ad absurdum*. Oare nu este absurd faptul că atunci când câţiva cetăţeni fac o publicaţiune, care se crede a fi rea, chiar trădătoare de ţară, şi când guvernul îi duce înaintea justiţiei, fie aceasta şi un simulacru de justiţie, şi justiţia îi condamnă la închisoare, fie chiar să fie deţinuţi într'o închisoare ca aceea vestită dela Spielberg, fie chiar să fie maltrataţi, cum a fost Silvio Pellico, nu este absurd ca atunci să mai ridici populaţia inconştientă, ca altora, cari n'au fost condamnaţi, să li se dărâme casele, să li se nimicească avutul, să-i silească să iasă din localitatea unde s'au aşezat şi să pribegească aiurea? Nu e absurd, că pe când cei condamnaţi politiceşte, fără a fi făcut un act de nesupunere,

gem în închisori, maltratați ca în veacul de mijloc, cei cari dărîmă casele celor nevinovați și le nimicesc avutul și liniștita petrecere, aceia să șează nesupărați, ba să *fie chiar lăudați de fapta lor barbară*? Aceasta nu e absurditate politică?

„Unde brutalitatea și inichitatea dominează atât de strașnic, acolo dominează nu bunul simț, ci absurditatea. Dar absurditatea nu are niciodată victorie și am convingerea că și în Ungaria nu va putea dura...

„Dacă Românii din Ungaria ar tăcea și s'ar supune, ce ar dovedi aceasta? Că ei sunt slabi, moi și fără viață. Dar acest rău nu s'ar resfrânge și asupra noastră, a celor din Regat? *Nu ne-ar socoti Maghiarii* mai întâiu și mai târziu și alții, că *și noi suntem aci, în Regat, slabi, moi și fără viață*?

„Și acesata n'ar da naștere *chiar în noi la o lipsă de încredere*? Căci nu va fi de glumă când trei milioane de Români, jumătatea populației de azi a Regatului, va fi maghiarizată, adică va dispărea ca populațiune românească. *Și când ne va lipsi încrederea în trăinicia noastră, cine poate răspunde de viitorul nostru? Nu este atunci pusă în chestiune siguranța și existența Regatului român însuși?*...

„Nu trebuie să ne temem să vorbim de chestiunea Românilor din Ungaria, nu trebuie să ne temem, pentrucă *dacă ne-am teme și am tăcea în Parlamentul român, ce ar mai însemna Ro-*

mânia? N'ar mai însemna nimic, ar fi o ţară aservită; *am fi schimbat relaţiunile de vasalitate cu Turcia în relaţiuni de vasalitate cu Ungaria*. (Aplause). Aceasta nu se poate. Pentru aceea a luptat poporul român? Pentru aceia i-a dat D-zeu bărbaţi vrednici şi înţelepţi cari să-l conducă la independenţă în timp aşa de scurt, ca din o vasalitate să cădem în o altă vasalitate?

„Avem interese permanente, cum o spune d. Tocilescu în răspuns; acele *interese permanente sunt însă mai mari decât interesele financiare: acelea sunt interesele existenţei neamului românesc*. (Aplause). Aceste interese trebuie să fie apărate, căci ori ele vor fi apărate, şi vom trăi, ori nu vor fi apărate, şi vom pieri. Şi când vorbesc de peire, vorbesc de acest Regat; căci trebuie să vă băgaţi bine în minte, *că nu poate exista acest Regat fără să existe şi ceilalţi Români. Când Românii, cari trăiesc în afară de Regat, vor fi desfiinţaţi şi sdrobiţi, va suna şi ceasul nostru foarte curând*" (Aplause)...

„Acei ce cred, că prin sfială şi tăcere se pot strecura, greşesc; căci tăcând, numai glasul acelora, cari cred că pot chinui pe Români, va fi auzit, şi e de temut atunci, că nu după mult timp vom plânge asupra ruinelor româneşti din Ţara ungurească şi *greu vom răsufla atunci aci, în Regat*...

„Maghiarii aspiră, ca atunci, când ei ar fi vre-odată în pericol, noi aceştia din România să sărim în ajutorul lor, după cum ne dictează

mintea sănătoasă şi politica sănătoasă. Căci dacă statul ungar, în care locuiesc Români, e atacat, cum să nu sărim să apărăm şi pe Maghiari şi pe Români? Dar *cum am putea sări în ajutor, când Maghiarii buzdugănesc pe Români, strivesc pe Români şi caută să desfiinţeze poporul românesc?* Să facem ca *Maghiarii să înţeleagă odată că dacă ei voiesc azi desfiinţarea poporului român, mâine însă ei vor fi desfiinţaţi de alţii! Acest lucru trebuie să-l înţeleagă şi cetăţenii şi parlamentul şi guvernul*".

Erau cuvinte hotărîte acestea. Şi spuse dela înălţimea tribunei parlamentare, de şeful celui mai puternic partid politic din Ţară, şi primite cu căldură de întreg Senatul—exprimau nu numai părerea unui om sau a unui cerc restrâns, ci însăşi convingerea neamului românesc întreg. Căci parlamentul Regatului în aceste clipe era al neamului.

Iar după ce odioasa osândă dela Cluj fu rostită şi începură şi vandalismele, la întrunirea publică ţinută la 25 Septembrie 1894, Dimitrie Sturdza se ridică din nou şi spunea plin de energie:

„*Chestiunea Naţională* a trecut de dincolo de Carpaţi în Regatul român şi a devenit aci o chestiune arzătoare...

„Dacă ar exista dincolo de Carpaţi numai 300.000 Români, eu cred că agitaţiunea produsă la noi de nedreptăţile ce ei sufăr, ar fi fost redusă la o simplă compătimire cu suferinţele lor;

dar când e vorba de desființarea și de maghiarizarea a trei milioane de Români, a jumătatea populațiunii regatului nostru, atunci ne cutremurăm, căci ne zicem : *când va fi cu putință ca trei milioane de Români să fie desființați dincolo, atunci și pentru noi pericolul desnaționalizării a luat un corp palpabil.* Azi credem că nu e putere omenească, care să poată desființa neamul românesc, și sprijinim această credință, că nu numai am rezistat secoli întregi în contra încercărilor de asemenea natură, dar am ieșit mai viguroși, mai întăriți din aceste încercări. *Când însă vom vedea a treia parte din neamul nostru îngenunchiat și desființat, atunci va intra în noi îndoiala, și îndoiala slăbește, și slăbiciunea e sfârșitul.* Vedem însă și pipăim astăzi că *pericolul de maghiarizare* de dincolo de Carpați *a adus întreg neamul românesc în grea cumpănă. Ne temem de pericolul care poate să ne ajungă pe noi, când planurile maghiare vor ieși la capăt.* (Aplause).

„*Avem noi Românii din Regatul nostru simțimântul că atunci când va suna clopotul de moarte pentru cele trei milioane de Români din Ungaria și clopotul de moarte al nostru a sunat.* Același simțimânt îl au și Românii din Ungaria, că desființarea Regatului român este și desființarea lor.

„Maghiarii și astăzi se socot în veacul de mijloc. Moldova și Valahia niciodată nu au fost supuse regatului Ungariei. *In diplomele lor însă*

Maghiarii considerau Moldova şi Valahia ca ţări alipite de Ungaria. Când vor fi maghiarizat pe cele trei milioane de Români, e cert că atunci vor prinde curaj, *vor scoate pergamentele lor şi vor aplica aceea ce deja mulţi scriitori ai lor reclamă : realizarea diplomelor lor şi a ţelului ce ele conţin : întinderea regatului maghiar până la Marea-Neagră.*

„Nu este dar pericol de existenţa Regatului nostru şi a neamului nostru, acela care astăzi vine dela Maghiari? Se naşte întrebarea : în asemenea circumstanţe *ce trebuie noi să facem?* Nu putem să lăsăm pe fraţii noştri de dincolo să piară, fără să ridicăm glasul nostru. (Aplause)... Nu putem să nu ridicăm şi noi glasul nostru, când ei strigă : Ne strivesc, ne desfiinţează Maghiarii ! Şi când vedem că strigătul lor e o realitate, care-ţi sfâşie inima, *cum să nu ridicăm şi noi glasul cu toată lumea cultă şi să zicem : Dreptate pentru cei oprimaţi ! Să nu mai fie în Ungaria fărădelegea lege ! Să nu se mai schingiuiască poporul român, care nu cere decât dreptate !*

„Dacă n'am fi Români, dacă am fi un stat de altă limbă, dar vecin cu Ungaria, încă acest simţimânt ne-ar agita inimile ; dar oare nu suntem Români noi şi nu ştim cât noi înşine am suferit veacuri de schingiuiri şi de nedreptăţi, încât ne înfiorăm numai la aducerea aminte a celor pătimite? ! *Aparţinând de baştină Europei culte, putem oare sta impasibili şi nepăsători la această executare a unei treimi a neamului ro-*

mânesc? Am fi o mortăciune, dacă am şedea impasibili".

Şi cuvintele bătrânului şef de partid fură primite cu aceleaşi ovaţii entuziaste.

Se rostiră rând pe rând toate societăţile, protestând în faţa lumii civilizate împotriva justiţiei ungureşti şi a ideilor cari o inspiră. Işi părăsi calmul chiar şi Academia Română şi cu autoritate îşi ridică şi ea glasul. In acelaşi sens se pronunţară aproape toţi fruntaşii vieţei publice, chiar şi unii din pururi îngrijoraţii şi pururi circumspecţii „factori răspunzători".

Publicul din Regat s'a convins de importanţa chestiei ardelene şi a început să fie pătruns de gândul că acolo trebuie adusă lecuire. Dar încă nu-şi dădea seama ce fel de lecuire va fi aceasta. La un răsboiu nu se putea gândi pe atunci nimenea; cel mult putea fi vorba de un răsboiu al sufletelor, de pregătirea conştiinţei pentru vremuri potrivite.

In Ardeal ajunserăm cu toţii la convingerea că dela Unguri, noi nu putem aştepta nimic, încât lor zadarnic ne-am adresa de aci încolo. Iar dela împăărat tot aşa. Acesta are să-şi facă neted interesele sale şi numai după aceea să se gândească la ale noastre, dacă nu-i încrucişăm cumva cărările. Principiul, care dela răsboiul independenţei încoace străbătuse în mentalitatea noastră, acum ne cucereşte definitiv : *mântuirea noastră nu ne poate veni de nicăiri, decât dela noi înşine.*

Trebuia deci să facem pregătiri în direcţia aceasta. Pentru pararea maghiarizării, pentru înlăturarea tendinţelor de aservire economică şi politică, trebuia să ne strângem şi mai mult în jurul instituţiunilor noastre, să creiăm instituţii noui, să ne organizăm, nu numai pe baze platonice şi de sentiment, ci pe baze economice reale.

Pasivitatea faţă de parlamentul unguresc o păstrăm deci cu şi mai mare rigoare, căci acolo nu avem ce căuta. Dar pornim o mai intensivă muncă economică şi culturală, care ar fi putut merge şi mai bine şi ar fi putut da rezultate şi mai mari, dacă am fi început mai de vreme şi dacă în locul lungilor discuţii şi certe de dialectică politică cu partidele ungureşti, ne-am fi gândit să fim tari întâiu şi apoi să ne luăm la harţă.

Politica habsburgică ne-a ademenit zeci de ani dearândul, ne-a lăsat să credem că Viena e sprijinitoarea noastră şi duşmana Ungurilor, a căutat în totdeauna să ne arate că duşmanii noştri sunt numai şi numai Ungurii şi prin urmare adversarii lor ne sunt prieteni, şi când a fost momentul să-şi dovedească această dragoste de care ne tot asigura, atunci s'a gândit la interesul său şi ne-a jertfit fără nici o cruţare.

Ne-am convins dar că nici dela tron nu mai e nădejde — şi aceasta e un câştig dureros, dar bogat în învăţăminte.

XXV

Noul activism.

Dacă e adevărat că mişcările mari politice ale unui neam sunt în strânse legături cu mişcările culturale şi literare, atunci am putea spune cu siguranţă că energia manifestată în aceşti zece ani din urmă de poporul românesc de peste munţi, în mare parte e o urmare firească a puternicei vieţi literare, pornită în preajma anului 1900 şi condusă cu atâta energie de d. N. Iorga.

Nevoile ne făcură nemulţumiţi faţă de sistemul care ne ocârmuia: ceream îndreptare. Dar alături de aceasta ajunserăm cu toţii pătrunşi de gândul, că suntem un neam mare, cu aptitudini distinse şi menit pentru un viitor frumos în acest colţ al Europei. Literatura, bazată pe şcoala nouă a lui Eminescu şi apoi a lui Coşbuc, formează rezervoriul din care se adapă conştiinţele. Curentul nou naţional în literatură îşi cere dreptul său şi în manifestarea noastră colectivă politică.

Mişcarea pornită de Vlahuţă şi Coşbuc, trecută apoi şi susţinută de „Semănătorul" cu d. N. Iorga, răscoleşte adânc conştiinţele în Ardeal, dă o nouă direcţie tineretului nostru, fixează şi mai lămurit ideile, pe cari trebuie să le urmăm şi arată şi cărările pe cari trebuie să mergem.

Dar situaţiunea în Ardeal, ori câtă muncă se

depusese, e totuşi dureroasă. Depărtarea dintre realitate și ideal e aşa de mare în ochii tineretului crescut în crezul nou, în cât tot mai mult se accentuiază nemulţumirea generaţiei tinere faţă de cea bătrână şi se cere tot mai imperios inaugurarea unei noui direcţii a mişcării politice. Se cere să nu mai stăm pasivi ca până acum, să nu mai privim cum se judecă „de nobis sine nobis", cum se aduc legi și dispoziţii pentru înfrângerea noastră cu toate protestele noastre, ci *să luăm armele în mână, să pornim la luptă energică pe toate terenele.*

Se observă încetul cu încetul şi greşala politicei pasiviste. Pasivitatea în multe locuri a fost înţeleasă ca o inacţiune, pe când în realitate ea ar fi trebuit să fie nu numai neparticiparea noastră la parlamentul din Budapesta, dar continuarea unei lupte cât se poate mai energică în autonomiile comunale şi comitatense. Se observă deasemenea o şi mai mare inteţire a năzuinţelor de maghiarizare şi de nimicire economică și politică.

Astfel din ideile semănate de ziarul „Tribuna" din Sibiu și păstrate cu sfinţenie în suflete, din nouile curente de cultură naţională propovăduită de literaţi şi oameni de ştiinţă dela 1900 încoace, din o judecare mai obiectivă a greşelilor din trecut şi a mijloacelor cu cari adversarii vor să ne desfiinţeze, răsare convingerea că e necesară inaugurarea unei politici noui.

In anul 1905, acest pas se şi face : *noi intrăm*

într'o nouă perioadă de activitate parlamentară și politică.

Dar şi acum, ori-cât ne-am ferit de greşeli, în urma împrejurărilor a trebuit să păstrăm pe cea mai mare. Fiind partid care stă pe baze legale, care are să susţină o luptă de apărare etnică şi nu o luptă de cucerire, nu puteam să ne abatem dela programele vechi şi mai ales trebuia să păstrăm acea nenorocită ideie de dinasticism şi spre a nu fi învinovăţiţi de trădare, s'o accentuăm aşa de des, încât să ajungem într'adevăr pătrunşi de dânsa şi să uităm de politica întregului neam, fără deosebiri de graniţe politice. Am accentuat mereu că ţinem la dinastie, la patrie, înţelegând „patrie'' nu numai ţinutul românesc, ci cadrul întreg al monarhiei habsburgice. Am răspândit ideia aceasta aşa de mult în popor, încât Ungurii au început să nu ne mai crează ofensivi, pentrucă suntem credincioși dinastiei, iar dinastia să ne desconsidere că nu putem fi primejdioşi. De aceea a urmat apoi nenorocire după nenorocire pe capul nostru.

Un dram de bunăvoinţă ni s'a arătat doar în zilele din urmă. Dar nici aceasta n'a venit dela Habsburgi, ci din altă parte. Răsboiul mare, în care se sbuciumă azi întreaga Europă, bătea la poartă. Tripla alianţă şi mai ales Germania vedea bine ce are să se întâmple; interesul ei de mare hegemonie naţională cerea imperios ca linia ei de apărare să se întindă dela Marea Bal-

tică până la Marea Neagră împotriva Nordului rusesc: trebuiau deci neapărat câştigate simpatiile regatului român. Dar s'a văzut că acest regat e condus de poporul care îl alcătueşte. Iar acest popor nu poate merge alături de Austria şi Germania, câtă vreme, sub aripile Habsburgilor, Ungurii făceau cea mai criminală siluire împotriva a lor patru milioane de Români. Opinia publică din ţară era adânc revoltată în urma celor ce se petreceau în Ardeal, cum e revoltată şi azi. Iar opinia publică a unui stat naţional e adevărata cârmă a statului. Germanii şi-au dat seama de lucrul acesta, făcură presiune asupra Austriei. Astfel de dragul intereselor germanismului ne-am ales şi noi cu câteva zâmbete şi făgăduieli, – întru cât acestea nu strică „unitatea statului naţional maghiar" ! Atâta însă, tot.

Clarificarea o vor aduce zilele ce vin. Şi o aşteptăm...

XXVI.

Şcoală şi cultură.

Că situaţiunea noastră culturală avea să sufere din toate acestea, era doar firesc. A trebuit să orbecăim până în zilele din urmă, căutând adevărata cărare. Acum în sfârşit am găsit-o şi o vom urma. Dar câtă depărtare între cărările din trecut, împrejurările grele de azi şi planul ce avem de urmat de acum încolo! Lipsiţi de o tradiţie culturală bine fixată, abia biserica

ne-a mai dat, când avea conducători vrednici, temeinice puncte de orientare. Cultura noastră în cursul veacurilor sub scutul ei s'a desvoltat. Guvernele din Viena ne-au înlesnit strădania numai din când în când — şi aceasta având în vedere diferitele lor interese politice. In ce priveşte guvernele din Budapesta, cu toate că prin legi s'a garantat Românilor autonomia bisericească şi şcolară, ele au urmărit totdeauna în chip sistematic maghiarizarea.

Principiul de care s'au condus ocârmuirea şi guvernele ungureşti în trecut şi până astăzi, în această direcţiune, l-a precizat foarte bine contele Albert Apponyi într'un articol ştiinţific din 1911 :

„*Şcoala care n'are în vedere principiul că cetă-* „*ţenii ungari aparţin* **hotărît şi exclusiv** *patriei* „*maghiare, degenerează într'o* **şcoală de păcătoşi** „**şi de trădători,** *care şcoală merită tot atât de* „*puţin să fie tolerată ca şi* o **şcoală infectată de** „**ori-ce alt soiu de imoralitate".**

Consecvenţi cu acest principiu draconian, s'a urmărit maghiarizarea Românilor pe toate căile, începând dela grădinile de copii şi până la învăţământul superior. Toţi miniştrii maghiari de instrucţie publică, începând cu Trefort (1881), apoi contele Csáky (1891) şi sfârşind cu contele Zichy şi cu cel actual Bela Iankovich, au urmat aceleaşi drumuri. Realizarea scopurilor lor începe chiar cu grădinile de copii şi azilurile. Se reglementează doar prin lege ca „*fiecare grădină*

de copii şi fiecare azil să trezească şi să desvolte în sufletele copiilor sentimentul de alipire la patria ungară şi conştiinţa aparţinerii la naţiunea ungară, precum şi felul de gândire religios-moral".

In învăţământul nostru primar, care în Ardeal e o creaţiune a bisericei româneşti, şcoala, precum am arătat, a pătimit pe timpuri de şovinismul nemţesc şi mai în urmă de cel unguresc. Tendinţele de germanizare se manifestă întâiu în puţinele şcoale româneşti înfiinţate sub împărăteasa Maria Tereza (1766) şi împăratul Iosif II (1785) pe seama grăniţerilor, apoi în epoca absolutismului.

Graţie manualelor bilingve (nemţeşti şi româneşti) ce se întrebuinţau în aceste şcoli, ca şi în şcoalele înfiinţate sub scutul bisericei româneşti, se urmărea şi sub conducerea nemţească o adevărată operă de înstrăinare a sufletului românesc. Deci rolul germanismului şi al Habsburgilor pentru cultura noastră este şi în aceste epoci foarte redus.

Şovinismul maghiar a început să se arate încă pe la 1790, îndată după moartea împăratului Iosif II, partizanul politicei de germanizare. Şi de atunci încoace cearcă încontinuu să înfluenţeze şcoala şi astfel şi cultura noastră.

Paralel însă cu desvoltarea conştiinţei naţionale ungureşti a mers şi desvoltarea conştiinţei româneşti. La 1848 Românii ardeleni obţin dela Dieta ţării hotărîrea că „*nu numai trebuinţele bisericeşti, ci şi cele şcolare ale tuturor confesiunilor*

recunoscute de stat trebuie acoperite din budgetul statului". Tot în acest an, Românii îşi concretizează în vestita adunare de pe câmpul libertăţii dela Blaj (3/15) Maiu) toate dorinţele lor. Prin adresa aclamată aici, Românii ardeleni, conduşi de episcopul Şaguna, profesorul Simeon Bărnuţ şi Avram Iancu, cereau împăratului :

„*Infiinţarea de şcoale naţionale româneşti în toate satele, opidele şi oraşele; înfiinţarea de institute tehnice, de seminarii pentru educaţiunea preoţimii, cum şi înfiinţarea unei universităţi naţionale româneşti şi dotarea acesteia din tezaurul statului în proporţie cu poporaţiunea contribuabilă, apoi dreptul de alegători pentru întreg personalul didactic şi desăvârşita libertate a învăţământului*".

Urmarea acestei adunări naţionale a fost că de aci încolo, de câteori adversarii fac încercări de a ne potoli, chestia şcoalelor şi a limbii de instrucţie româneşti e discutată pe întâiul plan.

După izbucnirea răsboiului la 1849, însuşi faimosul Kossuth Lajos, dictatorul Ungariei, făcea Românilor propuneri de împăcare, oferindu-le între altele că :

„*In toate şcoalele deja în fiinţă şi în cele cari se vor înfiinţa pe viitor de către stat pentru Români, limba de instrucţiune e limba română.*

„*In ministerul instrucţiunii publice va funcţiona o secţie separată pentru credincioşii bisericii greco-orientale. Ea va fi alcătuită numai din Românii de această credinţă.*

„Şcoalele şi bisericile acestei confesiuni sunt împărtăşite de toate drepturile celorlalte religiuni.

„Se va înfiinţa pentru dânşii o facultate de teologie separată la universitatea din Budapesta".

Cum se ştie însă, împăcarea nu s'a făcut şi Românii au luat armele în contra Ungurilor,— durere — pentru apărarea Tronului habsburgic. Cum a răsplătit apoi împăratul Frantz Iosef această atitudine leală a Românilor şi sângele vărsat pentru dânsul, am arătat mai sus.

La 1868, baronul Iosif Eötvös, ministrul instrucţiei publice, bărbat luminat şi drept,—singurul pe care l-au avut Ungurii — întreprinde reforma învăţământului primar din întreaga Ungarie. Prin legea lui declară obligativitatea învăţământului primar pentru copiii dela 6—15 ani, fixând totodată că limba de instrucţie au s'o *hotărască susţinătorii de şcoli* şi că ea nu poate fi alta decât *cea vorbită de copii şi de părinţii lor.*

Partea naţională a acestei reforme a fost regulată prin aşa numita *lege despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor* nemaghiare, cari toate împreună formând statul însuşi, acesta e dator ca şcoalele de stat să le organizeze în conformitate cu trebuinţele şi cu firea lor însăşi. In consecinţă, această lege prevede, la articolul 17, următoarele importante dispoziţiuni :

„Determinarea limbei de predare în institutele de învăţământ deja înfiinţate de stat şi respective de către guvern, cum şi acelea pe cari, cerând ne-

cesitatea, le va înființa, aparține — întrucât relativ la aceasta nu dispune nici o lege — agendelor ministerului de instrucție publică. De vreme ce însă rezultatul pe terenul instrucției publice, e, din punctul de vedere al culturii generale și al binelui obștesc, scopul cel mai înalt al statului, ministrul instrucțiunii publice e dator a îngriji ca în instituțiile de învățământ ale statului, cetățenii fie-cărei naționalitățoi din țară, cari viețuiesc împreună în masse mai mari, să se poată cultiva în limba lor maternă, până la punctul unde începe cultura academică".

Odată votate, aceste legi urma natural să fie aplicate și să-și dea roadele. Dar ele n'au fost aplicate, decât ici-colo — și aceasta în chip neleal și de rea credință.

Vechiul vis de maghiarizare a întregei suflări nemaghiare din cuprinsul regatului Ungariei a reînviat, imediat după votarea legilor. Toți factorii maghiari au început că considere încetul cu încetul aceste legi ca o mare greșală, care trebuia reparată.

Astfel la 1878 se votează de către Camera din Budapesta legea, *prin care se declară obligator învățământul limbei maghiare în toate școalele primare din țară.*

Printr'o altă lege, votată în 1883, se introduce limba maghiară și în școalele secundare românești.

La 1891 se decide înființarea de școli froebeliane printre naționalități, în cari să se predea

elevilor limba maghiară începând dela vârsta de *trei ani*, iar la 1893 printr'un articol de lege se sporesc lefurile învăţătorilor confesionali la o sumă cu mult mai mare decât să o poată suporta biserica autonomă, care avea şcoalele sub scutul său şi care ne mai putând plăti pe învăţători, urma ca şcoalele confesionale să se închidă şi să deschidă statul altele după calapodul maghiarizării forţate.

La 1907, contele Apponyi votează articolul de lege XXVII, prin care sporeşte în mod înspăimântător orele de studiu al limbei maghiare pe săptămână. Legea aceasta scoate pe învăţători de sub autoritatea bisericei şi-i numeşte *funcţionari publici*, cari au să depună jurământ în limba maghiară, impunându-le totodată să dea elevilor lor o educaţie pur *patriotică-ungurească* şi numai în a doua linie o educaţie religioasă-morală.

Iată acum numărul de ore care se introduce prin această lege în şcoalele româneşti pentru studiul limbei maghiare :

Şcoala	cu 1	învăţător	13	ore pe	săptămână.
,,	,, 2	,,	21 ½	,,	,.
,.	,, 3	,,	26 ½	,,	,,
;,	,, 4	,,	32	,,	,,
,,	,, 5	,,	32	,,	,,
,,	,, 6	,,	39	,,	,,

Cam ce fel de şcoală românească e şcoala noastră în urma legei contelui Apponyi ne-o arată

în chip dureros de convingător Dr. G. Sima, un eminent pedagog și un adânc cunoscător al desvoltărei școalei românești de peste Carpați, în interesanta sa lucrare *„Școala românească din Transilvania și Ungaria"*.

„După patru ani de școală, copiii români trebuie să știe vorbi și scrie ungurește astfel, ca să-și poată exprima la înțeles gândirile. In școala de repetiție (elevii dela 12—15 ani) timp de trei ani, cursurile se vor face toate „exclusiv ungurește". Pentru ca aceasta să se poată ajunge, învățătorul va întrebuința orice prilej în scopul de a-l face pe copil să învețe limba maghiară în măsura prescrisă; va vorbi cu el și în afară de școală ungurește".

Dar pe orele de religie eram stăpâni noi pretutindeni.

După un an, la 1908, acest cel mai nefast om politic maghiar — vorbim tot de contele Apponyi, — vine cu faimoasa sa ordonanță, prin care dispune ca pentru elevii români din școalele statului *să se predea până și religia în limba maghiară* !

Ca simplă ilustrație a mentalităței oamenilor politici unguri și a sentimentelor ostile ce nutresc ei față de poporul român, vom spune că în timpul tratativelor de împăcare, începute înainte de răsboiu de contele Tisza cu fruntașii Românilor de dincolo, venind în discuție revocarea legii școlare a contelui Apponyi, primul ministru ungar a declarat că nu e de loc dispus a cere

revizuirea ei. Astfel cea mai nedreaptă dintre legi a rămas şi azi în vigoare pentru şcoalele româneşti, dacă se mai pot numi astfel.

Cu şi prin această nenorocită lege, maghiarizarea face zilnic progrese uriaşe şi dacă nu se va interveni până mai e timp, nu peste mult se va putea spune cu durere că în Ardeal au fost *odată* milioane de români, dar că *astăzi* nu mai există decât urme sporadice!

Şi desigur că vremea aceasta nu e tocmai departe, când în şcoalele româneşti de dincolo a început să se înveţe după Abecedare, în care se spune că: „*Limba noastră maternă e cea românească*, **iar limba noastră naţională e limba maghiară**" (Cartea lui Szabo-Dirle, Arad, 1909) sau în cartea sub-inspectorului renegat D. Grama, în care concepţia maghiarizării este şi mai ingenioasă:

„Acei cetăţeni, pe cari în copilăria lor mama i-a învăţat limba maghiară, sunt cetăţeni de limba maghiară. Dar mai sunt şi cetăţeni de limba românească, slovăcească, nemţească, sârbească, etc. *Care poate fi aşa dar limba maternă familiară a cetăţenilor*? **Limba maghiară, pe care o numim limba maternă naţională**".

Care-i deci partea bună cu care au contribuit Habsburgii la cultura poporului nostru? Ne-au susţinut ei vre-odată cauza?

De altfel însăşi opinia publică maghiară, înveninată zilnic de presa şovinistă ungurească, îndrăzneşte să ceară acum desfiinţarea tuturor

şcoalelor normale româneşti, 6 de băieţi şi 1 de fete, pentru pregătirea învăţătorilor şi trimiterea acestora în locuri cu totul străine, în internate ungureşti, unde să se maghiarizeze cu totul încă înainte de a intra în viaţa publică.

Un vecinic spin în ochii Ungurilor a fost şi le este puţinul număr de şcoli secundare pe cari au reuşit să le înfiinţeze, cu atâtea greutăţi şi sudori, fraţii noştri de peste Carpaţi, în cursul timpurilor răsbătute de ei.

Marea importanţă a acestor şcoli o dă faptul că în ele îşi formează sufletul şi convingerile pătura intelectuală a unui popor. Cei de jos, ţărănimea, oricât ar încerca şcoala maghiară să-i înstrăineze, nu se lasă aşa de uşor influenţaţi, ci după câteva oscilări îşi revin iar la buna tradiţie rămasă din strămoşi şi nealterabilă, iar sufletul nu li-se molipseşte.

Alta e însă situaţia celor cari se ridică. Tradiţia românească la pătura, în care intră ei, e slabă. Cea ţărănească nu-i mai stăpâneşte, căci s'au rupt de dânsa, iar sufletul lor se formează aşa cum îl îndrumă şcoala secundară. Universităţile ungureşti cu dispreţul lor pentru cultura românească nici nu vor şi nici nu pot îndrepta în sens românesc ceeace s'a format altfel în şcoala secundară.

Prima şcoală secundară românească a fost cea din Blaj, înfiinţată la 1754, cu limba de propunere latinească. Simeon Bărnuţiu e cel dintâiu profesor care introduce în gimnaziul român-unit

din Blaj, înainte de 1848, limba românească.

Al doilea gimnaziu sau mai bine zis liceu a fost înfiinţat la 1826 în Beiuş (comitatul Bihorului) de către episcopul greco-catolic al Orăzii-Mari, Samuil Vulcan. Şi acesta a fost latinesc până la 1850, când s'a introdus şi aci ca limbă de propunere limba românească. La 1889, guvernul unguresc a maghiarizat întreg cursul superior al liceului, precum şi o parte însemnată din cursul inferior, pe motivul că intenţia episcopului fondator a fost ca limba de propunere să fie cea latinească, iar nu cea românească. Astfel avem o şcoală susţinută de o episcopie românească cu limba de propunere ungurească! Cam ce soiu de instrucţie se capătă în acest liceu, e destul să spunem că în toate cele 8 clase limba română se predă numai în 18 ore, pe când limba maghiară, care pe deasupra mai e şi limba de propunere, se predă în 26 *ore*!

Românii ortodoxi abia la 1850 ajung să-şi înfiinţeze o şcoală secundară la Braşov, graţie stăruinţelor episcopului Şaguna din Sibiu şi a protopopului I. Popazu din Braşov. Printre cei dintâiu elevi ai acestui liceu, care este până în ziua de azi cea mai frumoasă podoabă a şcoalei româneşti din Ardeal, a fost şi d. Titu Maiorescu.

La 1861 s'a mai înfiinţat pe lângă liceul din Braşov şi o şcoală reală de 4 clase şi alta comercială de trei clase, şcoala reală având scopul de a pregăti pe elevi pentru intrarea în şcoala comercială. Rezultatele date de aceste şcoale au

fost din cele mai fericite atât pentru progresul cultural al Românilor din Ardeal, cât şi a celor din România liberă.

Atâta însă nu e de ajuns. După dreptate ar trebui să avem mult mai multe şcoli secundare.

„Incă la 1850—spune d. dr. Sima — episcopul Şaguna cerea dela guvern pentru Românii ortodoxi 18 şcoale secundare şi anume 6 licee (în Sibiu, Deva, Cluj, Chioar, Cohalm şi Braşov), 6 gimnazii (în Făgăraş, Alba Iulia, Sighişoara, Brad, Breţcu şi Abrud) şi 6 şcoale reale (în Hălmagiu, Murăş-Oşorheiu, Haţeg, Ofenbaia, Mijloceni şi Şimleu), dar guvernul nu i-a dat nimic, ci l-a lăsat să facă el singur cât va putea. După şcolile din Braşov, Şaguna a mai făcut *gimnaziul din Brad*, care a rămas până în ziua de azi aşa cum l-a lăsat Şaguna, la 1869. Acest gimnaziu, conform statutului dela 14 Iulie 1869, dat de baronul I. Eötvös, ministrul de culte de pe atunci, e „gimnaziu naţional românesc de legea gr. or." şi are ca „limbă a instrucţiunii peste tot limba română". El avea să se complecteze la 8 clase, dar după moartea lui Şaguna (1873), fiind şi împrejurările politice mai grele, nu s'a mai găsit nimeni care să fi stăruit şi lucrat în această direcţie cu energia lui Şaguna".

La 1863 s'a deschis un liceu românesc şi la Năsăud, în nordul Ardealului, de către „fondul grăniţeresc al regimentului al doilea" din părţile Năsăudului, cu limba de propunere românească.

La 1882 Românii din Banat, cari aparţineau înainte „confiniului militar bănăţenesc", au cerut şi ei voie dela guvernul unguresc să deschiză la Caransebeş un liceu românesc, dar nici până în ziua de azi n'au primit nici un răspuns.

Tot astfel, la 1885, sinodul eparhiei române ortodoxe a Aradului a cerut aprobarea ministerului de instrucţie publică pentru înfiinţarea unui liceu românesc la Arad, dar cererea a fost respinsă pe motivul că *„un liceu românesc la Arad nu corespunde intereselor statului, ci el mai mult ar accentua separatismul politic"*.

După cum se vede din cele de mai sus, cele 4 milioane de Români, cetăţeni ai statului ungar, abia au 4 licee şi un gimnaziu, o şcoală reală şi comercială, întreţinute toate din avutul şi sudoarea lor, pe când Saşii, cari sunt numai 230.000 la număr, posedă 4 licee clasice, unul real şi un gimnaziu. Revine deci pentru Saşi un liceu la 40.000 de suflete, iar *pentru Români un liceu la 700.000 suflete* !

Este evident că acest număr mic de şcoale secundare nu e suficient pentru Români, câtă vreme pentru Saşi el este mai mult decât trebuie. Din această cauză, cei mai mulţi elevi români sunt nevoiţi să frecuenteze licee ungureşti, al căror număr în toată Ungaria se ridică la 155, în afară de 28 gimnazii şi 32 şcoli reale. Astfel, în anul şcolar 1911—12, din 4256 elevi români cari frecuentau şcoale secundare, numai

1913 cercetau şcoli româneşti, restul căpătând instrucţie în şcolile ungureşti.

La cele două universităţi din Cluj şi Budapesta, e o adevărată batjocură ce se întâmplă cu catedrele pentru istoria literaturei româneşti. Ca titulari ai lor figurează doar cei mai abjecţi renegaţi; Moldovan Gergely la Cluj şi dr. Sziegeszku Jozsef la Budapesta, lipsiţi şi unul şi altul nu numai de dragostea, dar şi de cunoştinţa limbei române.

Singurele institute de învăţământ rămase până azi neinfectate de „cultura maghiară" sunt cele 6 seminarii de teologie de pe lângă scaunele episcopale. Dar ochii şoviniştilor din Budapesta sunt aţintiţi şi asupra lor, dacă cumva ar ieşi victorioşi din actualul răsboiu.

In asemenea condiţiuni vitrege, îşi poate oricine închipui ce cultură detestabilă îşi pot câştiga elevii români în şcoalele ungureşti, din cari, fără să vrea, nu ies decât cu dispreţ pentru trecutul nostru, pentru literatura noastră, pentru viaţa şi viitorul neamului nostru. In special cărţile de istorie întrebuinţate în aceste şcoli sunt pline de falşuri şi neadevăruri cu privire la trecutul poporului nostru, ceeace are de multe ori ca rezultat ca elevului român să-i fie ruşine că e român. Excepţiile sunt fericite.

Din cauza acestui sistem nenorocit nu e de mirare dacă în nivelul cultural şi sufletesc al Românilor de dincolo se constată în ultimul timp o dureroasă scădere, precum şi o creştere sim-

ţitoare a speciei de renegaţi. Lovită astfel în inima ei, cultura românească din Ardeal este azi ameninţată mai mult decât ori când de primejdia nimicirei, care fatal se va resfrânge apoi cu timpul asupra întregei suflări româneşti.

Sprijinul pe care ni l-ar fi dat Habsburgii pentru susţinerea şi desvoltarea culturii noastre, e de domeniul fanteziei. Şi e o mare greşală a crede că ne vor sprijini de aci înainte. Singuri, din propria noastră trudă, ne-am creat tot ce avem.

Şi singuri stăm şi astăzi în faţa sforţărilor sistematice cari vor să ne cutropiască, atacându-ne deodată pe toate terenele şi susţinând lupta cu toată energia unei puternice organizaţii de stat.

XXVII

Maghiarizarea.

Legile din 1867 ne scoaseră din mâna Habsburgilor, cari chiar dacă nu ne-au voit binele, ci şi-au văzut înainte de toate de afacerile lor, totuşi s'au purtat mai omeneşte, şi ne deteră pe mâna maghiarismului, care, precum am amintit, ajunse în concepţiile sale de viaţă pe un povârniş şovinist primejdios nu numai pentru noi, ci şi pentru el însuşi.

Am relevat că scopul, pe care îl urmăreau faţă de noi Habsburgii, atât singuri, cât şi după 1867, cu ajutorul Ungurilor, e deslipirea noastră

de Regat, crearea unei prăpăstii, peste care să nu mai putem aşeza pod între noi cei din Ardeal şi cei din Regat. Ungurismul nu se mai mulţumeşte cu atât : cu crearea unei deosebiri sufleteşti. Ii trebuie o contopire necondiţionată cu elementul unguresc. In vederea acestui scop, îndată după transacţia din 1867, îşi organizează întreaga administraţie, justiţia şi învăţământul. Maghiarizează înainte de toate instituţiile de stat, deşi aceasta era în contrazicere cu legea de naţionalităţi, care cerea crearea de instituţii culturale şi pe seama celorlalţi. Justiţia e maghiarizată complect, se interzice întrebuinţarea altei limbi decât a celei maghiare. Acelaşi lucru se face cu administraţia, cu finanţele. Până unde poate ajunge nebunia aceasta, e dovadă şi faptul neînsemnat în sine, că funcţionarilor dela căile ferate li se interzice ori-ce conversaţie în altă limbă decât cea maghiară, în contact cu publicul român sau de altă limbă.

Se organizează apoi învăţământul deasemenea în acelaşi scop. Limba maghiară introdusă în şcoalele poporale la anul 1879 într'un număr restrâns de ore, câştigă an de an, până ce în sfârşit în anul 1904 Albert Berzeviczy vine cu un proiect de lege, în care cere ca în învăţământul primar să se introducă 17 ore săptămânal la limba maghiară, lăsând abia 15 ore pentru celelalte studii. La 1891 se votează legea grădinilor de copii, care stabileşte că ocupaţia copiilor de 2—6 ani, din aceste grădini, e să

meargă mână în mână cu „introducerea lor în cunoştinţele limbei maghiare, ca limbă de stat", pe care astfel copiii să o înveţe înainte de a începe şcoala primară. Deasemenea stabileşte că scopul acestor şcoale e „să trezească şi să desvolte în sufletele copiilor sentimente de alipire la patria maghiară şi conştiinţa că aparţin la naţiunea maghiară".

Educaţia în sens naţional maghiar e urmărită de organele şcolare ale statului, dela ministru până la cel din urmă copist. Scopul e înainte de toate stârpirea ori-cărei conştiinţe naţionale în cei cari aparţin naţionalităţilor şi apoi alipirea lor definitivă la ungurism. Maghiarizarea li se pare lor că prin şcoale ar putea ajunge la rezultatele cele mai bune. O mărturisesc ei înşişi, scoţând cu mare bucurie la iveală acele cazuri unde şcoalele în anumite ţinuturi româneşti au isbutit să maghiarizeze.

Sistemul urmat aci e cunoscut. Se înlătură din şcoalele noastre mai întâi tot ce ar putea trezi în noi mândria de Români. Părţile de istorie românească din cărţile de lectură mai vechi sunt eliminate şi înlocuite cu părţi din istoria naţională maghiară. Acum doui ani era vorba în anumite cercuri ale Ministerului Cultelor din Budapesta ca pe seama şcoalelor secundare româneşti să se alcătuiască chiar un astfel de manual al istoriei literaturei româneşti, care să nu cuprindă decât pe scriitorii ardeleni, de oarece ceilalţi fac parte din literatura altui stat şi altei

naţiuni; se cerea deasemenea eliminarea tuturor pieselor de lectură, ai căror autori erau din Regat. Se argumenta: elevul e dornic să afle şi cine a fost scriitorul, iar lucrul acesta îi poate trezi idei, cari sunt incompatibile cu aparţinerea la naţiunea politică ungară.

Ediţiile consecutive ale manualelor dovedesc ce repede a trebuit să se întâmple transformările. Dela o vreme, din interes pedagogic, s'au alcătuit cărţi bilingve, „ungaro-româneşti". De aci apoi până la cartea curat ungurească nu mai e decât un pas.

In 1907 se votează legea lui Apponyi, prin care şcoalele susţinute de noi creţăreşte, cu atâtea şi atâtea jertfe, ajung la discreţia organizaţiei administrative a statului, care potrivit îndrumărilor de sus şi îndemnurilor pe cari i le da societatea ungurească, se interesa de un singur lucru: întru cât progresează instrucţia limbei maghiare. In şcoalele noastre Istoria (numai istoria ungurească !), Geografia, Constituţia, Cântările, apoi Aritmetica chiar, au să fie în limba maghiară. Noua lege stabileşte doar hotărît, care e scopul: „educaţia naţională maghiară a naţionalităţilor prin limba maghiară şi prin toate celelalte elemente, cari sunt în măsură de a promova cultura maghiară". Şi instrucţia pe care o vor face învăţătorii juraţi, că vor fi credincioşi naţiunii maghiare, trebuie să fie în aşa fel încât copilul, după 4 ani de şcoală, să ştie vorbi şi scrie ungureşte fără mari greutăţi în exprimarea

ideilor. In şcoala de repetiţie, totul va fi unguresc. Invăţătorii au obligaţiunea ca chiar în afară de şcoală să vorbească cu elevii în limba ungurească. Cărţile de studiu vor fi făcute după planul Ministerului, după conţinutul indicat de el şi corespunzător scopului ce are să urmărească şcoala. Ori-ce lipsă din program în sensul indicat de forurile guvernului, are să fie pedepsită cu cea mai grozavă asprime : cu înlăturarea învăţătorului sau cu închiderea şcoalei.

Astfel am pierdut, numai în aceşti ani din urmă, până la 600 şcoale primare !

Apropierea răsboiului a făcut să răsune din partea unor fruntaşi politici ungureşti şi chiar din partea prim-ministrului, contele Tisza, glasuri ceva mai împăciuitoare. Se începuseră chiar tratative pentru o potolire a noastră, ceeace însemna : pentru câştigarea simpatiei Regatului. Intre alte fleacuri ce ni se ofereau, contele Tisza făgăduia şi o mică schimbare a legei apponyiane. A şi pus-o apoi în aplicare : ministrul instrucţiei a dat un ordin prin care se introducea şi în şcoalele de stat, din ţinuturile româneşti, limba română pentru Români şi anume, dacă învăţătorul e stăpân pe limba aceasta, fixându-se şi planul care are să fie urmat. Cum însă învăţătorii de stat aproape nicăiri nu ştiu româneşte, ordinaţiunea ministerială rămâne în *Monitorul Oficial* numai.

Programul e şi mai interesant. Limba română poate fi întrebuinţată în şcoala de stat cu majo-

ritate română de elevi, *dacă învăţătorul ştie româneşte*, însă *„pe o scară numai atât de întinsă cât se cere pentru înlesnirea învăţăturei limbii maghiare"*. Se dă şi un exemplu : „Când e vorba să înveţe elevul un cuvânt maghiar, mai înainte să se facă uz de mijloacele intuitive prin acţiune şi numai pe urmă, pentru înţelegerea sigură a noţiunii, să i se spună elevului în limba maternă, sau să i se ceară s'o spună el, fiind aceasta un motiv de adeverire că a înţeles, iar după aceasta să se spună de mai multe ori în limba maghiară".

Aşa dar în limba românească n'are să se înveţe nimic, ci are să servească numai ca ajutor, acolo unde se poate, pentru învăţarea limbei maghiare. Scopul e deci acelaşi, care a fost în totdeauna : ruperea elevului de către neamul său şi alipirea de neamul unguresc în conştiinţă şi limbă.

Impotriva şcoalelor secundare se dau atacuri tot aşa de sistematice. De unde la început nici nu se pomenea de limba ungurească, încetul cu încetul aceasta s'a introdus tot mai mult, iar în anii din urmă s'a început chiar să se pretindă ca jumătate, dacă nu întreaga instrucţie a şcoalelor noastre secundare să se întâmple în această limbă. S'au căutat fel de fel de chiţibuşuri, mici portiţe, pe unde să se poată strecura mai bine ungurizarea. La Blaj şi Braşov nu s'a putut acest lucru fiind şi vigilenţa mai mare ; însă la *Beiuş*, unde păstorirea bisericească a suferit şi sufere de slăbiciune şi acum, s'au întrebuinţat

toate trucurile şi în sfârşit ungurismul a isbutit *ca în clasele superioare ale liceului studiile să se facă numai şi numai în limba ungurească*, întru toate identic cu instrucţia din liceele statului. Şcoala *susţinută deci pe banii noştri serveşte scopurilor distrugerei noastre* !

Instituţiile cari ne-au mai rămas şi s'au arătat mai rezistente în lupta pentru păstrarea individualităţii româneşti sunt toate în legătură cu *biserica*, acest stâlp care ne-a susţinut şi ne susţine şi azi. Ocârmuitorii unguri au văzut foarte bine acest lucru şi au simţit şi mai bine piedeca ce li se punea în cale. Incep deci cu toate mijloacele îngenunchiarea ei. Legile cari s'au adus în privinţa şcoalelor erau toate o incălcare a autonomiei bisericeşti, căci toate şcoalele erau sub scutul bisericei, care, în baza legilor votate de parlament şi sancţionate de împărat, avea drept să dispună de limba şi instrucţia dintr'însele.

Nimicirea şcoalelor nu era însă suficientă pentru progresul maghiarizării. De aceea fruntaşii mişcării ungureşti se gândesc la aservirea bisericei şi la întrebuinţarea ei pentru scopurile lor. Lozinca ce se dă e : *nimicirea caracterului românesc al bisericei ortodoxe şi al celei unite, transformarea ei din instituţie naţională în instituţie ungurească*.

Cum preoţimea a fost totdeauna elementul cel mai rezistent la atacurile de maghiarizare, guvernul ungar se gândi întâiu la înfrângerea ei. Ii acordă ajutoare de stat, numite „congrua",

ştiind foarte bine că ghiftuirea cu bunătăţi va duce în curând acest organism la slăbiciune și distrugere. Şi într'adevăr în câţiva ani preoţimea în multe locuri e transformată : congrua şi-a făcut efectul.

Se merse acum cu un pas mai departe : se înfiinţă episcopia greco-catolică ungurească de *Hajdu-Dorog*. Se detaşară din episcopiile greco-catolice româneşti toate acele sate unde poporul, fiind amestecat cu Ungurii, vorbia şi ungureşte, dar unde în urma bisericei sale şi a şcoalelor confesionale era totuşi în legătură cu Românismul, şi se repartizară la noua dieceză, a cărei limbă în administraţie şi în serviciul divin, chiar în ciuda bulei papale, e cea ungurească şi care străbătută de şovinismul societăţii maghiare imperialiste înăbuşe sau izgoneşte tot ce mai poate fi românesc în sufletul credincioşilor. Efectul e sigur. In curând toate satele acestea vor fi deslipite definitiv de trunchiul neamului nostru și vor face parte din naţiunea ungurească.

Faţă de biserica greco-catolică astfel tendinţele de maghiarizare și-au creat berbecele cu care au s'o răstoarne ; trebuia acum un astfel de berbece şi faţă de cea ortodoxă. In anii din urmă întreaga presă maghiară a început să pretindă ca să se întemeieze o episcopie pe seama „maghiarilor greco-orientali". Se argumentează că sunt sate întregi de Unguri, cari ţin la legea aceasta a răsăritului. Zadarnic s'au ridicat proteste din partea noastră, zadarnic am dovedit

în mai multe rânduri că nu sunt astfel de sate, ci cel mult unele bilingve şi ici colo mici fracţiuni de ortodoxi, cari au fost Români şi în urma împrejurărilor şi-au uitat limba lor. Noi vorbiam în vânt şi am putea tot vorbi în sensul acesta ori-cât. Nu vom fi ascultaţi, fiindcă e alături interesul lor. *Dacă episcopia ortodoxă plănuită la Senteş, încă nu s'a întemeiat, ea are să se întemeieze în curând.* Şi aceasta cu atât mai uşor, întru cât la înfiinţarea ei nu se vor putea ridica obiecţiuni din partea nici unui scaun papal, cum se putea întâmpla cu cea dela Hajdu-Dorog.

Scopul acestor două episcopii ungureşti, ridicate astfel împotriva bisericilor noastre, e evident în strânsă legătură cu progresul maghiarizării : pedeoparte sprijinesc maghiarizarea, pe de altă parte creiază între cei maghiarizaţi şi cei rămaşi la legea lor veche o prăpastie, despărţindu-i şi păstrând astfel pe neofiţi pentru maghiarism.

Pe lângă aceste mişcări, tot sub oblăduire mai înaltă, cugetă şi lucrează în acest sens întreaga societate ungurească. Se înfiinţează societăţi, reuniuni, tovărăşii „agricole", al căror scop e propagarea duhului unguresc. Şi toate acestea sunt sprijinite în acţiunea lor cu bani grei din budgetul statului. Societatea culturală din Ardeal „Emke", apoi cea din sud, din Bănat, „Dmke", susţinute cu milioane de coroane, ridică şcoale prin satele locuite de naţionalităţi

şi le susţin în cel mai şovinist spirit, tipăresc cărţi, acordă ajutoare de bani pentru propovăduirea maghiarizării. Au fixat chiar premii considerabile pentru acei institutori, fără deosebire de naţionalitate, cari vor dovedi progresul cel mai mare în instrucţia limbei maghiare la poporul românesc. Şi s'au întâmplat şi cazuri dureroase, că învăţători de ai noştri au dat concurs la aceste premii.

Alături de acţiunea împotriva şcoalelor şi a bisericilor, guvernele ungureşti întrebuinţară încă un mijloc mai puternic, mai primejdios decât acesta : colonizările. In ţinuturile româneşti se aduseră Unguri depe şes sau din alte părţi unde o duceau mai rău materialiceşte. Pe bani de-ai statului li se asigura o situaţiune mai bună, li se asigurau şcoalele şi bisericile, uşurându-i astfel de alte sarcini, şi li se ceru în schimb să fie Unguri adevăraţi, şovinişti şi îndărătnici.

Cum însă colonizările la început se arătau cu mari defecte, se adoptă principiul lui Gustav Beksics, care în câţiva ani făcu adevărate ravagii : s'a pus tot pondul pe maghiarizarea oraşelor. Acestea fiind odată cucerite, dela ele Ungurii se vor coborî tot mai mult asupra satelor din jurul lor şi astfel în blocul românesc se vor introduce spărturi pornind dela aceste centre. Rezultatul a fost uimitor : în Ardeal toate oraşele, afară doar de Sibiu şi Bistriţa, sunt azi ungurizate şi în unele locuri a şi început influenţa dezastroasă asupra satelor. Ar fi destul ca cineva să cunoască

satele din jurul Clujului, viaţa şi limba deacolo, ca să-şi facă o idee lămurită despre marele pericol care ne ajunge în urma acestui sistem.

Cum apoi omul sărac e totdeauna mai uşor de câştigat, s'a pus tot interesul pe îmbogăţirea Ungurilor şi pe îmbogăţirea Săcuilor. Ungurilor de printre Români li se făcură tot felul de favoruri. Prin ţinuturile săcuieşti se clădiră şosele, linii ferate, fabrici, întreprinderi mari, menite să aducă bună stare poporului de acolo, iar ţinuturilor româneşti nu li s'a dat nici cel mai mic sprijin. Ar fi destul să arunce cineva o privire asupra reţelelor de linii ferate ale statului ungar, ca să vadă ce a făcut acest stat pentru ţinuturile româneşti.

A adus acest sistem apoi încă o nenorocire, a cărei înlăturare nu se va putea face şi întâmpla decât odată cu înlăturarea stăpânirii ungureşti : *funcţionarismul şovinist budgetivor*. In slujbe, la administraţie, la justiţie, la căile ferate, la instituţiunile financiare ale statului s'a procedat cu cea mai mare ură faţă de elementele nemaghiare şi mai ales faţă de cele româneşti fără considerare la aptitudinile lor. Românii au fost înlăturaţi consecvent, urmărindu-se prin aceasta împiedecarea formării unei societăţi solide româneşti şi crearea de societate ungurească pretutindenea. Iar această societate de funcţionari atârnătoare de stat, crescută în spiritul lui şi trăind în acest spirit, nu poate avea altă acţiune

decât pe acea a îndrumătorilor săi : năzuinţa de maghiarizare şi dispreţul suveran faţă de noi.

Dacă ne gândim că în Ungaria sunt aproximativ 500.000 funcţionari în slujba statului şi am socoti câte 4 membrii de fiecare familie, am ajunge astfel la concluzia că statul ungar susţine din budget 2.000.000 oameni. *Aceste două milioane sunt Unguri, numai Unguri. Fiind neamul unguresc un popor de* 8.000.000, *statul susţine din propriile lui cheltuieli a patra parte a acestui neam. Astfel toate celelalte naţionalităţi, număr de* 12.000.000 *oameni, împreună cu* 8 *milioane Unguri, jertfesc muncă şi bani pentru stat, ca acesta la rândul său să poată susţinea a patra parte din neamul unguresc şi să înfrângă pe toţi ceilalţi*. Şi să ne gândim bine : în cadrul acestui funcţionarism intră profesorii, judecătorii, învăţătorii, intră deci întreaga clasă intelectuală a unei ţări. Astfel din banii noştri se susţine întreaga clasă intelectuală a Ungariei, care fiind recrutată numai din Unguri, e înainte de toate a lor şi a noastră de loc.

Există deci în Ungaria o pătură socială ungurească, o clasă intelectuală cu mult mai mare de cum ar permite aceasta mărimea neamului unguresc. Activitatea acestei clase, care astfel e a ungurismului şi e pătrunsă de un spirit arhişovinist, se exercită asupra întregei populaţiuni şi are scopul dictat de însuşi sufletul şi educaţia ei : ungurizarea.

La noi s'a vorbit mult de această primejdie

şi totdeauna ne-am îmbărbătat. Am accentuat mereu că nu ne pasă, că vom rezista şi acum, cum am rezistat veacuri dearândul, că Ungurii sunt element inferior nouă şi ca atare nu ne vor putea cuceri niciodată. Ne-am lăudat în gazete, în conferinţe, în discuţii, în familie chiar şi nu ne-am gândit niciodată că în realitate suntem cu mult mai slabi. Stăm în mijlocul unui foc concentric : ungurismul tinde spre scopul său, pe toate căile, prin biserică, prin şcoale, prin colonizări, prin funcţionarism, şi fiecare zi care trece ne sapă energia. *In nici o direcţie n'au fost guvernele ungureşti aşa de stăruitoare şi consecvente şi n'au lucrat aşa de bine după un plan ca pe terenul ungurizării.* La Budapesta se ţine seamă nu numai de fiecare sat, ci şi de fiecare inidivid cucerit pe seama lor.

Şi maghiarizarea face progrese, oricât am spune noi că nu e adevărat. In Sătmar, Bihor, Maramurăş, Săcuime, unde în sate se mai vorbia în 2 limbi, în urma măsurilor luate de organele ungureşti, limba românească a slăbit, iar tineretul nici nu o mai vorbeşte. Nu e primejdie de ungurizare la centru, ci *la margini, acolo unde talazurile ungurismului în fiecare clipă rup câte o bucată din litoralul nostru.* E bine să ne gândim serios la această primejdie, căci e mult mai grozavă, de cum ne-am închipuit-o cândva. Dacă se va continua aşa, în 40—50 ani de zile puterea noastră e spartă, noi suntem învinşi definitiv. Şi când Ardealul va fi învins, ştie bunul

Dumnezeu ce se va alege şi de restul neamului românesc!

XXVIII.

1913.

Răsboiul balcanic cu principiile lui de întregire naţională a avut darul să întărească pretutindeni ideia naţională şi nădejdea unei noui aranjări a graniţelor politice, potrivit graniţelor etnice. Austro-Ungaria fu cutremurată de un fior adânc prevestitor de primejdii. Biruinţele Slavilor avură darul de a trezi mândria şi alipirea faţă de ei în toţi Slavii Austriei. Până şi aceia cari erau pe povârnişul ungurizării se pomeniră deodată vorbind cu dragoste de regele Petre Caragheorghevici şi de vitejia biruitorilor dela Kumanovo şi Adrianopol. Se simţia că e cu neputinţă ca o aranjare conform principiului naţionalităţilor în Balcani şi o întărire a puterii sârbeşti să nu influenţeze în bine şi să nu accelereze deslegarea chestiei de naţionalităţi în Austria şi mai ales în Ungaria.

Noi, Ardelenii, eram mai îngrijoraţi. Ochii noştri în vremea din urmă erau aţintiţi numai spre Bucureşti. Şi biruinţele alianţei balcanice ne dureau, pentrucă România nu lua parte la ele. Ne temeam că toţi se vor alege cu câte ceva; numai Regatul român şi printr'însul neamul românesc va sta nemiluit la o parte; că toţi îşi vor îndeplini idealul lor, numai noi ne vom

îndepărta de dânsul și vom rămânea slabi în mijlocul unor vecini, cari şi-au câştigat puteri noui. Nu ne mai interesa soarta Austro-Ungariei, a statului din care făceam parte, ci căutam să desluşim ce se va întâmpla cu România.

Când guvernul român a început tratativele pentru revendicări şi compensaţii, întreaga suflare românească din Ardeal aştepta înfrigurată rezultatul. Nu mai era nimeni nici în pătura de sus, nici jos în popor, care în adâncul său să nu fi simţit glasul sângelui ce ne leagă şi care să nu fi auzit cum şoptia stăruitor într'însul convingerea că puterea noastră e în baionetele Regatului şi că ceasul cel mare se apropie.

Declararea mobilizării generale şi apoi a răsboiului în 1913 a fost ca un fulger, care te trezeşte din nesiguranţă. Aşteptarea înăbușită a rupt deodată zăgazul şi dela un capăt la celălalt al pământului românesc de sub Habsburgi a izbucnit acelaşi chiot de bucurie şi de încredere în viitor, care se rostogolia şi pe străzile Bucureştilor. Şi, ca nici odată în trecutul nostru, la Sibiu, la Braşov, la Cluj şi chiar la Budapesta, glasurile se pomeniră deodată intonând biruitor : „Trăiască Regele !"

Mobilizarea, marşul fulgerător asupra Sofiei au trezit pretutindeni nu numai mândrie, ci dragoste fanatică faţă de armata română : în mâna ei e puterea Regatului şi izbăvirea neamului. Am văzut oameni cari mai înainte se desinteresaseră de chestia naţională, am văzut apoi preoţi,

învăţători, ţărani chiar urmărind şi subliniind pe hartă Ferdinandovo, Vraţa, Orhania şi celelalte localităţi pe unde, după ştirile gazetelor, trecea armata română. Şi din când în când degetul mai aluneca şi peste Carpaţi şi sufletul îi însoţia gestul cu câte un oftat de dor şi nădejde...

Campania din Bulgaria şi izbânzile ei au trezit conştiinţa naţională mai mult decât 50 de ani de propagandă politică. De sus şi până jos toată lumea românească a înţeles că soarta noastră are să se decidă în Regat, că dela Habsburgi şi Unguri nici nu trebuie să avem naivitatea de a ne aştepta la altceva decât la prigoniri, că ceasul mântuirii se apropie şi ţinuturile româneşti vor ajunge toate sub stăpânirea românească. Sufletele şi dărîmaseră graniţele şi aşteptau o mare conflagraţie europeană, ca nădejdea să se izbândiască.

Astfel la ceeace cu un an mai înainte n'am fi îndrăznit nici măcar să ne gândim, acum ni se părea deodată foarte firesc lucru. Şi să nu se uite că ceeace e firesc, e totdeauna trainic şi realizarea nu zăboveşte mult. Dacă trupele române în campania din Bulgaria şi-au pregătit forţele ca să treacă vârfurile Carpaţilor, neamul românesc de sub stăpânirea ungurească şi austriacă şi-a pregătit sufletele ca să le aştepte.

Şi le aşteaptă...

XXIX

Incheiere.

In jurul nostru se petrece cea mai grozavă catastrofă din câte au lovit vre-odată omenirea. Şi noi stăm uluiţi în faţa ei; în minte ni se deschid perspective noui, abia întrezărite în alte vremuri şi cumpănim pasul ce va trebui să-l facem, De acest pas atârnă existenţa noastră ca stat şi neam românesc. Graniţele regatului nostru în adâncul sufletelor nu se sfârşesc la Vârciorova, la Predeal sau la Ungheni, ci acolo unde încetează cuvântul nostru şi încep alte „bâlbâite graiuri''. Pe puterea acestui stat din inimile noastre se razimă clădirea de azi a Regatului român. Ori-ce lovitură asupra celui dintâi se va repercuta dureros asupra celui din urmă. Pierderea unei părţi a neamului românesc înseamnă primejduirea şi apoi cu siguranţă nimicirea acestui Regat.

S'au rostit istorici, geografi, diplomaţi, literaţi şi toţi constată că pentru existenţa în viitor a statului şi poporului român e imperios necesar ca în fortul natural al Ardealului neamul românesc să fie stăpân şi că acest neam să fie pătruns de o profundă conştiinţă a unităţii şi puterii sale.

Ei bine, tocmai în acest ţinut de romanitatea căruia atârnă însăşi viaţa noastră ca neam conştient şi nu noţiune etnografică, e mai primej-

duită existenţa noastră. Patru milioane de români, jumătate din populaţia Regatului, sunt pe cale de a sucomba sub povara unei politici de veacuri duşmănoasă nouă. Şi situaţia lor nu se poate îmbunătăţi, pentrucă e cu neputinţă să se schimbe mentalitatea şi tradiţia de veacuri a ocârmuitorilor. Habsburgii şi Ungurii îşi au interesele lor, iar aceste interese au fost şi vor fi în totdeauna protivnice întărirei noastre. In politica lor din trecut e şi cheia politicei lor din viitor.

Habsburgii în toate gesturile lor faţă de noi ne-au considerat numai întru cât le slujiam de unelte pentru satisfacerea ambiţiilor ce nutriau asupra răsăritului. Le trebuia Ardealul : l-au luat. Le trebuiau Ţările româneşti şi gurile Dunării : au răpit Bucovina, au ţinut ocupată Oltenia, au trimis comisii, cari să ne preţuiască. Şi dacă n'ar fi fost şi alte evenimente, însuşi Regatul liber de azi n'ar fi altceva decât o provincie austriacă, unde în urma bogăţiilor ce cuprinde s'ar fi scurs toată şleahta flămândă dela Viena până la Tarnopol şi ar fi înnăbuşit cu vremea ori-ce viaţă românească. In Ardeal şi Ţara ungurească ne-au învrăjbit cu toţii ; ne-au mângâiat din când în când, ca să ne lovească cu atât mai tare cu mâna altora. Ne-au ridicat în picioare de atâtea ori, ca să sperie pe Unguri cu noi şi îndată ce ne împlineam menirea de matahale, eram înlăturaţi cu piciorul. Ne-au făcut făgăduinţe peste făgăduinţe şi tot de atâtea

ori s'a dovedit că ne minţiau în modul cel mai neruşinat.

Insuşi slăbănogul de Frantz Iosef I n'a făcut altceva decât ne-a minţit şi ne-a jertfit vreme de aproape şaptezeci de ani, drept recunoştinţă că ne-am vărsat sângele pe toate câmpurile Europei sub steagurile şi pentru mântuirea stăpânirei lui. Politica Habsburgilor nu putea avea consideraţie decât pentru planurile sale.

Intemeierea României unite şi ridicarea ei treptată le premejduia Ardealul : au dat deci Ungurilor frâu liber spre desfiinţarea elementului românesc dintr'însul. Dar le lua şi nădejdea unei dominaţiuni economice : şi atunci Habsburgii nu mai scapă nici un prilej pentru a lovi în însuşi statul român şi a-i împiedeca întărirea. Când se face unirea ţărilor surori, ei singurii, — şi bieţii Turci — sunt cari protestează în faţa Europei. Când se instituie Comisia dunăreană, ei sunt singurii cari cer excluderea României. Când se încheie tratatul de Bucureşti, ei snnt singurii cari cer revizuirea lui. Oare sunt acestea semne de simpatie faţă de statul şi neamul românesc? Nu-s oare mai curând dovada că scopul lor e acelaşi ca şi în trecut : aservirea noastră totală şi întinderea stăpânirii lor la gurile Dunării şi Marea Neagră? Şi în astfel de împrejurări, când scopurile lor sunt cunoscute şi strădania lor evidentă, se mai pot aştepta Românii de sub oblăduirea lor la vre-un semn de sprijin?

Despre Unguri cel puţin am ştiut în totdeauna

că ni-s vrăjmaşi. Şi apărarea nu ne-a fost în totdeauna fără succes. Intr'adevăr, primejdioşi pentru noi au ajuns abia în aceşti 40 de ani din urmă, de când dinastia vede într'înşii cel mai compact şi mai unitar element din monarhie şi a făcut dintr'înşii stâlpul său. Conştienţi de importanţa lor în faţa tronului aşa de labil, Ungurii acum nici nu mai cunosc margini în furia lor de şovinism. Vor să întemeieze cu ori-ce preţ un stat mare unitar naţional, a cărui populaţie dela Leitha la Carpaţii Vrancei şi dela Tatra la Dunăre şi Sava să nu vorbească decât o singură limbă : pe cea ungurească. Şi precum am arătat, ideia nu-i tocmai aşa utopică. Deşi încet, dar face încontinuu progrese. In interesul ei sute de bărbaţi de ai noştri au fost spintecaţi de baionetele jandarmilor. Şi doar n'aveau altă vină bieţii, decât că erau Români.

Existenţa noastră în Ardeal e ameninţată în cel mai primejdios chip. Şi Ungurii cu şovinismul lor, nutrit până la paroxism de literatură şi ziaristică, nu sunt poporul, care să se lase de un plan aşa măreţ pentru dânşii. Dar nu numai atât. In anii din urmă, ca şi la 1848, ziarele şi revistele ungureşti ocupându-se de chestiunea românească, tot mai mult accentuiază pretinsele drepturi ale regatului ungar asupra Munteniei şi Moldovei de pe vremuri. Nu e oare şi acesta un semn că politica Ungurilor e aceeaşi ca şi a Habsburgilor şi tinde deasemenea la îngenunchierea noastră ?...

Minţiţi şi duşmăniţi de Habsburgi, schingiuiţi

de Unguri, ameninţaţi cu desfiinţarea şi chiar cu stârpirea, Românii de sub stăpânirea Habsburgilor îşi aşteaptă mântuirea. Şi gândindu-se şi la soarta Basarabiei, ştiu că această mântuire nu poate veni decât dela cei de un sânge cu dânşii. Privirile în aşteptare îngrijorată se îndreaptă spre strâmtorile Carpaţilor şi aşteaptă ca la cotitură să se ivească odată sclipirea baionetelor româneşti.

Bucureşti, 1 Maiu 1915.

SUMAR

Pag.

Prefață 5
Conflictul dintre trei elemente 7
I. Elementul românesc 8
II. Elementul unguresc 13
III. Dinastia Habsburgică 16
IV. Prima furie ungurească: catolicizare și calvinizare 20
V. Habsburgii în Ardeal 31
VI. Unirea 36
VII. Frământările episcopului Clain 45
VIII. Viclenia Habsburgilor 56
IX. Sperietoarea 63
X. „Supplex libellus Valachorum" 67
XI. Până la 1848 77
XII. Avântul uugurismului 81
XIII. 1848 86
XIV. Adunarea dela Blaj: Discursul lui Bărnuțiu 87
XV. Hotărârile 100
XVI. Cu armele în mână 104
XVII. Răsplata! 110
XVIII. Iarăși pe mâna Ungurilor 117
XIX. Pasivitatea 123
XX. 1877/1878 128
XXI. Programul dela 1881 134
XXII. Memorandul 137

Pag.

XXIII. Procesul „Memorandului“ 152
XXIV. Furia ungurească şi opinia publică românească 157
XXV. Noul activism 168
XXVI. Şcoală şi cultură 171
XXVII. Maghiarizarea 185
XXVIII. 1913 198
XXIX. Incheiere 201

